

Rețeaua europeană de dezvoltare rurală

Agricultura de semisubzistență în Europa: Concepte principale și provocări

**Document de informare elaborat pentru seminarul
„Agricultura de Semisubzistență în UE: situația actuală și
perspective”**

Sibiu, România, 13 – 15 octombrie 2010

Acest document de informare a fost elaborat pentru „Seminarul Rețelei Europene de Dezvoltare Rurală” intitulat „Agricultura de Semisubzistență (ASS) în UE: situația actuală și perspective”, care va avea loc la Sibiu, România, între 13 – 15 octombrie 2010. Seminarul urmărește să evalueze situația actuală și politicile în domeniul ASS în UE-27 și să ofere o imagine de ansamblu asupra provocărilor, necesităților și perspectivelor întâmpinate de ASS, precum și rolul acestora pentru mediul rural și pentru societate.

Documentul a fost redactat de Sophia Davidova^{1,2} în colaborare cu Matthew Gorton și Lena Fredriksson³ din partea Rețelei Europene de Dezvoltare Rurală. Părerile exprimate aparțin autoarei. Acestea nu reprezintă părerile sau opiniile Comisiei Europene.

---

¹ Sophia Davidova este lector în politica agricolă europeană, Școala Economică, Universitatea din Kent, Canterbury, CT2 7NZ UK, e-mail: S.M.Davidova@kent.ac.uk.

² Autoarea le mulțumește Dominikăi Milczarek-Andrzejewska, lui Tomasz Wołek, lui Attila Jambor și lui Cosmin Salasaan pentru informațiile valoroase.

³ Matthew Gorton este lector senior, Școala de afaceri a Universității din Newcastle, Universitatea din Newcastle, Newcastle upon Tyne, NE1 7RU UK, e-mail: matthew.gorton@ncl.ac.uk, iar Lena Fredriksson este doctorand al Școlii Economice, Universitatea din Kent, Canterbury, CT2 7NZ UK, e-mail: lef8@kent.ac.uk.

Conținut

GLOSAR	4
SUMAR	5
1. INTRODUCERE	7
2. CARE ESTE NUMĂRUL FS ȘI FSS EXISTENTE?	8
3. CINE ESTE FERMIERUL DE SUBZISTENȚĂ ȘI DE SEMISUBZISTENȚĂ?	16
4. ROLUL FERMELOR MICI ȘI DE SEMISUBZISTENȚĂ ÎN AGRICULTURĂ ȘI DEZVOLTARE RURALĂ	19
5. CUM S-AU ADAPTAT FS ȘI FSS LA DIFERITE SITUAȚII?	26
6. ABORDĂRI POLITICE	28
7. CONCLUZII	41
BIBLIOGRAFIE	44
APPENDIX 1: STATISTICAL INFORMATION	48
ANEXA 2 STUDIU DE CAZ: AGRICULTURA DE SEMISUBZISTENȚĂ ÎN UNGARIA	51
2.1 DEFINIȚIA FS ȘI FSS	52
2.2 CARACTERISTICILE SOCIO-ECONOMICE ALE FSS	55
2.3 EVOLUȚIA FSS DUPĂ ADERAREA LA UE	56
2.4 ORIENTAREA PRODUCȚIEI FSS	57
2.5 MĂSURI DE POLITICĂ NAȚIONALĂ PENTRU FS ȘI FSS	58
2.6 MĂSURI DE SPRIJINIRE A RESTRUCTURĂRII FSS	59
2.7 ÎNVĂȚĂMINTE DIN EXPERIENȚA MAGHIARĂ PENTRU O VIITOARE POLITICĂ	61
BIBLIOGRAFIE ANEXA 2	62
ANNEXES APPENDIX 2	63
ANEXA 3 STUDIU DE CAZ: ROLUL FERMELOR DE SUBZISTENȚĂ ȘI DE SEMISUBZISTENȚĂ ÎN FURNIZAREA DE BUNURI PUBLICE	73
3.1 INTRODUCERE	74
3.2 CARE ESTE LEGĂTURA DINTRE FS ȘI FSS, PE DE O PARTE, ȘI BUNURILE PUBLICE, PE DE ALTĂ PARTE?	74
3.3 AGRICULTURA DE SUBZISTENȚĂ ȘI SEMISUBZISTENȚĂ ÎN ROMÂNIA	75
3.4 CE BUNURI PUBLICE FURNIZEAZĂ FS ȘI FSS DIN ROMÂNIA?	76
3.5 EVALUAREA AMENINȚĂRILOR PENTRU COMUNITĂȚILE AGRICOLE DE MICI DIMENSIUNI DIN ROMÂNIA	77
3.6 STUDIU DE CAZ: ADEPT ȘI TÂRNAVA MARE	79
3.7 ACESTE EXEMPLE ILUSTREAZĂ	86
3.8 CONCLUZII	86
BIBLIOGRAFIE ANEXA 3	90
ANEXA 4 STUDIU DE CAZ: MICROÎNȚREPRINDERILE ÎN SCOȚIA – POLITICI DE DEZVOLTARE RURALĂ DESTINATE SĂ RĂSPUNDĂ NEVOILOR FSS	91
4.1 CONTEXTUL ISTORIC ȘI GEOGRAFIC	92
4.2 CARACTERISTICILE MICROÎNȚREPRINDERILOR ÎN CADRUL SECTORULUI AGRICOL SCOȚIAN	94
BIBLIOGRAFIE ANEXA 4	103
ANNEXES APPENDIX 4	104

GLOSAR

Venitul echivalent pe cap de locuitor	Venitul total al gospodăriei împărțit la mărimea echivalentă a gospodăriei care atribuie o valoare de 1 șefului gospodăriei, de 0,5 fiecărui alt membru adult și de 0,3 fiecărui copil.
UME	Unitatea de mărime europeană, reprezintă mărimea economică a fermelor. [1 UME=1 200 € din marja brută standard (MBS)].
Agricultură extensivă	Agricultura extensivă utilizează cantități mici de muncă și de capital în raport cu suprafața terenurilor cultivate. Culturile obținute în cadrul agriculturii extensive depind în primul rând de fertilitatea naturală a solului, de teren, de climă și de disponibilitatea apei.
Tipul de fermă	Eurostat clasifică exploatațiile în funcție de principala lor sursă de venit. O exploatație este considerată „specializată” dacă obține mai mult de două treimi din venitul său total dintr-un singur tip de producție.
Agricultură intensivă	Pentru agricultura intensivă sunt necesare cantități mari de muncă și de capital în raport cu suprafața terenurilor cultivate pentru utilizarea produselor chimice, precum și pentru achiziționarea și întreținerea echipamentului.
Pluriactivitate	Pluriactivitatea este definită la modul general drept obținerea unui venit din mai mult de o activitate economică.
Pragul de sărăcie	Pragul de sărăcie se referă la nivelul minim al veniturii considerat necesar pentru a atinge un nivel de trai corespunzător într-un anumit stat. În cadrul acestui raport, pragul de sărăcie se referă la o limită de 60 de procente din venitul mediu echivalent din fiecare stat, care este pragul Eurostat al riscului de sărăcie.
PPC	Paritatea puterii de cumpărare este o măsură a puterii de cumpărare relative a monedelor diferitelor state cu privire la aceleași tipuri de bunuri și servicii.
SAU	Suprafața agricolă utilizată include terenurile arabile (inclusiv pășunile temporare, pârloagele, culturile de seră, grădinile familiale etc.), suprafețele acoperite mereu de pajiști și culturile permanente (podgoriile, livezile etc.).

SUMAR

- a) Fermele de subzistență (FS) și fermele de semisubzistență (FSS) sunt, în mod tipic, caracterizate ca fiind mici exploatații agricole gestionate în familie, asociate cu producția pentru propriile nevoi alimentare și cu un grad scăzut de participare pe piață. Cu toate acestea, nu există o definiție universal acceptată a agriculturii de subzistență și a agriculturii de semisubzistență.
- b) Definițiile agriculturii de subzistență pot fi grupate în funcție de trei criterii diferite: *măsurile fizice, mărimea economică și participarea pe piață. Mărimea fizică aplicată în mod curent este aceea de suprafață agricolă utilizată (SAU)*. Există un larg consens cu privire la faptul că fermele mici operează pe o suprafață agricolă mai mică sau egală cu 5 ha. Pragurile privind *mărimea economică* se aplică pe scară largă în scopuri statistice și politice în întreaga UE, exprimate ca unități de mărime europene (UME). În anchetele structurale în agricultură ale UE (ASA), Eurostat clasifică fermele mai mici de 1 UME ca fiind „de subzistență” și pe cele mai mici de 8 UME drept ferme mici. În acest sens, fermele între 1 și 8 UME pot fi considerate de semisubzistență. Studiile academice folosesc adesea o măsură a *participării pe piață* pentru a defini fermele de subzistență. De exemplu, Wharton (1969) etichetează fermele care vând un anumit procent, însă mai puțin de 50 % din producția lor, ca fiind ferme de semisubzistență.
- c) Abordarea privind participarea pe piață a fost adoptată la articolul 34 alineatul (1) din Regulamentul Consiliului privind sprijinul pentru dezvoltare rurală acordat din Fondul European Agricol pentru Dezvoltare Rurală (CE nr. 1698/2005), în care fermele de semisubzistență sunt definite drept „exploatațiile agricole a căror producție este destinată în special consumului propriu și care comercializează, de asemenea, o parte din producția proprie”. Această definiție a evitat în mod deliberat să stabilească praguri pentru consum și vânzări, pentru a permite fiecărui stat membru să adopte propriile criterii de eligibilitate în cadrul programelor de dezvoltare rurală (PDR) destinate să sprijine fermele de semisubzistență aflate în proces de restructurare (măsura 141). Prezenta decizie a fost luată în mare măsură din cauza dificultăților întâmpinate în stabilirea proporției din produsele vândute de astfel de ferme. Pragurile fiecărui stat membru se întemeiază în mare măsură pe mărimea economică. De exemplu, Bulgaria a definit fermele de semisubzistență drept fermele care se încadrează în clasa de mărime 1-4 UME, Lituania 2-4 UME și România 2-8 UME. Numărul de exploatații care sunt clasificate drept FS și FSS este puternic influențat de definițiile utilizate. Se dezbate în special aspectul dacă exploatațiile mai mici de 1 UME ar trebui considerate „ferme”.
- d) Se prezintă datele privind măsurile fizice, mărimea economică și participarea pe piață. Global, SF și SSF predomină în noile state membre (NSM), însă variațiile între NSM și în cadrul UE-15 sunt semnificative. În șase NSM (Bulgaria, Letonia, Lituania, România, Slovacia și Ungaria) fermele sub 8 UME reprezentau 95% sau mai mult din exploatațiile agricole în 2007. Aplicând criteriul participării pe piață, se pare că FSS reprezintă un număr semnificativ mai ales în NSM și în unele state membre (SM) sudice din cadrul UE-15, în special Italia. Măsura fizică pentru definirea fermelor mici, precum cele mai mici de 5 ha, ilustrează enorma eterogenitate din cadrul UE-27. Cu excepția unor NSM, fermele mici, după ultima măsură, predomină în Italia, în Grecia, în Portugalia și în Spania. Totuși, în majoritatea SM ale UE-27, fermele mici sunt, în mod evident, specializate în horticoltură intensivă și în creșterea porcinelor și a păsărilor de curte, și, prin urmare, unele specializări ale fermelor pot fi întreprinderi economice relativ mari în pofida dimensiunii restrânse a terenului.
- e) FS și FSS li s-au atribuit trei roluri principale în agricultură și dezvoltare rurală: ca o protecție împotriva sărăciei; ca o bază pentru diversificarea fermelor, precum și ca furnizoare de beneficii pentru mediu și de alte beneficii necomerciale. Rolul acestora în

calitate de protecție este mai pronunțat în NSM, în special în cazul gospodăriilor agricole care trăiesc în relativă sărăcie. Studiile de caz privind România și Scoția ilustrează modul în care FSS și fermele mici pot oferi beneficii de mediu, culturale și comunitare.

- f) Tiparele de dezvoltare atât în UE-15, cât și în NSM-12 arată că pe măsură ce are loc o creștere în restul economiei, angrenarea în FS și FSS scade. Dovezi din Polonia și Spania sugerează că reducerea numărului global de ferme caracterizează cu precădere fermele cele mai mici. Totuși, creșteri ale sprijinului acordat politicii agricole pot menține fermele mici, astfel cum s-a întâmplat în Irlanda, după aderarea la UE.
- g) Modelele de adaptare evidențiate în UE-15 arată că, pentru ca fermele mici să supraviețuiască, acestea trebuie să își diminueze dependența față de veniturile obținute în cadrul fermei și să combine agricultura practică cu diversificarea și/sau cu activitatea din afara fermei. Totuși, acest lucru poate fi obținut doar prin dezvoltare rurală și regională care poate să amelioreze atractivitatea zonelor rurale pentru activitățile neagricole și să crească oportunitățile de ocupare a forței de muncă.
- h) Politicile pentru acordarea de ajutoare fermelor mici sau, mai precis definite, FSS, pot fi împărțite în trei grupe, conform obiectivelor lor: diversificare, ieșire și restructurare. Majoritatea politicilor din ultimul grup urmăresc să ajute fermierii să atingă o dimensiune critică și să devină viabili din punct de vedere economic. Dovezi din UE-15 cu privire la politicile pentru promovarea diversificării sugerează că impactul lor va depinde de factorii ai exploatației (vârsta, educație, mărime) și de amplasament (zonele mai sărace și mai slab populate oferă mai puține oportunități de diversificare), precum și de politica agricolă.
- i) Studiul de caz privind Ungaria ilustrează că până la această dată a fost dificil să se stabilească o legătură cu FSS prin inițiative de activitate în rețea/cooperare, precum și prin alte măsuri de dezvoltare rurală. Puține FSS au experiență în realizarea de planuri de afaceri, o cerință pentru acordarea de sprijin în temeiul măsurii 141. Însă impedimentele majore au adesea legătură cu atitudinile fermierilor; mulți nu sunt dispuși să se înregistreze, o condiție necesară pentru a solicita sprijin pentru anumite sisteme de ajutor din unele SM.
- j) Există și o parte pozitivă: sistemul de agromediu din România a avut succes. Acesta pune accentul pe peisaje locale cu o valoare naturală ridicată (VNR), unde au fost actori care să beneficieze de banii publici, și anume FS și FSS, iar procedura de solicitare a fost simplificată în comparație cu instrumentul de preaderare Sapard.
- k) O idee generală care a reieșit a fost că atitudinile mai deschise față de FS și FSS pot fi inconsecvente. Pe de o parte, acestea sunt privite ca un element nedorit care împiedică competitivitatea agriculturii națiunii. Pe de altă parte, FS și FSS sunt, de asemenea, percepute ca furnizori de bunuri ecologice și ca un bun cultural care poate furniza baza pentru diversificare în specialități alimentare și agroturism. Referitor la acest din urmă aspect, FS și FSS pot fi parte integrantă din dezvoltarea rurală distinctivă la nivel local. Această ambivalență față de FS și FSS a condus la semnale politice destul de eterogene. Aceasta reflectă, de asemenea, o divergență și mai mare între adepții unei agende orientate către producție, care percepe ca obiectiv principal de politică creșterea competitivității și a productivității agricole și aceia care pun un accent mai mare pe rolul agriculturii în furnizarea de bunuri publice și, prin urmare, politica ar trebui să susțină dezvoltarea rurală integrată.
- l) La nivelul PDR, se pare că se identifică adesea un grup de FSS care au capacitatea pentru diversificare sau restructurare, însă, în practică, există multe obstacole în calea stabilirii unei legături cu acești fermieri și a punerii în aplicare a politicilor în vederea sprijinirii acestora.

1. INTRODUCERE

La baza luării în considerare de către REDR a acestui subiect și a acestui document de informare, ce ridică anumite probleme esențiale pentru debateri viitoare, se află o dublă motivare. În primul rând, ultimele două extinderi din 2004 și 2007 au adus în UE milioane de ferme mici, majoritatea dintre acestea fiind fie ferme de subzistență (FS), fie de semisubzistență (FSS). Gradul de integrare în cadrul piețelor este scăzut, iar competitivitatea acestora a fost pusă sub semnul întrebării. Pe de altă parte, acestea se găsesc în zonele rurale, adesea cele mai expuse și mai dezavantajate regiuni. De asemenea, acestea mențin comunitățile rurale și asigură importante servicii sociale, culturale și de mediu (bunuri publice). În consecință, situația actuală și efectele schimbărilor structurale în ceea ce privește supraviețuirea sau dispariția acestora au o importanță majoră pentru zonele rurale din UE. În al doilea rând, în sens mai larg, probleme similare afectează toate fermele mici din UE, care pot să fie sau pot să nu fie FSS, dar sunt la fel de importante pentru comunitățile locale, patrimoniul cultural și pentru agromediu.

În recentul (decembrie 2009) document de dezbatere „De ce avem nevoie de o politică agricolă comună?”, DG Agricultură și dezvoltare rurală (DG AGRI) arată că este posibil ca anumite practici agricole să nu fie competitive sau să își fi pierdut competitivitatea, însă acestea ajută la apariția caracteristicilor precum „funcționarea [unui] sistem ecologic, perspectiva pitorească asupra peisajelor și noțiunea înrudită de patrimoniu cultural” (CE, DG AGRI, decembrie 2009:2). Aceste caracteristici pot spori atractivitatea zonelor rurale pentru afaceri, zone rezidențiale și petrecerea timpului liber. Totuși, pentru a furniza astfel de bunuri publice, prestatorii trebuie să fie prezenți, iar nu să dispară din cauza competitivității scăzute. Făcând din nou trimitere la documentul de dezbatere: „[...] banii publici pentru bunurile publice pot fi plătiți numai în cazul în care există o prezență agricolă la care să raporteze această condiție”. Prin urmare, situația actuală și șansele viitoare ale FSS și ale fermelor familiale mici, ce reprezintă principalele structuri de ferme în anumite regiuni rurale, sunt esențiale pentru dezvoltarea rurală (DR) și politicile asociate din Europa. Cealaltă rațiune de a fi este legată de dominația continuă a fermelor mici în majoritatea statelor membre (SM) ale UE-27, în pofida faptului că procesul de restructurare a fermelor și de consolidare a exploatațiilor se desfășoară de mult timp, chiar dacă în diferite moduri și după calendare diferite.

Procesul de înțelegere a fermelor de semisubzistență conduce la apariția altor probleme, precum mărimea fermei, modalitățile de arendare, sărăcia și lipsurile în zonele rurale, precum și angajamentele privind pluriactivitatea etc. FSS au origini și tipare de dezvoltare diferite și au diverse roluri în diferite SM ale UE. Din acest motiv, prezentul document de informare dispune de o abordare largă, ce include înțelegerea relevanței și a caracteristicilor FSS, care sunt întotdeauna ferme familiale mici [sau ferme individuale, astfel cum sunt denumite în unele dintre noile state membre (NSM) ale UE], în diferite contexte rurale. În plus, din diferitele modele de restructurare experimentate de fiecare stat membru al UE se pot dobândi cunoștințe valoroase.

Pentru a ilustra unele dintre problemele principale și utilizarea măsurilor de dezvoltare rurală (DR) de către fermele mici, trei studii de caz privind diferite state sunt incluse în „Anexele 2, 3 și 4”. Primul studiu de caz („Anexa 2”), redactat de către Csaba Forgacs de la Universitatea Corvinus din Budapesta, pune accentul pe definițiile naționale și pe originea FS și FSS din Ungaria, precum și pe caracteristicile și pe felul în care sunt percepute politicile de dezvoltare rurală. Cel de al doilea studiu de caz („Anexa 3”), al cărui autor este Nathaniel Page de la Fundația ADEPT, dezbate realizarea de bunuri publice, în special de beneficii pentru mediu, de către FS și FSS din România. Cel de al treilea studiu de caz („Anexa 4”), de Mark Shucksmith

de la Universitatea din Newcastle, dezbate rolul Politicii Agricole Comune (PAC) și al altor politici de ajutor în a permite microîntreprinderilor din Scoția să continue prestarea de servicii sociale, culturale și de mediu.

Prezentul document de informare este structurat după cum urmează. Următoarea secțiune prezintă unele probleme principale în ceea ce privește FSS și fermele mici din UE-27. În cea de a treia secțiune sunt prezentate anumite caracteristici socio-economice ale FS și FSS și sunt discutate tipologiile acestora. În cea de a patra secțiune este prezentată multifuncționalitatea FSS și a fermelor mici, în special rolul lor social de asigurare a unui mecanism de securitate socială pentru gospodăriile agricole sărace, contribuția acestora la diversificare și la pluriactivitate, precum și importanța lor pentru furnizarea unor bunuri publice de mediu. Secțiunea a cincea prezintă adaptările modelelor FS și FSS în diferite contexte instituționale și rurale. Secțiunea a șasea descrie amestecul de măsuri de politică PAC accesibile FS, FSS și altor mici fermieri și ridică anumite probleme privind accesul acestora la aceste instrumente, sprijinul acordat, precum și asimilarea acestora. Secțiunea a șaptea prezintă concluzia.

2. CARE ESTE NUMĂRUL FS ȘI FSS EXISTENTE?

Aprecierea definițiilor alternative ale FS și FSS în scopuri statistice și politice

Viitorul fermelor mici a fost întotdeauna important din punct de vedere politic în UE, în parte datorită rolului lor social în menținerea comunităților rurale. Fermele de subzistență și de semisubzistență au început să joace un rol mai proeminent în UE de la căderea zidului Berlinului datorită apariției a milioane de ferme mici care au rezultat din reformele agricole postcomuniste din Europa Centrală și de Est. Este general acceptat faptul că FS și FSS sunt mici exploatații agricole gestionate în familie, asociate cu producția pentru propriile nevoi alimentare și cu un grad scăzut de participare pe piață. Cu toate acestea, nu există o definiție universal acceptată.

Majoritatea definițiilor subliniază obiectivul de *satisfacere a nevoilor alimentare ale gospodăriei*. Barnett *et al.* (1996) definesc fermele de subzistență în conformitate cu următoarele caracteristici: (i) activitățile agricole alcătuiesc o strategie a mijloacelor de existență; (ii) producția proprie este consumată direct; (iii) numai câteva dintre resursele achiziționate intră în procesul de producție; (iv) ponderea producției proprii vândute este scăzută.

Dificultățile în definirea „subzistenței” și „semisubzistenței” provin din elementul arbitrar al stabilirii pragurilor (Brüntrup și Heidhues, 2002) și din faptul că subzistența poate fi privită atât din perspectiva consumului, cât și a producției (Mathijs și Noev, 2004). În general, o definiție a agriculturii de subzistență implică utilizarea unuia din următoarele trei criterii diferite: *măsuri fizice, mărime economică și participarea pe piață*.

Măsurile fizice, precum terenurile agricole, numărul animalelor și volumul resurselor (de exemplu munca), pot defini subzistența și semisubzistența prin intermediul pragurilor. McConnell și Dillon (1997) sugerează că 0,5 – 2,0 ha din terenurile cultivate poate fi un bun indicator indirect pentru fermele de semisubzistență. În Europa există un larg consens cu privire la faptul că FSS sau fermele mici sunt cele care operează pe o suprafață agricolă mai mică sau egală cu 5 ha. Suprafața terenurilor este un criteriu operațional fezabil, care poate fi

înțeles de fermieri și de toate părțile interesate în domeniul rural. Cu toate acestea, cel mai important dezavantaj în utilizarea suprafeței terenurilor pentru a defini FS și FSS este acela că există diferențe în ceea ce privește fertilitatea terenurilor și tipul de terenuri utilizate.

În UE, măsurile fizice sunt utilizate în general în stabilirea de praguri pentru: i) ce se consideră a fi o fermă, ii) eligibilitatea pentru ajutor acordat prin Pilonul 1 și iii) eligibilitatea pentru anumite măsuri de dezvoltare rurală, de exemplu măsuri de agromediu.

Delimitări ale exploatației agricole: exemple din Ungaria și România

Ungaria

- a) *Definiția generală a unei ferme în statistica națională:* toate gospodăriile care au cel puțin un animal mare (bovină, cabalină) sau cel puțin 25 de păsări de curte sau minimum 0,15 ha de teren agricol sunt considerate exploatații agricole
- b) *Pentru primirea de SAPS:* 1 ha pentru suprafața totală a fermei, parcelele trebuie să fie de minimum 0,25 ha.

România

- a) *Pentru includerea în recensământul agricol național:* nu există o mărime minimă a pragului. Fermele definite ca „*unități tehnico-economice de producție agricolă, alcătuite din una sau mai multe parcele de teren, utilizate în tot sau în parte pentru producția agricolă, conduse de un exploatant, singur sau împreună cu alte persoane, indiferent de mărimea terenului, de numărul animalelor sau de contribuția la producția agricolă.*”
- b) *Pentru primirea de SAPS:* suprafață agricolă de 1 ha cu cea mai mică parcelă mai mare sau egală cu 0,3 ha.

Sursa: Studii de caz privind Ungaria și România

O metodă alternativă de aplicare a măsurilor fizice și de clasificare a fermelor, nu numai în funcție de mărime (mici, medii, mari etc.), ci și în termeni de „cu timp parțial” sau „cu normă întreagă” este aceea de a analiza munca prestată. Această abordare este utilizată de „UK Department for Environment, Food and Rural Affairs” (DEFRA) [„Departamentul de mediu, alimentație și afaceri rurale al Regatului Unit” (DMAAR)] pentru a clasifica fermele în „timp liber”, „cu timp parțial” sau „cu normă întreagă”, potrivit Standard Labour Requirement (SLR) [Standardul privind cerințele de muncă (SCM)]. Ancheta asupra exploatațiilor agricole (AEA) din Anglia definește mărimea fermei în înțelesul SCM drept „cerințele de muncă (în echivalente de normă întreagă) pentru toate activitățile agricole de la fermă, întemeiate pe coeficienți standard pentru fiecare produs de la fermă, în condiții tipice pentru întreprinderile de mărimi și performanțe medii”⁴. Potrivit acestui criteriu, DMAAR clasifică fermele din Anglia drept „timp liber” (cu alte cuvinte „ferme hobby”) dacă SCM este mai mic de 0,5 persoane-ani. Se

⁴ <https://statistics.defra.gov.uk/esg/asd/fbs/sub/slr.htm> (28.01.2010).

consideră a fi cu timp parțial dacă SCM este de 0,5-<1 persoane-ani și „mici cu normă întreagă” dacă SCM al fermei este de 1<2 persoane-ani⁵.

Pragurile privind *mărimea economică* se aplică pe scară largă în scopuri statistice și politice în toată UE, exprimate ca unități de mărime europene (UME), de exemplu, în „Rețeaua de date contabile agricole a CE” (FADN), unde pragurile a ceea ce se consideră a fi o fermă comercială variază de la stat la stat. În conformitate cu metodologia FADN, o fermă comercială este definită drept o fermă suficient de mare pentru a reprezenta activitatea principală a fermierului și asigură un nivel al venitului suficient pentru întreținerea acestuia și a familiei sale. În practică, pentru a fi clasificată drept comercială, o fermă trebuie să depășească mărimea economică minimă. Aceasta este cuprinsă între 1 UME în Bulgaria și în România (date din 2008) și 16 UME în Belgia, Germania, Olanda și Regatul Unit.

În anchetele structurale în agricultură ale UE (ASA) și în seria corespondentă a Eurostat, „Statistics in Focus”, fermele mai mici de 1 UME sunt clasificate ca fiind de *subzistență*. În plus, Eurostat definește fermele mai mici de 8 UME drept *ferme mici*. În scopul prezentei analize a agriculturii de semisubzistență, exploatațiile care corespund definiției Eurostat a fermelor mici (1 – 8 UME) sunt considerate exploatații de semisubzistență.

Cea de a treia modalitate de abordare utilizată pe scară largă pentru definirea FS și FSS are la bază criteriul *participării pe piață*. Criteriul participării pe piață este încă arbitrar, însă reprezintă o modalitate de abordare directă în ceea ce privește clasificarea fermelor. Wharton (1969) afirmă că gospodăriile agricole pot vinde între zero și 100 % din producția lor agricolă. La cele două extreme se găsesc operațiunile „de pură subzistență” și „pur comerciale”, între acestea găsindu-se diverse combinații. În privința acestui ansamblu de elemente, Wharton a introdus un prag de 50 % din producția proprie comercializată, clasificând fermele care vând mai mult de zero, dar mai puțin de pragul menționat anterior ca fiind de semisubzistență, iar pe cele aflate deasupra pragului drept semicomerciale și comerciale. Mai mult, acesta definește „producția de subzistență” drept situația în care activitățile agricole întreprinse de gospodărie au drept scop satisfacerea nevoilor de consum, cu puține sau fără tranzacții comerciale.

O abordare similară a fost adoptată la articolul 34 alineatul (1) din Regulamentul Consiliului privind sprijinul pentru dezvoltare rurală acordat din Fondul European Agricol pentru Dezvoltare Rurală (CE nr. 1698/2005), în care fermele de semisubzistență sunt definite pornind de la *criteriul participării pe piață* drept „exploatațiile agricole a căror producție este destinată în special consumului propriu și care comercializează, de asemenea, o parte din producția proprie”. Această definiție a evitat în mod deliberat să stabilească praguri pentru consum și vânzări, pentru a permite fiecărui stat membru să adopte propriile criterii de eligibilitate în cadrul programelor de dezvoltare rurală destinate să sprijine fermele de semisubzistență aflate în proces de restructurare (măsura 141). Prezenta decizie a fost luată în mare măsură din cauza dificultăților întâmpinate în stabilirea proporției din produsele vândute de astfel de ferme. Criteriile adoptate de statele membre se întemeiază în mare parte pe mărimea economică. De exemplu, Bulgaria a definit fermele de semisubzistență eligibile drept fermele care se încadrează în clasa de mărime 1-4 UME, Ungaria și Lituania 2-4 UME, iar

---

⁵ https://statistics.defra.gov.uk/esg/asd/fbs/sub/farm_size.htm (28-01-2010). Un SCM este aproximativ echivalentul a 95 ha de cereale sau a 50 de vaci de lapte sau a 400 de oi (https://statistics.defra.gov.uk/esg/asd/fbs/sub/min_size.htm, 28.01.2010).

România 2-8 UME. În concluzie, deși criteriul participării pe piață ar oferi imaginea exactă a dimensiunii agriculturii practicate de FS și FSS, aceasta poate fi stabilită numai prin analize detaliate și este nepractică în cazul unei populații foarte numeroase. Criteriul măsurii fizice are puncte slabe semnificative. Prin urmare, criteriul mărimii economice ar părea să fie cea mai bună măsură indirectă pentru a arăta dimensiunea activității FS și FSS.

FS și FSS în UE-27: relevanța în cadrul structurii fermelor

Reținând problemele generate de definiții dezbătute anterior, prezenta secțiune trece în revistă statisticile corespunzătoare și încearcă să aducă dovezi pentru a descrie rolul FS și FSS în UE-27, precum și să prezinte dezvoltarea acestora în ultimul deceniu. Datele sunt extrase din baza de date a EUROSTAT⁶ și, în special, din rezultatele ASA desfășurate în anii 2000. Anumite informații cu privire la caracteristicile FS și ale FSS în cinci dintre noile state membre (NSM) – Bulgaria, Polonia, România, Slovenia și Ungaria – sunt prezentate pornind de la un set de date unic creat de „Cadru 6 UE” al proiectului SCARLED (Structural Change in Agriculture and Rural Livelihoods) (Schimbări structurale în agricultură și în mijloacele de existență rurale).

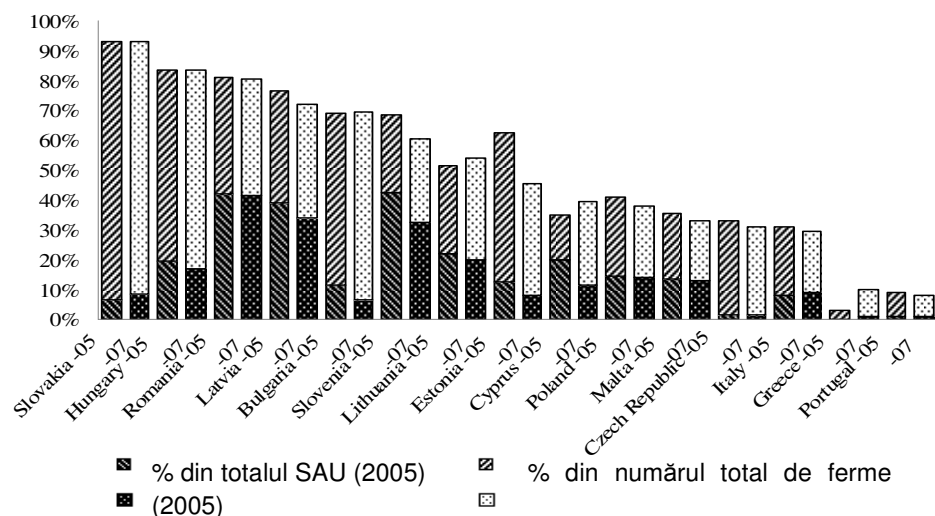
Criteriul participării pe piață

Astfel cum s-a arătat în secțiunea anterioară, criteriul participării pe piață reprezintă probabil cea mai adecvată bază pe care poate fi generată o tipologie a fermei atunci când este implicată producția de subzistență. Datele ASA indică variații mari în cadrul UE-27, cu o divizare est-vest și nord-sud (Figura 1). În șapte NSM, majoritatea fermelor produc în principal pentru consumul propriu. Acestea sunt Slovacia, unde, în 2007, 93 % dintre ferme produceau în principal pentru consumul propriu, Ungaria (83 %), România (81 %), Letonia (72 %), Bulgaria (70 %) și Slovenia (61 %). În pofida prevalenței ca număr total de ferme, FSS exploatează părți mai mici din suprafața agricolă utilizată (SAU). Un exemplu extrem este Slovacia, unde 93 % dintre ferme gestionează numai 8 % din SAU. Există doar trei dintre statele UE-15 în care fermele care produc în principal pentru consumul propriu joacă un rol important în structura fermelor, și anume Italia, Grecia și Portugalia. Importanța FS și a FSS este în scădere în majoritatea statelor. Între 2005 și 2007, cea mai rapidă schimbare structurală a fost înregistrată în Estonia, unde ponderea FSS din totalul exploatațiilor agricole a scăzut cu 17 %, și Slovenia, unde ponderea SAU a scăzut cu 10 %.

Figura 1: Ponderea exploatațiilor agricole care produc în special pentru consumul propriu și partea din SAU pe care o exploatează pe SM, 2005 și 2007 (excluzând toate exploatațiile <1 ESU)

---

⁶ Datele menționate drept „Eurostat” au fost extrase din baza de date „Agricultură” a Eurostat, care face parte din domeniul Eurofarm al Eurostat. Domeniul Eurofarm cuprinde informații statistice privind structura exploatațiilor agricole colectate prin intermediul anchetelor structurale în agricultură. Informațiile privind datele referitoare la structura exploatațiilor agricole existente pe domeniul Eurofarm al Eurostat pot fi găsite la http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_SDDS/EN/ef_esms.htm. Având în vedere diferențele definiții cu privire la ce reprezintă o exploatație, gradul de acoperire a ASA variază de la un stat membru la altul și, prin urmare, numărul total al fermelor nu poate fi comparat între state. Acesta este motivul pentru care analizele din seria „Statistics in focus” a Eurostat sunt destinate exploatațiilor de cel puțin o unitate de mărime europeană (UME).

Sursa: Eurostat ASA, (2005) și (2007).

Datele Eurostat nu fac prea multă lumină în ceea ce privește caracteristicile FSS. Din acest motiv, proiectul SCARLED a anchetat 1 102 de exploatații agricole din cinci NSM și a înregistrat situația acestora în 2006. „Tabelul 1” prezintă câteva caracteristici importante ale acestor gospodării care produc în special pentru consumul propriu (vânzând mai puțin de 50 % din producția proprie). Datele din „Tabelul 1” sunt reprezentative pentru anchetă.

Tabelul 1: Caracteristici ale FS/FSS rezultate din proiectul SCARLED

	Bulgaria	Ungaria	Polonia	România	Slovenia
Ponderea FS/FSS în eșantionul statului (%)	57,8	34,1	34,2	75,4	32,1
Pentru aceste FS/FSS:					
ponderea producției proprii vândute (%)	19,6	12,0	26,6	25,5	16,6
Ponderea consumului de alimente din producția proprie (%)	50,2	40,3	43,3	59,1	42,6
Totalul suprafețelor de teren cultivate (ha)	2,7	4,1	5,6	3,2	6,5
Venitul echivalent pe cap de locuitor (PPCE)					
Excl. valoarea producției de subzistență	4 060	7 609	5 884	4 460	8 836
Incl. valoarea producției de subzistență	6 623	8 694	9 018	6 701	11 186

Vârsta șefului gospodăriei	54,8	55,3	52	58,1	55,3
Timpul petrecut la fermă de șeful gospodăriei (%)	74,4	68,2	67,5	79,8	70,2

Sursa: Baza de date a SCARLED, un eșantion de 1 102 de gospodării agricole.

Astfel cum era de așteptat, Bulgaria și România au cea mai mare pondere a FSS în sondajul SCARLED. O caracteristică a FSS este ponderea foarte scăzută a vânzărilor din producția proprie. Ancheta confirmă mărimea mică a FSS – în trei state, media mărimii fermei este mai mică de 5 ha. Șefii de gospodărie se apropie de vârsta de pensionare și, cu toate că exploatează ferme mici, aceștia își dedică majoritatea timpului lor de lucru muncii în cadrul fermei. Acest lucru explică productivitatea scăzută a muncii în cadrul FSS.

Criteriul mărimii economice

În conformitate cu ASA Eurostat, în 2007 existau 11,1 milioane de ferme mici (sub 8 UME) în EU-27. Dintre acestea, 6,4 milioane erau sub 1 UME, fiind considerate așadar FS, iar restul de 4,7 milioane erau FSS. Exprimată ca procentaj, ponderea FS și a FSS era egală cu 46,6 % și, respectiv, 34,5 % din numărul total al exploatațiilor agricole. Media pentru UE-27 demonstrează importanța mai mică a FS atunci când se ia în considerare SAU. În 2007, FS exploatau numai 6,8 % din SAU a UE-27. Ponderea combinată atât a FS, cât și a FSS (și anume toate fermele sub 8 UME) era mai mare, 22,5 %. Importanța FS și a FSS a scăzut puțin între cele două ASA din 2003 și 2007.

În ceea ce privește NSM, importanța FS, a FSS și a fermelor mici în general, potrivit criteriului mărimii economice, este asemănătoare cu situația descrisă atunci când se aplică criteriul participării pe piață, și anume că FS și FSS predomină în cadrul structurii fermelor („Tabelul 1A” din „Anexa 1”). O tendință importantă este aceea că, în unele state, ponderea FS (mai mici de 1 UME) a scăzut în timp ce ponderea FSS (între 1 și 8 UME) a crescut. Estonia, Slovacia, Cipru și Republica Cehă sunt exemple pentru cea din urmă situație. Aceasta este o tendință pozitivă, întrucât FSS pot realiza mai mult venit net pentru gospodăriile agricole și, prin urmare, pot contribui mai mult la dezvoltarea economiei rurale. Repartizarea duală a fermelor este dusă la extrem în Bulgaria, în Republica Cehă și în Slovacia, unde partea mică din SAU exploatată de FS și de FSS contrastează foarte puternic cu prevalența acestora în structura fermelor.

În ceea ce privește UE-15, în 2007 existau șapte state (Portugalia, Grecia, Italia, Regatul Unit, Suedia, Spania și Austria) unde mai mult de 50 % dintre ferme funcționau la un nivel mai mic de 8 UME. Cu toate acestea, spre deosebire de criteriul participării pe piață, aici nu există o divizare evidentă nord-sud atunci când se aplică criteriul „mărimii economice”. În general, pentru UE-15, UME pare a fi un criteriu mai adecvat pentru delimitarea fermelor mici. Pentru NSM, criteriul „participării pe piață” este mai folosit deoarece deciziile referitoare la producție sunt adesea influențate de nevoile alimentare ale gospodăriei. În UE-15, cea mai mare parte a SAU exploatată de fermele mici se găsește în Austria și Grecia, cu 36 % și, respectiv, 33 %.

Măsuri fizice pentru fermele mici

Astfel cum s-a menționat anterior, fermele care au cel mult 5 ha de SAU pot fi considerate mici. Utilizarea acestei măsuri fizice ilustrează enorma eterogenitate din cadrul UE-27. În

2007, fermele <5ha reprezentau mai mult de 90 % din totalul fermelor din Malta și Bulgaria, însă numai 2,8 % în Danemarca („Tabelul 2A” din „Anexa 1”). Divizarea nord-sud și est-vest, evidentă atunci când se aplică criteriul „participării pe piață”, este reflectată de descoperirile măsurii „fizice”. Înainte de aderarea la UE (2004 și 2007), fermele mici predominau în toate NSM. Cu toate acestea, după aderare a avut loc o schimbare structurală rapidă și, prin urmare, scăderea procentului fermelor mici a determinat în 3 NSM (Republica Cehă, Estonia și Letonia) o scădere sub 50 % a fermelor pe această categorie.

În UE-15, situația este diversă. Fermele mici predomină în Italia, în Grecia, în Portugalia și în Spania. Cu excepția Greciei, ponderea fermelor mici a scăzut treptat în timp în cadrul acestui grup de state.

În ceea ce privește terenurile agricole, cu excepția Maltei, fermele mai mici de 5 ha exploatează mai puțin de jumătate din SAU. Totuși, acestea sunt importante în România (exploatând 35 % din SAU în 2007), Cipru (29 %), Grecia (27 %) și Slovenia (22 %).

Privind în ansamblu UE-27, în 2007 existau 9,65 milioane de ferme mici, sub 5 ha (70,4 % din exploatațiile agricole), valorificând 8,4 % din SAU.

În general, în perioada cuprinsă între 2003 și 2007 s-a înregistrat o reducere a numărului fermelor mici măsurate în suprafața terenurilor, raportată la numărul total al exploatațiilor agricole și la SAU pe care o exploatează.

Un aspect important este specializarea unora dintre aceste ferme mici. S-ar putea crede că fermele mici se concentrează asupra horticulturnii intensive, asupra livezilor, podgoriilor, plantațiilor de măslini și asupra anumitor forme de cultivare a plantelor combinate cu creșterea animalelor. „Tabelul 3A” din „Anexa 1” prezintă rolul celor mai mici ferme (mai mici de 2 ha) în conformitate cu ponderea acestora în diferite tipuri de ferme din cadrul UE-27. În anumite NSM ale UE, în special în Bulgaria și în România, nu există o legătură evidentă între mărimea fermei și specializare. Fermele mai mici de 2 ha predomină major în toate specializările (singura excepție fiind culturile arabile din Bulgaria). Cu toate acestea, în majoritatea SM ale UE-27, fermele mici sunt în mod clar specializate, de exemplu, în horticultura intensivă și exploatații specializate în creșterea porcinelor și a păsărilor de curte. Prin urmare, pe lângă problema eterogenității terenurilor, acesta este încă un argument pentru a considera „criteriul fizic” o măsură mai puțin precisă pentru FSS sau chiar pentru fermele mici decât „participarea pe piață” sau „UME”, mai ales că unele specializări ale fermelor pot fi întreprinderi economice relativ mari în pofida dimensiunii restrânse a terenului utilizat.

În concluzie, extinderile Uniunii Europene din 2004 și 2007 au sporit importanța FS și a FSS mici în UE-27. Schimbarea structurală a determinat un declin lent și treptat al importanței fermelor mici în UE-15, însă rata scăderii în anumite NSM a fost mult mai mare. Acest lucru sugerează că, în viitor, în NSM poate exista o diversitate de situații, în condițiile în care FS și FSS rămân tipul dominant de fermă în anumite zone rurale, în timp ce în altele, agricultura poate deveni mult mai comercializată.

Care sunt obstacolele în calea participării pe piață a FSS?

Indiferent care definiție se aplică sau care prag se utilizează, o trăsătură esențială a FSS este aceea că o parte semnificativă din producția proprie nu se vinde. Există trei motive care ar putea explica lipsa participării pe piață: costurile de tranzacționare, imposibilitatea de a se conforma standardelor agricole și beneficiile nepeconiare ale consumului de alimente din producția proprie. În contextul NSM, în special al celor mai sărace state, un al patrulea argument este acela că gospodăriile nu își vând producția proprie întrucât depind de aceasta pentru a-și satisface nevoile de consum alimentar, nu numai din lipsa banilor, ci și pentru că sunt puține surse alternative de produse proaspete în comunitățile rurale izolate. Acest aspect al FSS este dezbătut în „Secțiunea 4” cu privire la faptul că FSS acționează ca o protecție împotriva sărăciei.

„Costurile de tranzacționare” se referă la cheltuielile efectuate în cadrul schimbului economic, principalele forme fiind: căutarea de potențiali parteneri, colectarea de informații privind prețurile, negocierea și costurile de executare a contractului. De asemenea, acestea privesc distanța față de piață și cheltuielile de transport, care pot fi deosebit de ridicate pentru micii fermieri din zonele îndepărtate. Goetz (1992) demonstrează faptul că aceste costuri de tranzacționare determină scăderea prețurilor primite de fermieri în calitate de vânzători ai producției agricole proprii și determină creșterea prețurilor plătite în mod efectiv de aceștia atunci când cumpără resurse, generând o „categorie de prețuri” în cadrul căreia unii producători consideră că este neprofitabil fie să își vândă producția proprie, fie să cumpere resurse. În plus, pentru cumpărătorii din aval, costurile de tranzacționare pentru a se aproviziona cu o anumită cantitate de materie primă de la o masă de mici producători vor fi mult mai ridicate decât de la un număr mic de furnizori mai mari (Swinnen, 2005). Din acest motiv, cooperarea dintre micii fermieri este esențială pentru îmbunătățirea accesului acestora la piețe. Încercările de a stimula comercializarea ar trebui să pună accentul pe politicile de reducere a costurilor de tranzacționare prin reducerea cheltuielilor de transport și încurajarea comercializării colective. Totuși, în pofida importanței cooperării, în anumite zone, în special în NMS, dorința de cooperare formală a FS și FSS este redusă.

A doua abordare cu privire la analiza potențialelor obstacole în calea comercializării FSS examinează măsura în care standardele agricole pot *constitui un obstacol în calea* participării pe piață. Standardele agricole se pot aplica: la calitate (de exemplu organoleptic, cosmetic), la siguranță, la autenticitate și la procesul de producție (de exemplu organic) (Reardon, 2006). În mod tradițional, reprezentanții sectorului public stabilesc și aplică astfel de standarde, dar standardele private, inclusiv acordurile cu terții, precum „GlobalGAP” sau „British Retail Consortium” (BRC), sau standardele specifice cumpărătorilor au devenit din ce în ce mai importante în lanțurile alimentare internaționale. În timp ce excluderea micilor producători nu a intervenit în toate cazurile, costurile pentru a obține certificarea pot fi prohibitive pentru cei care au un acces insuficient la creditare din cauza bazei limitate de active și/sau a volumului scăzut al producției. Prin intrarea pe piață a unui număr tot mai mare de supermarketuri, piața produselor necertificate scade (Dries *et al.* 2004; Reardon, 2006), iar, în anumite cazuri, dispare în întregime.

Cel de al treilea argument prin care se explică nivelul scăzut de participare pe piață este acela că producătorii pot avea un câștig (beneficii nepeconiare) din cultivarea și consumul de alimente din producția proprie. În Europa de Vest, acest fapt este asociat adesea cu „agricultura ca hobby”. Mellor (1970:220) o cataloghează drept „înclinația către subzistență”: fermierii care „atribuie o valoare specială culturilor și animalelor produse pentru consum în raport cu producția destinată vânzării”. Semnalele prețurilor, costurile de tranzacționare și politicile pot fi relativ lipsite de importanță pentru explicarea deciziilor unor astfel de fermieri

privind producția și comercializarea. Cu toate că fermele hobby sunt greu de definit și de monitorizat în scopuri statistice, acestea sunt importante pentru legăturile rural-urban, având o relație strânsă cu ocuparea forței de muncă în zonele urbane și cu naveta. Prezența acestora influențează beneficiile pentru mediu⁷ întrucât obiectivele acestora sunt mai degrabă orientate către stilul de viață decât către partea economică.

În realitate, gospodăriile agricole sunt eterogene. În timp ce unele FSS sunt deja bine integrate în cadrul piețelor, altele nu sunt integrate, iar în timp ce multe dintre acestea încă practică agricultura din necesitate, altele par a se bucura pur și simplu de acest mod de viață (Davidova *et al.*, 2009).

3. CINE ESTE FERMIERUL DE SUBZISTENȚĂ ȘI DE SEMISUBZISTENȚĂ?

Mai mulți autori încearcă să realizeze tipologii ale FS și ale FSS și să le clasifice în grupuri omogene (categorii), analizând caracteristicile exploatanților, ale bazei de active a fermei, ale disponibilității veniturilor din afara fermei și ale atitudinii fermierilor față de agricultură, de diversificare și de ieșirea din agricultură.

Hawkins *et al.* (1993) identifică trei tipuri de modele de adaptare a gospodăriilor agricole în Europa de Vest, și anume *angrenarea* în agricultură, *dezangrenarea* – inclusiv, în cazuri extreme, ieșirea completă din agricultură, și *stabilitatea*. Cu toate că fermele mai mari urmează în continuare modelul angrenării sporite în agricultură, unitățile mai mici au înregistrat o tendință către dezangrenare. În cadrul eșantionului acestora, reprezentând 6 000 de gospodării din 24 de zone din statele UE 12, mărimea medie a celor angrenați a fost de 18 UME sau 48 ha, în timp ce mărimea celor dezangrenați a fost de 7,7 UME și, respectiv, de 13 ha. Mărimea exploatațiilor „stabile” s-a situat între aceste două extreme. Autorii menționează trei caracteristici tipice pentru cei dezangrenați – ieșire cauzată de pensionare, pluriactivitate ridicată sau închiderea întreprinderilor neprofitabile. Totuși, cele mai mici ferme pot fi stabile din simplul motiv că, pentru acestea, o eventuală dezangrenare ar echivala cu oprirea totală a activității agricole.

În toate tipologiile, o importantă caracteristică de diferențiere o reprezintă gradul de pluriactivitate și diversificarea fermelor. Hawkins *et al.* (1993) au descoperit că agroturismul era mult mai întâlnit în cazul fermelor mai mari, întrucât necesita resurse agricole importante. Munca în afara fermei era prestată mai curând în cadrul fermelor mai mici, dar depindea în principal de condițiile externe, și anume dezvoltarea economiei și infrastructurii rurale, precum și de existența locurilor de muncă neagricole.

Astfel cum s-a prezentat în secțiunea anterioară, unul dintre statele din UE-15 în care FSS sunt importante este Grecia. Daskalopoulou și Petruo (2002) au realizat o tipologie a fermelor elene în funcție de capacitatea acestora de supraviețuire și modelele de adaptare. Aceștia au identificat trei tipuri principale de gospodării agricole – *de subzistență*, *de supraviețuire și orientată către producție*, diferențiate de ocuparea forței de muncă în afara fermei, terenuri

---

⁷ DMAAR a estimat că din 130 000 de exploatații agricole din Anglia, aproximativ 66 000 erau ferme hobby. Din perspectiva producției, acestea sunt nesemnificative, întrucât le revine numai 4 % din producția agricolă totală, însă exploatează 10 % din suprafața agricolă.

arendate, forță de muncă angajată și gradul de mecanizare. Fermele *de subzistență* sunt mici (sub 1 ha), au o pondere foarte scăzută a terenurilor arendate sau a forței de muncă angajate și o utilizare scăzută a mecanizării. Acestea produc fie pentru consumul propriu, de exemplu ulei de măsline, fie ca rezultat al PAC atunci li s-a alocat o cotă. O treime dintre aceste exploatații obțin venituri din afara fermei. Autorii susțin că, cel mai probabil, aceste gospodării vor ieși din agricultură în viitor.

Fermele *de supraviețuire* cuprind de la FSS mici de 1-5 ha până la 20 ha și uneori chiar suprafețe mai mari. Acestea au mai mult teren arendat și un grad de mecanizare mai ridicat decât fermele de subzistență, dar capacitatea de supraviețuire se întemeiază pe agricultura cu timp parțial. Prin urmare, pluriactivitatea este o caracteristică importantă. Totuși, nu toate exploatațiile din acest grup sunt cu timp parțial; unele își obțin cea mai mare parte a venitului din agricultură și urmează o strategie orientată către producție bazată pe modernizarea fermei.

Fermele *orientate către producție* exploatează ferme de peste 10 ha. Acestea sunt mult mai integrate pe piețele factorilor de producție, având o pondere ridicată a terenurilor arendate și a forței de muncă angajate și sunt în mod tipic orientate comercial. Aceste ferme sunt conduse în principal de fermieri cu normă întreagă.

Având în vedere interesul politic sporit cu privire la caracteristicile FS și ale FSS din NSM, s-au realizat anumite lucrări referitoare la tipologiile fermelor din aceste state. Davidova *et al.* (2009a) au realizat o tipologie a gospodăriilor agricole întemeiată pe datele obținute în urma anchetei SCARLED din cinci NSM efectuate în câte trei regiuni din fiecare stat, în total 15 regiuni. Aceștia au definit patru tipuri de gospodării agricole: *cu timp parțial, ferme de subzistență (FS/FSS mici), ferme comerciale mici și ferme comerciale mari.*

Fermierii *cu timp parțial* au un grad ridicat de implicare în locuri de muncă remunerate din afara fermei, sunt relativ tineri și au o mai bună pregătire profesională. Suprafețele de teren cultivate sunt cele mai mici dintre toate categoriile de ferme (5,5 ha). Cu toate acestea, fermierii cu timp parțial nu sunt omogeni. Unii sunt fermieri tipici ai FSS, o treime dintre ei considerând că producția de subzistență este esențială pentru supraviețuire. În același timp, 10 % dintre fermierii cu timp parțial pretind că obțin venituri suficiente din gospodărie pentru a trăi confortabil, iar 22 % consideră ca lipsită de importanță contribuția producției proprii la bunăstarea gospodăriei. Acest lucru sugerează faptul că, în cadrul fermierilor cu timp parțial, există un subgrup de *fermieri hobby*. În ceea ce privește viitorul, majoritatea fermierilor cu timp parțial nu întrevăd nicio schimbare pe termen scurt sau mediu. Însă aproximativ o cincime dintre fermierii cu timp parțial ar dori să se implice mai mult în agricultură. Cu condiția să fie vizați de politici adecvate, aceștia ar putea trece la un tip de agricultură mai comercială.

Aproximativ o pătrime dintre gospodării intră în grupul *FS/FSS mici*. Cu toate că exploatanții respectivi își petrec aproape tot timpul de lucru în cadrul fermei, aceștia exploatează suprafețe mici (circa 7 ha) și, prin urmare, sunt caracterizați de productivitate scăzută și adesea de un grad scăzut de ocupare a forței de muncă. De asemenea, FS și FSS sunt caracteristice pentru fermierii în vârstă (vârsta medie fiind de 57 de ani), cu un nivel mai scăzut al diversificării venitului în comparație cu alte tipuri de ferme și cu o pondere mai mică a producției proprii vândute (aproximativ o treime). Au puține active (doar o treime deține unele mașini agricole) și fie depind de mașinile altora, fie utilizează în special munca manuală. Amplasarea acestui grup în zone îndepărtate limitează posibilitățile de găsire a locurilor de muncă în afara fermei. Prin urmare, veniturile în numerar sunt scăzute, iar dependența de producția de subzistență

este mare, având drept rezultat o creștere a incidenței sărăciei. Majoritatea FS și a FSS consideră producția de subzistență ca fiind foarte importantă sau chiar esențială pentru supraviețuire. Astfel, în general, acest tip de fermă are nevoie de politici sociale care urmăresc să diminueze sărăcia în zonele rurale.

Cel mai răspândit tip de fermă este cel al *fermelor mici, orientate comercial*. Mărimea medie a fermei este de 6,3 ha. Acestea se găsesc în apropierea centrelor urbane, dar sunt încă în principal agricole în ceea ce privește alocarea timpului șefului de gospodărie și sursele de venit. Mai mult, predomină munca în gospodărie, deținerea în proprietate a mașinilor agricole este relativ mare și nu depind prea mult de producția de subzistență. Cu toate acestea, fermierii sunt relativ în vârstă – 58 de ani. De aceea nu este surprinzător că aproape unul din zece intenționează să realizeze un transfer către generația următoare într-o perioadă de cinci ani. Numai o mică parte dintre exploatanți vor lua măsuri pentru intensificarea agriculturii sau pentru a-și mări ponderea vânzărilor. Majoritatea intenționează să continue ca și până în prezent. Anumite sisteme de pensionare anticipată și programe de asistare a transferului către fermierii tineri ar putea fi măsuri potrivite pentru acest grup de ferme.

Proprietăți mari, orientate comercial („mari” este folosit în sens relativ, în comparație cu celelalte categorii de ferme) exploatează în medie 30 ha. În general, acești fermieri sunt destul de tineri, au relativ multe active, nu doar în ceea ce privește terenul, ci și mașinile agricole, iar obiectivul lor îl reprezintă obținerea de profit comercial. Aceștia utilizează atât serviciile de consiliere, cât și creditarea. Sunt dedicați agriculturii, iar o treime dintre gospodării are dorința de a se dedica și mai mult agriculturii în viitor, astfel încât sunt asemănători cu gospodăriile angrenate din Europa de Vest.

Diferitele tipuri de gospodării agricole au o importanță relativă diferită în cele cinci state. De exemplu, în timp ce în Bulgaria predominant este grupul FS/FSS, în Ungaria, în Polonia și în Slovenia tipul predominant este cel al fermierilor comerciali mici (Tabelul 2).

Tabelul 2: Ponderea diferitelor categoriide ferme pe state (%)

	Comerciale	Fermieri	Comerciale	Mici	Totalul statului
	de mari dimesiuni	cu timp parțial	de mici dimeniuni	de subzistență	
	N = 68	N = 283	N = 418	N = 243	
Bulgaria	5,6	21,5	8,9	64,0	100
Ungaria	12,7	33,3	52,7	1,2	100
Polonia	2,5	29,6	50,8	17,1	100
România	4,0	29,5	39,8	26,7	100
Slovenia	10,9	26,8	60,7	1,6	100

Sursa: Davidova et al. (2009).

O altă tipologie recentă utilizează o perspectivă rurală mai amplă. Wegener *et al.* (2009) au realizat o tipologie a gospodăriilor rurale în trei noi state membre ale UE, clasificându-le ca

diversificatori ai mediului rural, pensionari, fermieri și nou-veniții în mediul rural. Astfel, cum era de așteptat, diversificatorii mediului rural au cea mai mare pondere a surselor de venit din afara fermei. De asemenea, aceștia au un nivel relativ ridicat de pregătire profesională. Pensionarii din mediul rural sunt în vârstă, conduc exploatații mici și au o pondere ridicată a membrilor gospodăriei aflați la vârsta pensionării. Fermierii exploatează cele mai mari ferme și au o orientare în principal comercială. Nou-veniții sunt tineri, însă au o pregătire profesională scăzută și venituri foarte mici. Aceștia par a avea cel mai mult nevoie de ajutor specific.

Tipologiile prezentate arată că atât în UE-15, cât și în NSM, multe FS și FSS sunt mici și conduse în special de fermieri în vârstă care nu doresc să realizeze schimbări, fie intenționează să iasă complet din agricultură. Totuși, există o minoritate semnificativă de fermieri din cadrul FS și FSS care sunt mai tineri și cu o educație mai bună, care urmăresc să dezvolte întreprinderea, fie din punct de vedere agricol, fie printr-o anumită formă de diversificare. Există de asemenea un grup care tinde să se bazeze din ce în ce mai mult pe pluriactivitate pentru a mări venitul gospodăriei. Este evident că, pentru a supraviețui, FS și FSS trebuie să își diminueze dependența față de veniturile obținute în cadrul fermei și să combine agricultura practică cu diversificarea și/sau cu activitatea în afara fermei. Totuși, acest lucru poate fi obținut doar prin dezvoltare rurală destinată să amelioreze atractivitatea zonelor rurale pentru activitățile neagricole și să crească oportunitățile de ocupare a forței de muncă.

4. ROLUL FERMEI MICI ȘI DE SEMISUBZISTENȚĂ ÎN AGRICULTURĂ ȘI DEZVOLTARE RURALĂ

Potrivit doctrinei consacrate, agriculturii de semisubzistență i s-au atribuit trei roluri principale în agricultură și dezvoltare rurală:

- a) ca o protecție împotriva sărăciei;
- b) ca o bază pentru diversificarea fermelor și multifuncționalitate;
- c) ca furnizare de beneficii pentru mediu.

Aceste argumente sunt prezentate pe rând.

Protecție împotriva sărăciei

Kostov și Lingard (2002) susțin că agricultura de subzistență acționează ca o protecție împotriva sărăciei absolute, asigurând cel puțin un nivel scăzut de alimente și de venit. Cea mai mare importanță o are în mediile în care mecanismele de securitate socială sunt deficitare sau lipsesc, cu șomaj urban mare, cu economii rurale neagricole slabe și cu schimbări economice tumultuoase, astfel cum s-a întâmplat în Europa Centrală și de Est în anii '90. În acest mod, agricultura de subzistență reprezintă „o asigurare împotriva riscurilor economice – chiar dacă una precară” (Abele și Froberg, 2003, p.iv).

Dovezi empirice recente confirmă faptul că agricultura de semisubzistență acționează atât ca o protecție, cât și ca un mecanism de securitate pentru gospodăriile rurale care se luptă cu veniturile scăzute și cu ocuparea limitată a forței de muncă în afara fermei (Fredriksson *et al.*, 2010). „Tabelul 3” prezintă o imagine generală a contribuției producției de subzistență la venitul total al gospodăriei în ceea ce privește gospodăriile care au făcut obiectul anchetei desfășurate prin proiectul SCARLED. Producția proprie necomercializată consumată de gospodărie a fost evaluată la prețurile pieței (fie în mod specific pentru gospodărie, fie ca medii pentru sate, explicând astfel calitatea și volumul scăzut al vânzărilor). Valoarea acesteia

a fost adăugată la veniturile în numerar reale ale gospodăriei pentru a stabili contribuția acestui „venit în natură” la veniturile gospodăriei și pentru reducerea sărăciei.

Tabelul 3: Contribuția valorii producției proprii necomercializate la venitul gospodăriei (%)

	Gospodării în care venitul total este sub pragul de sărăcie⁸	Gospodării în care venitul total este deasupra pragului de sărăcie	Media pe țară	Gospodării ce au trecut deasupra pragului de sărăcie prin evaluarea producției necomercializate
Bulgaria	41,7	24,5	29,0	17,1
Ungaria	19,2	5,7	7,6	3,5
Polonia	39,0	22,7	24,2	7,4
România	58,5	31,5	32,9	2,8
Slovenia	23,1	9,0	12,5	8,4

Sursa: analiză întemeiată pe baza de date a SCARLED

Producția de subzistență contribuie semnificativ la veniturile gospodăriei, în special în România, în Bulgaria și în Polonia. Astfel cum era de așteptat, contribuția agriculturii de subzistență este mai mare în cazul gospodăriilor aflate sub pragul de sărăcie. De exemplu, în România, agricultura de subzistență este esențială pentru supraviețuirea gospodăriilor rurale sărace. Din venitul total obținut de respectivele gospodării, o pondere majoritară de 58,5 % o are venitul „în natură”. Cu toate acestea, în pofida importanței centrale a producției de subzistență în funcție de influența asupra veniturilor românilor săraci, evaluarea sa pare a avea cel mai mare efect în Bulgaria în reducerea sărăciei, astfel cum indică scăderea numărului de gospodării care trăiesc sub pragul de sărăcie după includerea valorii producției proprii. Totuși, în pofida efectelor evidențiate în scăderea incidenței sărăciei, agricultura de subzistență nu o poate eradica în totalitate. În plus, dovezile referitoare la România sugerează că persoanele cele mai sărace sunt acelea care locuiesc în zonele rurale fără acces la locuri de muncă sau la terenuri (Petrovici și Gorton, 2005).

De asemenea, trebuie să se arate că, deși poate acționa ca o protecție împotriva sărăciei rurale, agricultura de semisubzistență poate totuși să fie ineficientă și/sau chiar să reprezinte o piedică în calea schimbării structurale. De exemplu, în analiza referitoare la Polonia, Petrick și Tyran (2003) menționează că agricultura de semisubzistență larg răspândită are tendința de a reitera utilizarea destul de ineficientă a forței de muncă și a terenului, împiedicând astfel dezvoltarea fermelor orientate comercial. Prin urmare, așa-numitele „costuri de oportunitate” ale agriculturii de semisubzistență pot fi însemnate.

Bază pentru diversificare și multifuncționalitate a fermei

⁸ Pragurile de sărăcie erau în 2006 (anul pentru care s-a efectuat ancheta) după cum urmează: Bulgaria – 1 022 €, Ungaria – 2 308 €, Polonia – 1 867 €, România – 828 € și Slovenia – 5 589 €. (Echivalent cu 60 % din venitul național mediu echivalent).

Câteva tipuri de diversificare sunt disponibile fermierilor. Ilbery (1991) identifică două astfel de tipuri. Primul este diversificarea agricolă, caz în care se menține axarea pe agricultură. Acest tip de diversificare include întreprinderile neconvenționale, silvicultura și încheierea de contracte agricole. Cel de al doilea tip – diversificarea structurală – pune accentul pe utilizarea activelor fermei pentru activitățile neagricole, de exemplu prelucrarea generatoare de valoare adăugată sau agroturismul. Larsen (2009) susține că agricultura de semisubzistență oferă o importantă resursă pentru diversificarea și dezvoltarea economiei rurale neagricole. Aceasta afirmă că trăsăturile caracteristice agriculturii de semisubzistență (producția locală de alimente, lanțurile alimentare scurte, biodiversitatea ridicată și patrimoniul cultural bogat) reprezintă o resursă importantă pentru generarea de valoare adăugată mai mare și înființarea de întreprinderi rurale alternative, precum agroturismul și specialitățile alimentare. În loc să perceapă agricultura de semisubzistență drept o problemă economică, aceasta arată că ar trebui acceptată ca o resursă pentru dezvoltarea rurală. Van Huylenbroeck *et al.* (2007) sunt de părere că agricultura care furnizează temelul dezvoltării pentru o gamă largă de mărfuri și de servicii care nu reprezintă produse de bază ar trebui să fie considerată esența multifuncționalității.

Există mai multe exemple de producție de specialități alimentare care constituie baza pentru creșterea valorii adăugate a fermelor (Tregear *et al.* 2007). Totuși, înființarea unor astfel de întreprinderi necesită adesea competențe de conducere și de marketing, precum și capital financiar, de care producătorii de semisubzistență nu dispun. Acest lucru poate depinde, de asemenea, de infrastructură, care nu există în cele mai îndepărtate regiuni rurale. Meert *et al.* (2005) a studiat 49 de fermieri din Flandra, Belgia, în ceea ce privește diverse strategii de exploatare a fermelor folosite pentru a ameliora sau a preveni situațiile de venituri insuficiente. Aceștia au arătat că pluriactivitatea este cea mai frecventă, urmată de diversificarea structurală.

Perrier-Cornet și Aubert (2009) menționează trei strategii pentru fermele mici din UE-15, exemplificând diversificarea modelelor fermelor franceze „mici” (până la 40 UME). Prima strategie are legătură cu cererea de agroturism care oferă oportunități nu doar pentru cazare, ci și pentru magazinele din cadrul fermelor și meșteșuguri. Cea de a doua include furnizarea de produse organice cu valoare ridicată și utilizarea de sisteme de etichetare; iar cea de a treia este dezvoltarea pluriactivității cu o combinație de activitate agricolă și muncă în afara fermei. Uneori, venitul obținut din muncă în afara fermei este investit în cadrul fermei și ajută astfel la transformarea acesteia într-o întreprindere mai viabilă. În studiul fermelor franceze, autorii arată că, pentru mai multe ferme mici, diversificarea reușită în produse etichetate de calitate, precum „*appellation d'origine*”, este dificilă, dar producția de succes a produselor organice cu valoare mai ridicată poate fi mai ușoară.

În NSM, creșterea economică de după aderare a stimulat diversificarea și pluriactivitatea. De exemplu, una dintre caracteristicile importante ale agriculturii poloneze de după aderare o reprezintă scăderea dependenței de agricultură ca principala sursă de venit în cadrul fermelor mici și mijlocii și creșterea pluriactivității, în special îmbinarea dintre venitul agricol și locuri de muncă remunerate din afara fermei (Wolek, 2009). Importanța locurilor de muncă remunerate a scăzut ca principală sursă de venit numai pentru cele mai mici ferme de 0-1 ha. Aceste cele mai mici ferme reprezintă, de asemenea, singurul grup al cărui venit total a scăzut după aderare.

Statisticile pot fi completate cu studii de caz care prezintă experiențe agricole individuale. În cele ce urmează sunt prezentate două situații de reușită a diversificării fermelor în NSM.

Diversificarea în agroturism – un mic fermier din România

Șeful gospodăriei, în vârstă de 36 de ani, are 4 hectare într-o zonă deluroasă din județul Neamț, în România. După terminarea liceului, acesta a plecat în Spania pentru a lucra în industria construcțiilor. În Spania, munca sa implica deplasări frecvente prin țară, unde locuia la pensiuni. Astfel s-a născut ideea de a investi într-o pensiune în România. Satul său natal este amplasat într-o zonă cu peisaje frumoase și mănăstiri cu fresce, reprezentând o atracție pentru turiști. După întoarcerea în România, șeful gospodăriei a decis să solicite sprijin de la SAPARD pentru ideea sa. Informându-se despre programul SAPARD din mass-media națională, a angajat o firmă de consultanță pentru a-l ajuta în privința cererii către SAPARD. Acesta a considerat procedura birocratică, dar nu imposibilă. În paralel cu cererea către SAPARD, fermierul a investit în educația sa, a absolvit o facultate pe care o începuse și a continuat cu masteratul.

Cererea sa a fost acceptată de SAPARD, în special pentru că a investit propriile economii în respectivul proiect. Acesta a construit o pensiune cu 10 camere și dotări moderne în vederea atragerii turiștilor români și străini. De asemenea, a deschis un restaurant în care utilizează produse de la ferma proprie asemenea altor fermieri locali. El și soția sa lucrează în această afacere și au alți nouă angajați. Soția sa termină în prezent o școală profesională cu specializarea în turism.

Pensiunea a fost inaugurată acum doi ani. În primul an a avut succes, în special în timpul verii. Cu toate acestea, afacerea s-a confruntat cu dificultăți anul trecut deoarece criza financiară a afectat și piața turismului.

În acest caz, amplasarea fermei și disponibilitatea propriului capital, precum și fondurile SAPARD au fost determinante pentru reușită. În plus, șeful gospodăriei a fost tânăr și întreprinzător, iar familia a investit în educația proprie.

Sursa: interviu telefonic realizat de C. Suta și S. Davidova (martie 2010)

Nivel redus al costurilor de început: diversificarea unei FSS în Polonia

Studiul se referă la o fermă mică de 3,2 ha care produce în special pentru subzistență, comercializând numai producția excedentară. Cu toate că venitul din surplusul vândut a variat, a fost în general scăzut. Acesta a fost un factor pentru luarea deciziei de a diversifica. Experiența anterioară în comerțul cu amănuntul a fost un factor important pentru luarea deciziei de a deschide un magazin în cadrul fermei. Șeful gospodăriei ocupase anterior un loc de muncă în afara fermei, vânzând mărfuri neagricole în piața locală. Înainte de deschiderea magazinului însuși, acesta a înființat o tarabă în piața locală. Respectiva experiență i-a permis să se familiarizeze cu piața și cerințele juridice necesare pentru înființarea unei tarabe. Acest lucru l-a ajutat să reducă costurile de tranzacționare aferente începerii afacerii. Soția sa lucrase anterior în comerțul cu produse de cofetărie și a folosit această experiență în realizarea de produse de cofetărie care puteau fi vândute clienților direct în magazin. S-a luat în considerare și vânzarea de carne din producția proprie, însă aceștia au decis că investiția necesară pentru a îndeplini standardele adecvate era „neeconomică”, având în vedere volumul redus al producției.

Ferma se găsește într-un sat străbătut de un drum principal și, prin urmare, este ușor accesibilă și aproape de o stație de autobuz. În consecință, clienții consideră că le este ușor să apeleze la magazinul fermei întrucât nu trebuie să se deplaseze special până la acesta.

Principalii factori care au influențat diversificarea reușită în acest caz au fost: experiența anterioară în comerțul cu amănuntul, disponibilitatea spațiului care putea fi transformat într-un magazin și amplasarea fermei lângă drumul principal care au făcut-o ușor accesibilă clienților.

Sursa: Chaplin, 2003

Astfel cum s-a arătat mai sus, diversificarea prin pluriactivitate, cum ar fi găsirea unui loc de muncă plătit în afara fermei și/sau prin diversificarea activităților, cum ar fi începerea unei afaceri în domeniul turismului sau al petrecerii timpului liber, în cadrul fermei sau în afara fermei, ar putea fi o strategie de supraviețuire pentru fermele mici. Dovezi furnizate de studii europene sugerează că posibilitatea diversificării depinde de mai mulți factori. În cadrul fermelor mai mari, este mai puțin probabil ca șeful gospodăriei să își găsească un loc de muncă în afara fermei, întrucât astfel de întreprinderi au mai multe șanse să susțină angajați cu normă întreagă. Se pare că este mai puțin probabil ca fermele în arendă să se dedice diversificării activităților, în anumite cazuri din cauza restricțiilor impuse de contractele de arendă. Este mai puțin probabil ca fermele aflate în zone mai îndepărtate să se implice în diversificarea activităților sau a muncii prestate (Barlas *et al.* 2001). Acest lucru reflectă faptul că zone mai slab populate cu o putere de cumpărare mai mică creează mai puține oportunități noi de afaceri sau de ocupare a forței de muncă. Există adesea un dezechilibru între cei care au cea mai mare nevoie de diversificare (fermele mici, aflate în zone îndepărtate) și cei care dispun de capitalul uman și financiar necesar pentru a realiza cu succes diversificarea (Chaplin *et al.* 2007). Politica agricolă are de asemenea impact asupra înclinației fermierilor spre diversificare. Chaplin *et al.* (2007) au demonstrat că prezența unor măsuri aferente Pilonului 1, inclusiv plățile directe, au diminuat înclinația spre diversificare. Acest lucru este cauzat de faptul că majoritatea fermierilor văd în diversificare o modalitate de a-și îmbunătăți sau mări venitul. Un Pilon 1 „puternic” poate deci să elimine adoptarea unor măsuri aferente Pilonului 2. Totuși, acesta poate mări, de asemenea, numărul anumitor măsuri adoptate, de exemplu Investiții în exploatații agricole, M121, deoarece venituri mai mari din agricultură pot încuraja fermierii să investească în proiecte de dezvoltare agricolă.

Furnizor de beneficii pentru mediu

Promovarea unei agriculturi durabile ce respectă mediul natural este un obiectiv primordial al PAC și, în general, al politicii UE. Acest lucru presupune un management responsabil al resurselor naturale, evitându-se supraexploatarea, ameliorând eficiența utilizării resurselor naturale, recunoscând valoarea serviciilor ecosistemice și stopând pierderea biodiversității (EU, 2008).

Mattison și Norris (2005), studiind legăturile dintre politică, utilizarea terenului și biodiversitate, identifică trei mari categorii de sisteme agricole care depind de nivelul general de dezvoltare: i) sisteme agricole dezvoltate, ii) sisteme agricole în tranziție și iii) în special agricultură de subzistență în contextul unei țări în curs de dezvoltare, cu practici agricole care se intensifică în același timp cu dezvoltarea economică. Se sugerează adesea că practicile agriculturii extensive, ce caracterizează majoritatea FSS și fermele mici, reprezintă un mod mai durabil de practicare a agriculturii, contrastând cu practicile agriculturii intensive ce caracterizează sistemele agricole dezvoltate care, în schimb, pot avea consecințe negative

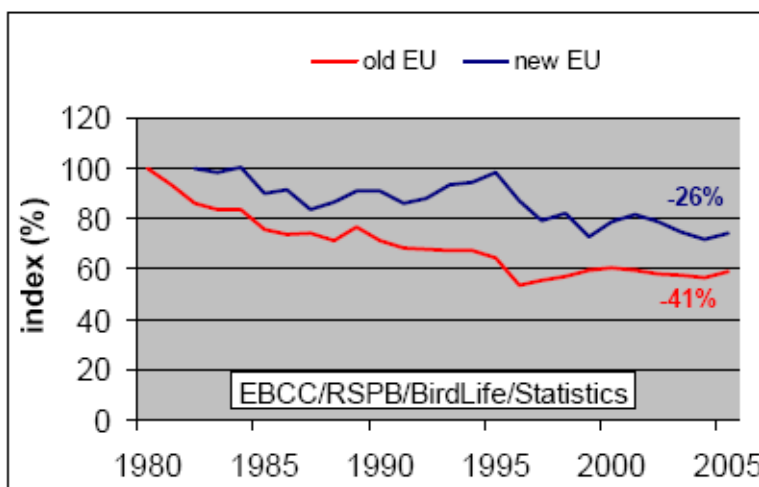
pentru mediu.

Cu toate acestea, o analiză amplă realizată de Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE) privind doctrina referitoare la relația dintre caracteristicile fermelor și efectele asupra mediului a ajuns la câteva concluzii clare (OCDE, 2005). A fost identificată o legătură între tehnicile de producție intensivă utilizate în mod obișnuit de fermele comerciale mai mari și pierderea biodiversității. Cu toate acestea, este mai probabil ca fermele de dimensiuni mai mari, iar nu exploatarea mai mici, să ia măsuri de mediu pozitive, să adopte mai des practici de conservare și să ia parte la scheme de agromediu. În plus, indiferent de caracteristicile fermei, caracteristicile specifice locului (de exemplu structura solului, gradul de umiditate) și înclinațiile personale ale fermierului surclasează adesea efectul celorlalte caracteristici ale fermei. De asemenea, tipul de producție agricolă (de exemplu culturi, zootehnie) reprezintă un element important pentru tipul și natura oricărui impact asupra mediului.

BirdLife International (2008) afirmă că agricultura de semisubzistență ajută zonele agricole cu o valoare naturală ridicată (VNR). Motivul pentru care se întâmplă acest lucru constă în faptul că densitățile mai scăzute ale animalelor și utilizarea mai redusă a produselor chimice favorizează o mai mare biodiversitate. În sprijinul argumentului lor, BirdLife International (2008) compară evoluția numărului de păsări în NSM și în UE-15, observând populații semnificativ mai mari în NSM, mai ales la începutul anilor '90, când agricultura a trecut printr-un proces masiv de decapitalizare (Figura 2). Acest ONG se teme că dispariția agriculturii de semisubzistență va conduce la „distrugerea unor trăsături importante ale peisajelor sau a unor mici zone de habitat” (p. 8).

Figura 2: Numărul păsărilor de câmp

Sursa: *BirdLife International (2008), p.7*

Concluzii similare au fost desprinse în cadrul „Forumului European pentru Conservarea Naturii și Pastoralism” (FECNP) și al „WWF Programul Dunăre-Carpați” (WWFDPC), într-o serie de documente referitoare la cele mai noi două state membre ale UE – Bulgaria și România. Acestea subliniază bunurile publice de mediu furnizate de FS și de FSS care cresc profitul activităților acestora cu mult peste contribuția tradițională în cazul producției de alimente și de fibre (WWF, 2008).

Cu toate acestea, multe dintre FS și FSS considerate importante pentru beneficiile aduse mediului sunt prea mici pentru a fi eligibile pentru ajutoare, nu numai în ceea ce privește „Pilonul 1”, dar și „Pilonul 2”. Mulți dintre acești fermieri nu sunt înregistrați și, prin urmare, se află în prezent în afara sferei de aplicare a anumitor instrumente de politică. Totuși, PAC influențează dorința fermierilor de a se înregistra. De exemplu, un studiu de caz privind Srandzha din Bulgaria⁹ indică un nivel crescut de înregistrare datorat „Pilonului 1” SAPS (schema de plată unică pe suprafață), însă un efect mult mai scăzut în ceea ce privește politicile „Pilonului 2” (WWF, 2008). Acest lucru confirmă constatările studiului de caz privind Ungaria, care a subliniat reticența la înregistrare a fermierilor drept unul dintre principalele motive pentru gradul redus de absorbție a Măsurii 141.

Cu toate acestea, și fermierii neeligibili pentru ajutoare furnizează externalități pozitive. Studiul de caz pentru România evidențiază că măsurile de agromediu nu sunt disponibile pentru 1,9 milioane de exploatații mai mici de 1 ha. Prin urmare, există o problemă importantă de politică, și anume cum pot ajunge canalele politicii pentru dezvoltare rurală la acești fermieri pentru a-i indemniza pentru furnizarea de bunuri publice, oferind astfel stimulente pentru continuarea furnizării de beneficii pentru mediu. Aceste aspecte sunt dezbătute în detaliu în studiile de caz privind România și Scoția din „Anexele 3 și 4”.

⁹ Strandzha este un parc național.

România și Scoția: Beneficii pentru mediu aduse de FR, de FSS și de microîntreprinderi

România

FS și FSS sunt asociate cu managementul suprafețelor ierboase seminaturale extinse. Aceasta reprezintă baza pentru crescătoriile de animale de mare valoare naturală cu intensitate redusă. FS și FSS din România se găsesc în principal în zonele deluroase, nepotrivite pentru agricultura intensivă. Prin mărimea lor redusă și prin amestecul de culturi pentru pășunat și culturi de câmp, FS și FSS contribuie la un peisaj bogat în biodiversitate.

Scoția

Microîntreprinderile furnizează importante beneficii pentru mediu. Zonele în care sunt amplasate microîntreprinderile prezintă o bogată biodiversitate de specii, habitate, peisaje și zone umede. Conservarea acestora impune managementul terenurilor cu intensitate redusă. Microîntreprinderile au asigurat în mod tradițional acest tip de management, întrucât acestea nu erau nici orientate comercial, nici puternic dependente de veniturile agricole.

Sursa: studiile de caz privind România și Scoția

5. CUM S-AU ADAPTAT FS ȘI FSS LA DIFERITE SITUAȚII?

La scară globală, analizele cantitative arată că există o corelație negativă între proporția terenurilor aparținând FS și FSS, precum și ocuparea forței de muncă în cadrul acestora, și PIB pe cap de locuitor (von Braun și Lohlein, 2003). Cu toate acestea, rolul FSS depinde nu doar de dezvoltarea economică, ci și de politica agricolă, de structura terenului din zona respectivă, de politica proprietății funciare și de cultură. Studiile de caz referitoare la fiecare stat evidențiază acești factori.

Studiile anterioare cu privire la Europa de Vest folosesc rareori terminologia de agricultură de subzistență sau de semisubzistență. Discuția este încadrată mai degrabă în termenii de viitorul „fermelor mici”. Luând în considerare viitorul fermelor mici într-o UE extinsă, este util să se compare evoluția structurilor fermelor în vechile SM, după aderarea la UE, cu evoluția acestora în unele NSM, care au o tradiție a fermelor familiale mici. Experiențele Irlandei, Spaniei și Poloniei sunt interesante în mod special.

Irlanda: Hubbard și Ward (2007) au analizat evoluția structurii fermelor din Irlanda după aderarea la UE. La data aderării (1973), mărimea medie a fermelor era de aproximativ 22 ha și existau aproximativ 34 000 de ferme cu mai puțin de 5 ha. În primii ani după aderare nu s-au schimbat prea multe. Astfel, între 1975 și 1985, numărul fermelor a scăzut cu doar 3,4 %. Schimbări semnificative s-au produs de abia de la jumătatea anilor '80 când, între 1985 și 1991, una din patru ferme irlandeze și-a încetat activitatea. Cele care au ieșit din sector erau considerate în mod disproporționat drept ferme mici și, începând de la jumătatea anilor '80, mărimea medie a fermei a crescut. Lafferty *et al.* 1999) și Hubbard și Ward (2007) susțin că

schimbarea structurală în agricultura irlandeză a fost inițial încetinită după aderare de nivelul în creștere al ajutorului pentru domeniul agricol care a însoțit adoptarea PAC¹⁰ și de o tradiție a proprietarului care se ocupă de ferma sa, în cadrul fermelor familiale de mărimi mici. Acesta din urmă a instituit un obicei care se referă la transferul terenului de la o generație la alta, conducând la un sistem rigid al proprietății funciare, cu „o absență virtuală a arendării pe termen lung și cu o scară limitată a pieței funciare” (Lafferty *et al.* 1999, p. 16).

De la sfârșitul anilor '70 până la jumătatea anilor '80, veniturile agricole reale au scăzut dramatic în termeni absoluți, stimulând astfel schimbarea structurală.

Ieșirile din sector au vizat cele mai mici ferme, din cauza productivității scăzute a acestora. Arendarea terenurilor a devenit mai răspândită decât vânzarea acestora, tendință care a continuat să crească în anii '90 și în anii 2000 (Hubbard și Ward, 2007).

Spania: În Spania, schimbarea structurală a fost mult mai rapidă după aderare (Sumpsi, 1995). Iraizoz (2008) analizează evoluția structurilor fermelor din Spania folosind date din „Recensământul agricol” și din „Ancheta asupra structurii exploatațiilor agricole”. Ambele surse evidențiază constatări similare: a avut loc o restructurare după aderarea la UE, cu o creștere a mărimii medii a fermei și cu o scădere a numărului fermelor, mai ales în cazul celor cu mărimile cele mai mici. De exemplu, ponderea în numărul total al fermelor luate în considerare a celor mai mici de 2 UME a scăzut de la 63,4 % în 1989 la 47,1 % în 1999. Spre deosebire de situația Irlandei, aderarea la UE nu a condus la o creștere a veniturilor agricole. În schimb, acestea au scăzut cu 5 % în termeni nominali în 1986 față de anul anterior, iar rata anuală de creștere a veniturii agricole totale nu au depășit 1 % între 1986 și 1990 (Iraizoz, 2008). Mai mult, după aderare, un număr important de ferme a considerat că este dificil să ajungă la un nivel acceptabil de profitabilitate și de competitivitate (Ceña, 1997). De asemenea, un sistem flexibil de arendare a terenurilor a ajutat schimbarea structurală din agricultura spaniolă.

Polonia: Wołek (2009) a analizat schimbarea structurală din Polonia după aderarea la UE. Tradiția puternică de ferme familiale a Poloniei datează de secole. Chiar și în timpul perioadei comuniste, Polonia și-a menținut structura de ferme proprietate privată, doar o mică parte dintre exploatații fiind colectivizate/naționalizate. La începutul anilor '90, agricultura privată exploata 76 % din terenurile agricole și doar aproximativ 23 % din acestea făceau parte din așa-numitul sector „socializat” (19 % în ferme de stat și aproximativ 4 % în cooperative) (Milczarek, 2002). În prezent, Polonia este al doilea stat ca număr de exploatații de semisubzistență mici din UE, conform tuturor definițiilor luate în considerare, cu toate că ponderea fermelor de subzistență în totalul structurii fermelor este undeva la jumătate în cadrul NSM-12. La data aderării (2004), Polonia avea 2,8 milioane de „ferme familiale”, din care 988 000 erau mai mici de 1 ha (Wołek, 2009). Ca și în cazul Spaniei, Polonia a trecut printr-o schimbare structurală rapidă imediat după aderare, asistând la dispariția multora dintre cele mai mici ferme de subzistență (cuprinse între 0-1 și 1-2 ha). Conform pragurilor stabilite în Polonia, cele mai mici ferme de 0-1 ha nu sunt eligibile pentru ajutoare în cadrul PAC, nici în „Pilonul 1” nici în „Pilonul 2”, și nici pentru ajutoarele naționale semnificative acordate de sistemul de pensii al fermierilor. Astfel cum s-a menționat anterior, cele mai mici ferme reprezintă singurul grup de această dimensiune al cărui venit total a scăzut după aderare. Acesta ar putea fi un semn că respectivele FS se confruntă cu o ieșire accelerată.

---

¹⁰ Între 1973 și 1978, venitul fermelor irlandeze s-a dublat ca valoare nominală și a crescut cu 15 % în termeni reali (Walsh și Gillmor, 1993).

Aceste trei exemple arată că, în pofida diferitelor contexte temporale și rurale, efectul major al aderării la UE este dispariția fermei orientate spre cele mai mici operațiuni. Este dificil să se evalueze măsura în care această „ieșire” denotă o încetare completă a activității agricole și în ce măsură acest lucru se datorează ieșirii celor mai mici ferme din statisticile agricole. În orice caz, multe ferme mici au fost forțate să iasă din cauza profitabilității reduse și a veniturilor în scădere, nu numai în termeni relativi, ci și în termeni absoluți. Cu toate acestea, deși schimbarea structurală în Spania a fost facilitată de modalitățile flexibile de arendare, în Polonia aceasta a fost accelerată de lipsa sprijinului (la nivel național sau prin intermediul politicilor UE) pentru FS și de situația economică generală îmbunătățită, care a creat oportunități pentru locuri de muncă remunerate din afara fermei. Prin urmare, Polonia este un exemplu tipic al interacțiunii dintre factorii de „atracție” și cei de „respingere”.

6. ABORDĂRI POLITICE

Pilonii 1 și 2 ai Politicii Agricole Comune (PAC)

Atât obiectivele PAC, cât și cele ale politicilor naționale sunt mult mai ample decât sprijinirea micilor ferme sau, și mai specific, a FSS. Cu toate acestea, întrucât acest document de informare se concentrează asupra FS și a FSS, abordările politice vor fi discutate din perspectiva micilor ferme. Politicile care pot sprijini micile ferme în rolul lor economic pot fi clasificate în trei grupe, potrivit obiectivelor acestora: politici de diversificare, de scoatere din activitate și de restructurare. Majoritatea politicilor din ultimul grup urmăresc să ajute fermierii să atingă o dimensiune critică și să devină viabili din punct de vedere economic. O gamă mai largă de alte politici pot fi, de asemenea, direct sau indirect relevante pentru micii fermieri. Acestea pot varia de la sprijin pentru gospodărirea terenurilor și furnizarea de bunuri publice, la investiții în infrastructura publică, menite să îmbunătățească calitatea vieții și oportunitățile de dezvoltare economică ale comunităților rurale, inclusiv ale micilor fermieri.

Această secțiune trece în revistă diversele instrumente de sprijin ale UE relevante pentru FSS în cadrul PAC. Secțiunea continuă cu o analiză mai detaliată a accesului FS și al FSS la sprijinul acordat prin intermediul Pilonilor 1 și 2 și identifică unele dificultăți pe care acestea le-ar putea întâmpina. Un accent deosebit se pune pe măsura adresată în mod special FSS aflate în proces de restructurare, aplicată de unele NSM. Prezenta secțiune se încheie cu anumite aspecte privind rolul potențial și provocările cooperării și ale activităților în rețea pentru micii fermieri, ce pot compensa anumite dezavantaje ale acestora referitoare la costurile de tranzacționare și accesul la informații și capital. În temeiul Pilonului 1, cel mai relevant instrument de sprijin pentru acele FSS care respectă pragurile de suprafață minimă îl constituie plățile directe pe suprafață (SAPS în majoritatea NSM), care pot oferi o contribuție importantă la venitul gospodăriei.

Politica de dezvoltare rurală a UE pentru perioada 2007-2013 oferă un set consistent de măsuri de sprijin, multe dintre acestea, deși nu sunt adresate în mod specific FSS, putând fi relevante în procesul nevoii acestora de restructurare/diversificare sau în oferirea unui sprijin public exploatațiilor de tip FSS în vederea furnizării de bunuri publice. Tabelul de mai jos identifică măsuri din fiecare dintre cele trei axe strategice ale cadrului actual al politicii de dezvoltare rurală care au o relevanță specifică pentru FSS. Nu se pretinde a fi exhaustiv.

Politica de dezvoltare rurală 2007-2013: Măsuri cheie de sprijin relevante pentru FSS

AXA 1: COMPETITIVITATEA SECTOARELOR AGRICOL ȘI SILVIC (MIN. 10%)	AXA 2: MEDIUL ÎNCONJURĂTOR ȘI MANAGEMENTUL TERENURILOR (MIN. 25%)	AXA 3: CALITATEA VIEȚII ȘI DIVERSIFICAREA ECONOMIEI RURALE (MIN. 10%)
<ul style="list-style-type: none"> • formare profesională (M111) • instalarea tinerilor fermieri (M112) • pensionare anticipată (M113) • servicii de consultanță (M114) • modernizarea fermei (M121) • infrastructură pentru sectoarele agricol și silvic (M125) • îndeplinirea standardelor comunitare (M131) • participarea la sisteme de calitate alimentară (M132) <p>MĂSURI TRANZITORII PENTRU UE – NUMAI PENTRU CELE 12 NSM</p> <ul style="list-style-type: none"> • sprijinirea fermelor de semisubzistență aflate în proces de restructurare (M141) • înființarea grupurilor de producători (M142) • servicii de consultanță agricolă în BG/RO (2007-09) (M143) 	<ul style="list-style-type: none"> • plăți acordate zonelor defavorizate din zonele muntoase (M211) și altor zone defavorizate (M212) • plăți pentru Natura 2000 • plăți de agromediul (M214) 	<ul style="list-style-type: none"> • diversificarea în activități neagricole (M311) • crearea și dezvoltarea microîntreprinderilor (M312) • încurajarea activităților turistice (M313) • servicii de bază (M321) • renovarea satelor (M322)
<p>AXA LEADER: STRATEGII INTEGRATE DE DEZVOLTARE LOCALĂ PUSE IMPLEMENTATE DE CATRE GRUPURILE DE ACȚIUNE LOCALĂ (GAL) (MIN. 5% UE-15; 2,5% UE-12)</p>		

Sprrijinul pentru accesul la serviciile de consultanță și formare în temeiul Axei 1 pot reprezenta primii pași esențiali pentru a ajuta FSS să înțeleagă oportunitățile disponibile și să participe la programele de sprijin pentru dezvoltarea rurală, de exemplu, prin acordarea de asistență în elaborarea cererilor de ajutor și a planurilor de afaceri pentru proiecte de diversificare. Alături de măsura specifică de sprijin pentru FSS aflate în curs de restructurare (M141 – analizată mai jos în detaliu), este posibilă acordarea unui sprijin suplimentar pentru investiții destinate restructurării și modernizării în temeiul M121 sau investiții destinate activităților neagricole sau

creării de microîntreprinderi (de exemplu, turism la scară mică, producție artizanală locală) în temeiul Axei 3. În anumite condiții, sprijinul în temeiul măsurii privind pensionarea anticipată (M113) și/sau în temeiul măsurii privind instalarea tinerilor fermieri (M112) poate fi folositor în procesul de restructurare prin facilitarea procesului de transfer al terenurilor și dispariția fermierilor în vârstă. Sprijinul pentru înființarea de grupuri de producători în NSM (M142) poate fi un mijloc de a ajuta FSS să depășească dificultățile pe care le întâmpină pentru a avea acces la piețe. Sprijinul pentru dezvoltarea regională poate fi utilizat, de asemenea, pentru facilitarea accesului la credite, care poate reprezenta un obstacol important pentru FSS (de exemplu, un sistem de garantare a creditelor a fost inclus recent în PDR al României).

Atunci când FSS pot îndeplini orice prag de mărime minim stabilit în programele de dezvoltare rurală ale statelor membre (PDR SM) pentru a accesa plățile pentru zonele defavorizate (M211 și M212) sau plățile de agromediu (M214) în temeiul Axei 2, astfel de plăți anuale pot reprezenta o contribuție semnificativă la venitul gospodăriei, la menținerea activității agricole pe un teren care, în caz contrar, ar putea fi abandonat și la continuarea practicilor agricole tradiționale care generează bunuri publice. Reiese dintr-un studiu de caz privind Scoția existența unei dependențe ridicate de plățile pentru zonele defavorizate și de alte plăți în funcție de suprafață a micilor arendași și a altor fermieri crescători de animale din zone mai puțin favorizate.

Sprijinul în temeiul Axei 3 pentru îmbunătățirea infrastructurii publice de bază din comunitățile rurale (de exemplu, drumuri locale, rețele de apă și canalizare, furnizarea de internet în bandă largă), chiar dacă nu vizează direct FSS, poate fi un instrument cheie care să contribuie la diminuarea sărăciei în zonele rurale și a izolării și care să încurajeze eforturile de diversificare și de restructurare ale FSS.

Strategiile de dezvoltare locală, elaborate și puse în aplicare de grupurile de acțiune locală (parteneriate public-privat în teritoriu) în temeiul Axei Leader, urmăresc să pună în valoare bunurile locale specifice. Acestea ar putea include dezvoltarea și promovarea specialităților culinare specifice sau a meseriilor artizanale din zona GAL, dezvoltarea unor circuite turistice locale sau a unor spații de cazare de mici dimensiuni etc. Caracterul local și proiectele de obicei mai mici sprijinite în temeiul Axei Leader pot fi mai bine adaptate la nevoile și punctele forte ale FSS.

În practică, relevanța potențialului sprijin pentru FSS, menționat mai sus, va fi în mare măsură determinată de deciziile în materie de planificare ale fiecărui stat membru în cadrul propriilor PDR: ce măsuri includ în programele lor având în vedere divergențele de priorități și fondurile limitate; și, de asemenea, elaborarea de măsuri specifice (criterii specifice, cum ar fi pragurile de mărime minime, direcționarea, criteriile de selecție a proiectelor, sfera pentru a combina diverse măsuri de sprijin etc.). Deciziile privind mecanismele de realizare a politicii de dezvoltare rurală și furnizarea de informații aferente și de servicii de sprijin pentru potențialii solicitanți reprezintă, de asemenea, factori cheie. Aspecte precum complexitatea procedurilor de aplicare și a documentelor justificative necesare; nevoia (perceptută) de a utiliza consultanți externi; accesul la credite pot constitui obstacole pentru toți micii fermieri care accesează sprijinul UE pentru dezvoltarea rurală. Este cu atât mai dificil să fie vizate FS și FSS în mod individual în NSM din cauza dificultății de a le identifica, menționate anterior, întrucât o mare parte dintre acestea nu sunt înregistrate.

Un exemplu specific de adaptare a programării la contextul rural național este acela al PDR pentru România, unde s-a decis în mod deliberat să nu se includă măsura de diversificare a fermelor (M311), ci numai măsurile privind microîntreprinderile (M312) și turismul rural (M313), astfel încât întreaga populație să fie eligibilă, nu numai „fermierii”, ceea ce ar fi

necesitat stabilirea unei definiții a eligibilității, excluzând exploatațile cele mai mici, de regulă reprezentate de FS/FSS. S-a constatat faptul că cea mai mare nevoie de diversificare și de activități alternative este concentrată în cadrul acestui sector al societății rurale, care adesea este și cel mai sărac.

În temeiul Pilonului 1, SM pot determina mărimea minimă a parcelelor agricole și suprafața totală a fermei care sunt eligibile pentru plățile directe. Anterior demarării procesului de evaluare a stării de sănătate a CAP, mărimea minimă a unei parcele agricole era de 0,3 ha, iar pentru NSM mărimea minimă a tuturor exploatațiilor era, de asemenea, de 0,3 ha, chiar dacă statele aveau posibilitatea de a o extinde până la 1 ha. SM puteau totodată să decidă neacordarea unui ajutor în cazul în care valoarea totală a unei cereri pentru plăți directe era mai mică de 100 €.

În urma evaluării stării de sănătate a CAP, articolul 28 alineatul (1) al Regulamentului Consiliului privind stabilirea unor norme comune de ajutor direct pentru agricultori în cadrul PAC (CE nr. 73/2009) confirmă, începând cu 2010, mărimea minimă a suprafeței eligibile este de 1 ha sau că suma minimă de plată este de 100 €, cu o anumită libertate de apreciere pentru ca SM să se adapteze în funcție de structura propriilor ferme.

Tabelul 5: Suprafața minimă eligibilă pentru plată în cadrul Pilonului 1 al PAC

Praguri minime		
	Valoare în €	Hectare
Belgia	400	2
Bulgaria	200	0,5
Republica Cehă	200	5
Danemarca	300	5
Germania	300	4
Estonia	100	3
Irlanda	200	3
Grecia	400	0,4
Spania	300	2
Franța	300	4
Italia	400	0,5
Cipru	300	0,3
Letonia	100	1
Lituania	100	1
Luxemburg	300	4
Ungaria	200	0,3
Malta	500	0,1
Țările de Jos	500	2
Austria	200	2
Polonia	200	0,5
Portugalia	200	0,3
România	200	0,3
Slovenia	300	0,3
Slovacia	200	2
Finlanda	200	3
Suedia	200	4
Regatul Unit	200	5

Sursa: DG Agricultură și Dezvoltare Rurală

Cu toate că nu sunt excluse de la plățile directe în temeiul Pilonului 1, având în vedere dimensiunea lor redusă, FS și FSS fie primesc un ajutor foarte mic, fie nu primesc nimic dacă se situează sub pragul suprafeței minime. De exemplu, în România aproximativ 3 milioane de

gospodării agricole nu sunt eligibile pentru SAPS întrucât nu îndeplinesc criteriile de eligibilitate (Guirca, 2008). Chiar și atunci când FS și FSS primesc un anumit ajutor în cadrul Pilonului 1, distribuirea plății înclină, în mod natural, către fermele mai mari. Beneficiarii de SAPS reprezintă un segment relativ mic din exploatațiile agricole care există în Bulgaria și în Slovacia (luând în considerare numărul exploatațiilor astfel cum a fost raportat de ASE, inclusiv exploatațiile mai mici de 1 UME), în timp ce, în Lituania, acestea cuprind 94 % din exploatații. Un semnal pozitiv este acela că a scăzut treptat concentrarea de cereri SAPS privind fermele mai mari coroborat cu creșterea curbei de învățare a fermierilor și a administrației pentru cererea de plăți și procesarea și monitorizarea solicitărilor (Davidova, 2008). De exemplu, între 2005 și 2007, ponderea beneficiarilor în Republica Cehă a crescut de la 44 la 56 %, iar, în Polonia, de la 56 la 61 %. Desigur, există mult mai multe ferme foarte mici care nu sunt cuprinse în ASE și care nu sunt incluse în aceste statistici. Se poate argumenta că, în special pentru FS și o parte din FSS, cel de al doilea pilon al PAC poate fi mai relevant.

Pentru NSM, o măsură (Măsura 141) sprijină în mod specific fermele agricole de semisubzistență aflate în proces de restructurare. Pentru perioada de programare 2007-2013, cinci SM au inclus această măsură în programele lor de dezvoltare rurală (Bulgaria, Letonia, Lituania, România și Ungaria).

Polonia a inițiat această măsură privind FSS în cursul negocierilor de aderare și a pus-o în aplicare în perioada 2004-2006. În programul 2004-2006 al Poloniei, obiectivul acestei măsuri a fost să acționeze ca „un sprijin financiar temporar care să servească la ușurarea constrângerilor de numerar și dificultăților privind venitul gospodăriei în timp ce se continuă restructurarea pentru a asigura viitorul comercial al exploatației”. Măsura a fost limitată la fermele între 2 și 4 UME. Polonia a ales să nu adopte această măsură pentru perioada 2007-2013.

Tabelul 6 rezumă punerea în aplicare a Măsurii 141 în cinci SM care au adoptat-o în perioada de programare în curs. Tabelul evidențiază diferențe semnificative între state în ceea ce privește obiectivele, eligibilitatea și activitățile permise. Toate cele cinci SM recunosc dezvoltarea fermelor viabile din punct de vedere economic drept un obiectiv al măsurii, dar există diferențe în privința scopurilor adiționale. România înregistrează o creștere a ponderii produselor agricole care este prezentată drept un obiectiv. La nivelul UE, măsura este concepută doar ca un sprijin financiar, însă Bulgaria și România sunt singurele țări care par să considere explicit măsura în acest mod, potrivit planurilor lor pentru dezvoltare rurală.

Toate statele utilizează praguri de mărime pentru a determina eligibilitatea. Pentru Ungaria și Lituania, acesta este stabilit ca fiind între 2 și 4 UME, în timp ce Bulgaria și România au adoptat praguri de 1-4 UME și, respectiv, 2-8 UME. De asemenea, Bulgaria și România utilizează limite maxime de vârstă cu privire la eligibilitate (60 de ani și, respectiv, 62 de ani). Letonia aplică un prag al cifrei de afaceri cuprins între 3 000 € și 10 000 €. În Letonia, doar proprietarii de terenuri sunt eligibili, dar în alte SM, precum Bulgaria, pot aplica, de asemenea, și cei care iau teren în arendă, cu condiția ca aceștia să prezinte ca dovadă contractele scrise cu proprietarii de terenuri.

Pentru a obține finanțare, solicitanții trebuie să prezinte un plan de afaceri. Finanțarea se bazează pe un principiu 3+2, unde, după 3 ani, solicitanții selectați trebuie să demonstreze progresele în comparație cu obiectivele declarate. În cazul în care fermierii nu îndeplinesc aceste obiective, nu se mai acordă finanțarea pentru ultimii doi ani, însă finanțarea inițială nu trebuie restituită. În România, de exemplu, după 3 ani de sprijin, beneficiarii trebuie să demonstreze o creștere cu 20 % a producției comercializate și o creștere a mărimii de cel puțin 3 UME în comparație cu situația inițială.

Limita maximă a finanțării pe beneficiar prin Măsura 141 este de 1 500 € pe an. Astfel cum s-a menționat, fondurile constituie numai un sprijin financiar destinat să contribuie la fluxul de numerar în gospodărie în cursul procesului de restructurare a fermei. Acesta este motivul pentru care la nivelul normelor europene nu există cerințe cu privire la modul în care banii ar trebui cheltuiți. De asemenea, anumite SM prevăd condiții suplimentare de eligibilitate privind domeniul de producție. De exemplu, în Lituania nu sunt eligibili apicultorii și membrii organizațiilor de producători de fructe și legume. România și Bulgaria fac din înscrierea la cursurile de formare profesională, definite ca cele finanțate prin Măsura 111 (Formare profesională) o cerință pentru continuarea sprijinului după primii trei ani. În Bulgaria, o astfel de formare vizează probleme generale de mediu în agricultură. Cu toate că, la prima vedere, aceasta pare a fi o abordare pozitivă, în România întârzierea certificării din partea instituțiilor de formare profesională a însemnat și înseamnă că beneficiarii M141 nu pot îndeplini încă această cerință.

Tabelul 6: Privire de ansamblu privind implementarea Măsurii 141

	Bulgaria	Ungaria	Letonia	Lituania	România
Obiectiv(e) declarat(e)	Restructurare a fermelor de semisubzistență în unități comerciale viabile. Acordarea de sprijin financiar temporar.	Asistarea fermelor mici care sunt capabile de o producție orientată către piață și îndeplinirea cerințelor pieței	Dezvoltare a fermelor comerciale	Creșterea numărului exploatațiilor orientate către piață	Creșterea volumelor comercializate pentru transformarea FSS în unități viabile din punct de vedere economic. Diversificarea producției.
Mărimea pentru eligibilitate	Între 1 și 4 UME.	2–4 UME.	Cifra de afaceri cuprinsă între 3 000 € și 10 000 €. Cel puțin 50 % din cifra de afaceri din agricultură	Între 2 și 3,99 UME. Mărimea exploatației ar trebui să crească cu 20 % în timpul primilor 3 ani.	Între 2-8 UME.
Cerințe privind cererea	Depunerea unui plan de afaceri în care să se detalieze investițiile și activitățile pentru următorii 5 ani. Formare profesională completă în materie de probleme de mediu în agricultură în primii trei ani de sprijin.	Plan de afaceri care să demonstreze că exploatația poate fi viabilă din punct de vedere economic.	Un plan de dezvoltare a fermei pe 5 ani. Creșterea minimă estimată în cifra de afaceri netă de 30 % în primii 3 ani	Plan de afaceri. Cheltuieli privind construcția de clădiri agricole, mașini agricole și costuri generale.	Plan de afaceri. Înscrierea la formare profesională în cursul primilor trei ani de sprijin.

Tabelul 7 detaliază țintele pentru numărul total al fermelor sprijinite prin Măsura 141 pentru perioada 2007-2013, alături de rezultatele preconizate și de cheltuielile publice totale. În toate cazurile, se așteaptă ca doar o mică parte din FSS să beneficieze de această măsură.

Acest lucru pare să fie conform cu obiectivul normelor UE, care urmăresc ca sprijinul să țintească acele FSS care sunt cu adevărat angajate să se restructureze și să se dezvolte, mai degrabă decât să ofere o măsură socială pentru a sprijini veniturile tuturor gospodăriilor de tip FSS. Comparația dintre numărul beneficiarilor vizați cu numărul total al fermelor cuprinse între 1 și 8 UME indică faptul că între 2,7 și 19,7 % vor beneficia de măsură. Alte criterii suplimentare – de exemplu, vârsta maximă, utilizat în Bulgaria și România pentru accesarea Măsurii 141 – ar putea să reducă și mai mult numărul gospodăriilor eligibile, pentru ca sprijinul să fie ținut către locurile unde ar putea fi cel mai eficient. Alocarea finanțării pentru instrument și beneficiarii acestuia sunt în mod deosebit reduse în Ungaria. Indicatorul principal de realizare a Măsurii 141, astfel cum este detaliat în programele pentru dezvoltarea rurală (PDR), este numărul fermelor care intră pe piață. Acesta variază, de la stat la stat, între 75 % și 98 % din numărul propus al fermelor sprijinite. Este un indicator pentru rata preconizată a succesului sprijinului în temeiul Măsurii 141: din fiecare 100 de fermieri sprijiniți, câți vor putea, cu sprijin din partea UE, să se restructureze de la o FSS la o exploatare agricolă pe deplin comercială.

Tabelul 7: Ținta pentru numărul fermelor sprijinite prin Măsura 141

	Ținta pentru numărul de ferme sprijinite	Rezultat: numărul preconizat al fermelor care intră pe piață	Cheltuielile publice (mil de €)	Numărul fermierilor propus a fi sprijinit, calculat ca % din totalitatea fermelor din respectivul stat, ferme cuprinse între 1 și 8 UME (2007)
Bulgaria	21000	16800	144	19,7
Ungaria	3000	2500	16	2,7
Letonia	2667	2000	19	6,9
Lituania	3650	3000	30	4,7
România	76172	60938	476	9,0

Pentru a determina accesibilitatea formală a unor alte măsuri de dezvoltare rurală destinate FSS, tabelul 8 detaliază dacă NSM utilizează limitări privind mărimea pentru accesul la Măsura 121 (modernizarea exploatașilor agricole), o măsură cheie în temeiul Axei 1¹¹ și la Măsura 214 (scheme de agromediu). Aceasta din urmă este importantă dată fiind legătura potențială dintre FSS și agricultura MVN.

¹¹ Investițiile finanțate în temeiul MĂSURII 141 nu pot fi solicitate prin Măsura 121

Tabelul 8: Utilizarea unor praguri de mărime specifice pentru accesul la Măsura 121 și la Măsura 214

	Măsura 121 modernizarea exploatațiilor agricole	Măsura 214 scheme de agromediu
Estonia	Nu există	1 ha mărimea totală a fermei
România	2 UME	1 ha mărimea totală a fermei, parcele de cel puțin 0,3 ha
Bulgaria	1 UME	0,5 ha
Ungaria	Nu există	1 ha mărimea totală a fermei
Letonia	Nu există	1 ha mărimea totală a fermei, parcele de cel puțin 0,3 ha
Lituania	Nu există	1 ha mărimea totală a fermei
Slovacia	Nu există	1 ha mărimea totală a fermei
Slovenia	Nu există	0,3 ha, cel puțin 0,1 în măsuri de agromediu
Polonia	Cel puțin 4 UME	1 ha mărimea totală a fermei
Republica Cehă	Nu există	Între 0,5 și 5 ha în funcție de tipul de schemă

Astfel cum se detaliază în tabelul 8, majoritatea NSM nu impun praguri de mărime specifice pentru accesul la Măsura 121. Cu toate acestea, solicitanții trebuie să depună un plan de afaceri și, cu toate că nu există o specificație directă în normele UE (care se axează pe necesitatea de a demonstra că investiția va îmbunătăți performanța generală a exploatației agricole), cererile sunt evaluate în funcție de viabilitatea lor financiară. Exploatațiile foarte mici trebuie să depună eforturi pentru a demonstra viabilitatea economică a oricăreia dintre investiții sau pentru a accesa credite pentru contribuția privată cerută în schimbul sprijinului pentru investiții în temeiul M121. Polonia are cel mai ridicat prag de mărime pentru eligibilitate (4 UME).

Terenul inclus în Măsura 214 trebuie să fie înregistrat în IACS, iar, în 7 cazuri pentru NSM, mărimea minimă a fermei este de 1 ha. Prin urmare, este probabil ca, formal, FSS să poată accesa schemele de agromediu, dar nu și milioanele de FS care, astfel cum s-a menționat, pot, de asemenea, furniza bunuri publice de mediu.

Cu toate acestea, obstacolele în calea accesării fondurilor de către FSS în temeiul programelor pentru dezvoltare rurală nu privesc doar cerințele de formă, ci, de asemenea, o serie de factori care au legătură cu caracteristicile lor intrinseci. Astfel de probleme includ: i) dificultatea de a viza în mod individual micii producători, întrucât o mare parte dintre aceștia nu sunt înregistrați; ii) costuri de tranzacționare prohibitive pentru milioane de FSS (și, în schimb, în cazul autorităților, prelucrarea și gestionarea unui număr mare de cereri de

finanțare adesea cu valoare redusă); iii) dificultatea de a ajunge la aceștia prin intermediul politicilor care necesită cooperare oficială din cauza reticenței fermierilor de a coopera; iv) vârsta înaintată și nivelul scăzut de educație al multor fermieri de semisubzistență. Cazurile contrastante prezentate în continuare ilustrează dificultățile în ajungerea la FSS prin măsurile de politică directă și modul în care accesul la sprijin este mai ușor pentru fermele mai mari.

Politici orientate către FS și FSS: problema absorbției în Ungaria

Nu există politici naționale specifice. Cu toate acestea, sistemul de impozitare este în beneficiul producătorilor de subzistență puțin comerciali (producătorii cu o cifră de afaceri anuală sub 600 000 HUF, aproximativ 2 140 €¹², nu plătesc impozite).

Punerea în aplicare a Măsurii 141 de dezvoltare rurală (Sprijinirea fermelor agricole de semisubzistență aflate în proces de restructurare) nu a avut succes în primii doi ani care au urmat aderării la UE. Acest lucru s-a datorat în principal unei lipse de interes, iar, în perioada 2004-2006, au existat doar 600-800 de solicitanți pe an. Motivele suspectate, menționate în studiul de caz, sunt nivelul scăzut al grantului și cerința ca fermierii să se înregistreze. Astfel, se poate ca fermierii să se fi temut ca acest lucru să nu aibă implicații fiscale. Ministerul maghiar al Agriculturii și Dezvoltării Rurale (MADR) a comandat un studiu în care au fost implicate diferite asociații profesionale pentru a înțelege motivele care au determinat absorbția scăzută în vederea ameliorării situației în cadrul următoarelor apeluri (experții locali estimează că potențialul grup de beneficiari este de 15-20 000).

În general, FSS nu au manifestat interes nici pentru a beneficia de alte măsuri de dezvoltare rurală, de exemplu, sprijin pentru grupurile de producători, măsuri de agromediu, sprijin pentru îndeplinirea standardelor sau pentru utilizarea serviciilor de consiliere. Puțini au apelat la schemele de agromediu, în pofida faptului că pragurile de eligibilitate stabilite sunt mici (de exemplu, pentru majoritatea măsurilor, mărimea minimă a terenului eligibil este de 1 ha, iar, pentru parcelă este de 0,3 ha). Concluzia generală a studiului de caz maghiar este aceea că, până în prezent, măsurile de dezvoltare rurală nu au fost considerate atractive și/sau accesibile de către FSS.

Sursa: Studiul de caz maghiar

Accesarea fondurilor UE pentru dezvoltarea rurală: povestea a doi fermieri

Intervievatul X exploatează o fermă de 800 ha în Békés County, în fertila Mare Câmpie a Ungariei. La fermă sunt angajate 16 persoane, inclusiv un contabil, iar ferma este predominant arabilă, dar, de asemenea, are aproximativ 200 de scroafe, împreună cu purceii lor de la o naștere. Ferma a fost înființată în 1991. De la aderarea la UE, nu au existat schimbări ale mărimii fermei sau ale ocupării forței de muncă. Contabilul fermei lucrează împreună cu un expert extern, care are legături cu o asociație a producătorilor, pentru a pregăti formularele IACS. Expertul extern a fost considerat drept valoros având în vedere

¹² Se aplică rata medie de referință pe 2009 a BCE de €=280,33 HUF.

„documentația enormă” și „întrebările pe care noi nu prea le înțelegem”. Interviewatul s-a plâns că reglementările au fost traduse de „tineri maghiari foarte buni cunoscători ai limbii engleze, dar lipsiți de experiență practică privind lucrul în agricultură” Acest lucru a dus la o importantă confuzie. Niciunul dintre angajații fermei nu vorbește o limbă străină. De asemenea, ferma a beneficiat de mai multe oportunități în temeiul Pilonului 2 al PAC. Aceasta a aflat de respectivele măsuri prin intermediul asociației producătorilor și din prezentările oficialilor MADR. Ferma primește plăți de agromediu pentru 100 ha de teren care este inclus într-o zonă de protejare a păsărilor. Asociația producătorilor a fost esențială pentru această cerere și pentru alcătuirea planului cincinal de management. De asemenea, ferma a primit un grant pentru mașini în vederea cumpărării unei combine pentru recoltat (prin Măsura 121). În acest scop, ferma a trebuit să pregătească planuri financiare și de afaceri, prin care să se detalieze modul în care investiția va influența performanțele economice din următorii cinci ani. De asemenea, ferma trebuie să depună rapoarte anuale privind impactul investițiilor asupra profitabilității fermei. Interviewatul a considerat acest lucru drept o dificultate, întrucât „eu nu controlez vremea sau prețurile”. Planurile de afaceri au fost concepute mai curând pentru a obține finanțare europeană decât pentru a îndruma operațiunile. De asemenea, ferma pregătește în prezent o ofertă în domeniul stocării gunoiului de grajd. În acest scop, ferma trebuie să prezinte trei cotații pentru lucrările de construcție. În multe privințe, această fermă a fost proactivă în a beneficia de oportunitățile care au apărut în baza PAC de la aderarea la UE, însă nu acest lucru nu a condus la crearea de locuri de muncă.

În același sat în care se află ferma interviewatului X locuiește Fermierul Y. Acesta are 47 de ani și are în proprietate 2 ha de teren, împărțite în două parcele: în jurul casei sale și la marginea satului. Acesta a lucrat întotdeauna în agricultură și obține principala sa sursă de venit din lucrul în calitate de contractant și de șofer de utilaj la o fermă mare (nu este ferma interviewatului X). Aceasta îi asigură perioade de lucru intensiv în timpul recoltei, dar este relativ șomer în timpul iernii. Pe lângă casă crește găini, porci și găște, în mare parte pentru consum propriu. Soția sa împarte responsabilitățile privind îngrijirea acestor animale. Ca parte a muncii sale de contractant, are posibilitatea să utilizeze utilajele femeii mai mari pentru a-și cultiva și a recolta propriul teren. Este înregistrat pentru plăți directe după ce a primit ajutor din partea unui administrator de la ferma mai mare. Cu toate acestea, nu a auzit de nicio oportunitate disponibilă în temeiul Pilonului 2. El a asociat dezvoltarea rurală cu ceea ce „fac autoritățile locale”, nu este membru nici al vreunei asociații a producătorilor, nici al vreunui grup de comercianți. Atunci când i s-a explicat, a devenit interesat de Măsura 141. Acesta crește porci mangalica, o rasă autohtonă care a devenit căutată în multe restaurante din Budapesta și a văzut în aceasta o potențială oportunitate de afaceri. Grantul de 1 500 € pe an ar reprezenta o mare diferență pentru averea familiei sale – în prezent nu își poate permite să cumpere și să folosească o mașină, ceea ce îi limitează oportunitățile de obținere a unui loc de muncă și de afaceri. Cu toate acestea, recunoaște că ar avea nevoie de ajutor pentru întocmirea unui plan de afaceri, ceva ce nu a mai făcut niciodată.

Sursa: interviu realizat de M. Gorton (martie 2010)

Cooperare și activitate în rețea

Cooperarea este recunoscută ca o modalitate de a consolida competitivitatea fermelor mici, făcând așadar posibilă participarea cu succes a acestora atât pe piețele de resurse, cât și de produse. În esență, există trei moduri în care micii fermieri pot coopera prin constituirea unor grupuri de producători comerciali: i) *grupuri de aprovizionare cu resurse* care pot reduce costurile de tranzacționare prin punerea în comun a resurselor sau prin achiziționarea în colectiv de resurse; ii) *grupuri de servicii* care să permită accesul la acestea, de exemplu servicii de popularizare agricolă, asigurări financiare și pentru risc; și iii) *grupuri de comercializare* care să îmbunătățească prețurile obținute de membri.

Astfel cum s-a văzut la punctul 6.1 de mai sus, politica UE de dezvoltare regională oferă sprijin financiar pentru înființarea unor grupuri de producători în temeiul Măsurii 142, furnizând ajutor financiar pentru maximum 5 ani pentru a contribui la înființarea și gestionarea unor astfel de grupuri care ar putea fi extrem de relevante pentru FSS. Această măsură este disponibilă numai pentru UE-12, recunoscând interesul deosebit de a stimula astfel de inițiative comune în aceste țări cu un număr foarte ridicat de ferme mici și cu o experiență nesemnificativă sau un grad redus de conștientizare cu privire la acest tip de cooperare.

Studiind două state cu puternice tradiții în domeniul agriculturii private și mișcărilor cooperatiste – Danemarca și Polonia – Chloupkova și alții (2003) constată existența unui nivel cu mult mai ridicat al capitalului social în Danemarca, susținând că regimul comunist din Polonia a afectat acumularea capitalului social. În prezent, mulți fermieri din Europa centrală și de est au în continuare rezerve cu privire la toate formele de cooperare din cauza trecutului colectivizării comuniste. În plus, orice tip de cooperare dintre micii fermieri este adesea informală. Astfel cum au arătat Millns și Juhasz (2006), acest lucru reprezintă o problemă pentru comercializarea în cazul micilor fermieri, întrucât grupurile informale nu pot furniza stabilitatea pe termen lung și încrederea grupurilor constituite oficial, ceea ce este probabil să trimită un semnal negativ către toți cei implicați: membri, furnizori și instituții financiare, precum și către clienți. În plus, mulți cumpărători și furnizori nu au posibilitatea de a demara negocieri comerciale și de a încheia contracte cu grupurile care nu sunt constituite oficial.

Probleme întâmpinate în cadrul cooperării și activităților în rețea

Ungaria

Dorința de a coopera a scăzut după 1990 și este în mod deosebit redusă printre FS și FSS. În consecință, este dificilă ajungerea la FS și FSS și sprijinirea acestora prin intermediul inițiativelor de activitate în rețea din cauza preferințelor acestora pentru lipsa cooperării.

Polonia

În Polonia, datele și opiniile privind capitalul social și cooperarea, colectate de la 245 de gospodării agricole din sate situate în trei regiuni ale Poloniei indică faptul că micii fermieri au participat rareori la colaborări oficiale. Aceștia au cooperat în principal în mod informal și nu cu obiectivul de a-și diminua dezavantajele întâmpinate pe piață și a-și crește vânzările, ci cu scopul de a compensa lipsa acestora de capital și de a-și îmbunătăți accesul la utilaje. Datele de la nivel național indică faptul că majoritatea organizațiilor de producători constituite oficial sunt stabilite în regiuni unde sectorul agricol este caracterizat de o pondere mai ridicată a

fermelor mai mari și mai comerciale (voivodatele de nord și de vest). În regiunile în care predomină fermele mici, colaborarea oficială a fost și este mai puțin răspândită (zonele centrale și de sud-est ale Poloniei).

Sursa: *Studiul de caz maghiar, Wołek și Łopaciuk-Gonczaryk (2010)*

Activitatea în rețea se referă la canale mai largi și de regulă mai puțin formale utilizate pentru a conecta diverși actori, pentru a face schimb de informații și de experiență. Politica UE de dezvoltare rurală sprijină crearea de rețele naționale și europene pentru dezvoltarea rurală, acestea din urmă având ca obiectiv „să ajute la apropierea comunităților rurale pentru a ameliora punerea în aplicare a politicii de dezvoltare rurală”. Încurajarea unei participări mai active a micilor fermieri și a fermierilor din cadrul FSS în astfel de rețele de dezvoltare rurală ar putea reprezenta un instrument de îmbunătățire a accesului acestora la informații privind oportunitățile de dezvoltare, inclusiv modul în care să acceseze fondurile UE respective și, prin urmare, ar contribui la scoaterea acestora din izolare. Activitatea în rețea ar putea să consolideze, în timp, legăturile și încrederea, ducând la proiecte concrete de cooperare. Un prim pas ar fi pentru FS și FSS să se reunească prin formarea unor grupuri de interes/sprijin (de exemplu, asociații ale micilor întreprinzători, asociații ale micilor fermieri), care ar putea astfel să reprezinte interesele FS/FSS în activitățile în rețea și să acționeze ca un canal de informații bidirecțional. Dar măsura în care FS și FSS sunt active în cadrul acestor inițiative, precum și în grupurile de acțiune locală sau în organizațiile de producători din cadrul Axei Leader, reprezintă una dintre principalele probleme care vor fi examinate în continuare, pentru a identifica și a face schimb de bune practici cu privire la informarea și implicarea acestora.

7. CONCLUZII

Prezentul document de informare urmărește să informeze cu privire la dezbaterile despre FS și FSS și fermele mici, în general, în cadrul UE. Extinderile din 2004 și 2007 au accentuat această dezbatere, întrucât au condus la o creștere masivă a numărului exploatațiilor agricole, dintre care copleșitoarea majoritate sunt mici. Chiar dacă FS și FSS au o importanță din ce în ce mai mare în NSM, câteva state din UE-15 mențin totuși o pondere ridicată a fermelor mici. Funcțiile și viabilitatea viitoare a acestor ferme mici rămân o problemă importantă pentru zonele rurale din Europa.

O piedică în calea dezbaterii privind FS și FSS o reprezintă lipsa unei definiții universale acceptate a agriculturii de subzistență și de semisubzistență. Acest lucru are importanță pentru politică, întrucât numărul exploatațiilor care sunt clasificate ca FS și FSS și, prin urmare, ponderea acestora în suprafața agricolă utilizată totală și în forța de muncă din agricultură depind foarte mult de definiția utilizată. În special problema dacă exploatațiile de mai puțin de 1 UME ar trebui considerate „ferme” face obiectul unei dezbateri aprinse.

Definițiile utilizate anterior pot fi clasificate în trei grupe: măsurile fizice, mărimea economică și participarea pe piață. Cea mai des folosită măsură fizică este cea a suprafeței agricole utilizate, pragul obișnuit fiind cel al fermelor care exploatează o suprafață de 5 ha sau mai puțin. UME sunt o măsură a mărimii economice, iar Eurostat clasifică fermele mai mici de 1 UME ca fiind de „subzistență”, iar pe cele mai mici de 8 UME drept ferme mici. Pe această bază, fermele cuprinse între 1 și 8 UME pot fi denumite de semisubzistență. Numărul fermelor mici în UE-27 în funcție de mărimea economică se ridică la 11,1 milioane în 2007, dintre care

6,4 milioane intră în categoria de „subzistență”, iar 4,7 milioane în categoria de „semisubzistență”.

Abordarea privind participarea pe piață a fost adoptată la articolul 34 alineatul (1) din Regulamentul (CE) nr. 1698/2005 al Consiliului, în care fermele de semisubzistență sunt definite drept „exploatațiile agricole a căror producție este destinată în special consumului propriu și care comercializează, de asemenea, o parte din producția proprie”. Aceasta reprezintă cea mai relevantă definiție în condițiile în care FSS se află în centrul atenției politicilor. Este un semnal foarte clar potrivit căruia cea mai importantă caracteristică prin care FSS să fie diferențiate de operațiunile comerciale este participarea pe piață.

Datele prezentate în secțiunea 2.2 arată, că, per total, FS și FSS sunt mai răspândite în NSM. Cu toate acestea, variațiile între NSM și în cadrul UE-15 sunt semnificative. Criteriul participării pe piață indică o împărțire est-vest și nord-sud cu o importantă pondere a FSS în special în NSM și în anumite SM din sudul UE. Cu toate acestea, conceptele de FS și FSS sunt aplicate rar pentru UE-15. Se pune accentul mai curând pe „mici ferme”.

În câteva NSM, fermele mai mici de 8 UME reprezintă aproape 100 % din exploatațiile agricole, cu precădere în România și Bulgaria (99,4% și respectiv 97,7% în 2007). În cadrul UE-15, fermele mici sunt relativ mai numeroase în Austria, Grecia, Italia, Portugalia, Spania, Suedia și în Regatul Unit. Atât dovezi din cadrul EU-15, cât și din cadrul NSM-12 sugerează că, pe măsură ce creșterea economică are loc în restul economiei, scade angrenarea în FS și FSS, iar tendința de reducere a numărului total de ferme este caracteristică, de regulă, celor mai mici ferme. Cu toate acestea, creșterea sprijinului prin politica agricolă poate menține fermele mici, întrucât acestea furnizează importante bunuri publice sociale și economice

Tipologiile fermelor indică faptul că, deși sunt denumite în diferite moduri, o mare parte din FSS sunt mici, conduse de fermieri mai în vârstă și fie nu doresc să realizeze schimbări, fie intenționează să iasă din agricultură. Totuși, reiese că există, de asemenea, o categorie de FSS care sunt conduse de fermieri mai tineri și cu o educație mai bună, care au dorința și motivația de a mări întreprinderea, fie prin dezvoltarea producției agricole, fie prin diversificarea în activități neagricole. Este evident că, pentru a supraviețui, FS și FSS trebuie să își diminueze dependența față de veniturile obținute în cadrul fermei și să combine agricultura practică cu activitatea din afara fermei. Totuși, acest lucru poate fi obținut doar prin dezvoltare rurală destinată să amelioreze atractivitatea zonelor rurale pentru activitățile neagricole și să crească oportunitățile de ocupare a forței de muncă.

FS și FSS li s-au atribuit trei roluri principale în agricultură și dezvoltare rurală: ca o protecție împotriva sărăciei, ca furnizoare de beneficii pentru mediu; ca o bază pentru diversificarea fermelor și multifuncționalitate. Rolul acestora de protecție este mai pronunțat în NSM și, în special, în NSM mai sărace. Producția de subzistență contribuie semnificativ la veniturile gospodăriei, în special în România, în Bulgaria și în Polonia. Contribuția agriculturii de subzistență este mai mare în cazul gospodăriilor aflate sub pragul de sărăcie. Politicile care militează puternic pentru eficiență, comercializare și competitivitate ar putea reduce șansele de supraviețuire a FS/FSS și, prin urmare, ar submina mecanismul de securitate furnizat de producția de subzistență.

Studiile de caz române și scoțiene ilustrează multiplele beneficii obținute de pe urma FSS și a fermelor mici în afara mecanismului de securitate, în special în zonele expuse și deluroase. Acestea furnizează bunuri publice de mediu, beneficii culturale și comunitare. Cu toate acestea, pragurile existente arată că un număr semnificativ de ferme în unele SM ar putea să nu fie eligibile pentru sprijinul public disponibil legat de furnizarea de bunuri publice de mediu.

Fermele mici contribuie la diversificarea și multifuncționalitatea economiei rurale. Cu toate acestea, anumite forme de diversificare prin intermediul unei întreprinderi sunt dificile pentru FSS, în special în NSM, din cauza precarității bazei de active și a vârstei înaintate a proprietarilor de ferme. Există adesea o nepotrivire între cei care au cel mai mult nevoie de diversificare (fermele mici, îndepărtate) și cei care au capitalul uman și financiar necesar pentru a realiza cu succes diversificarea.

În general, aderarea la UE a accelerat schimbările structurale. Ieșirile din agricultură au înclinat către cele mai mici ferme. Chiar și în statele care au aderat la UE în 2004 sunt evidente semnele unei schimbări structurale rapide. Un exemplu tipic este Polonia, care a cunoscut un declin rapid al celor mai mici ferme (0-2 ha).

Pentru acele FSS interesate de restructurare sau diversificare, politica UE de dezvoltare regională și programele actuale pentru dezvoltarea regională oferă numeroase măsuri relevante de sprijin, inclusiv măsuri specifice de sprijin pentru exploatațile de semisubzistență.

Până acum, astfel cum s-a arătat în studiul de caz maghiar, interesul pentru absorbția măsurii de semisubzistență a fost scăzut, întrucât fermierii fie au considerat procedurile prea complexe, fie au fost reticenți să se înregistreze. Au fost identificate constrângeri similare și în legătură cu alte măsuri.

Bunele practici privind punerea în aplicare a politicii, astfel cum s-a arătat în legătură cu schema română de sprijin pentru agromediul, necesită o reală concentrare asupra zonelor în care potențialele beneficii sunt importante și unde se găsesc ferme care pot contribui la obiectivele acestei măsuri. Resurse semnificative în termeni de sprijin consultativ și administrativ sunt adesea necesare pentru a încuraja absorbția. În general, gradul de atingere al politicii la fermele mici a fost și este slab.

La final, o idee de ansamblu. Atitudinile mai generale față de FS și FSS pot fi inconsecvente: pe de o parte, acestea sunt privite ca un element nedorit care împiedică competitivitatea agriculturii națiunii. Cu toate acestea, pe de altă parte, FS și FSS sunt, de asemenea, percepute ca furnizori de bunuri de mediu și de bunuri culturale care pot asigura baza pentru diversificare în specialități culinare și agroturism. În ultima privință, FS și FSS pot fi parte integrantă a dezvoltării rurale diferite la nivel local. Această ambivalență a FS și FSS a condus la semnale politice destul de eterogene. Acest lucru reflectă, de asemenea, o mai mare divizare între cei care îmbrățișează o viziune productivistă, considerând că politica trebuie să se concentreze în primul rând pe sporirea competitivității agricole și a productivității și cei care susțin că viitorul agriculturii Europei se găsește în multifuncționalitate și, prin urmare, politica ar trebui să sprijine dezvoltarea rurală integrată și apariția unei mai mari valori adăugate, adesea de nișă și diferită la nivel local, producția agroalimentară.

La nivelul PDR, se pare că se identifică adesea un grup de FSS care au capacitatea pentru diversificare sau restructurare, însă, în practică, există multe obstacole în calea stabilirii unei legături cu acești fermieri și a punerii în aplicare a politicilor în vederea sprijinirii acestora.

BIBLIOGRAFIE

- Abele, S. și Frohberg, K. (2003), *Subsistence Agriculture in Central and Eastern Europe: How to Break the Vicious Circle?* Halle: IAMO. Barlas et al., 2001. Birdlife International (2008), *The Common Agricultural Policy (CAP) and the environment: a reform agenda for the New Member States*, http://www.birdlife.org/eu/pdfs/ATF_brief_2008_CAP_in_NMS.pdf.
- Brüntrup, M., Heidhues, F. (2002), *Subsistence Agriculture in Development: Its Role in the Processes of Structural Change*. Discussion Paper, Document de lucru nr. 1/2002, Institutul de economie agricolă și științe sociale în zonele tropice și subtropice, Universitatea din Hohenheim.
- Ceña, F. (1997), *La agricultura familiar en España y la nueva PAC*. Algunas consideraciones generales. *Options Méditerranéennes*, Ser. B, 12, pp. 233-239.
- Chaplin, H. (2003), *Non-agricultural Diversification of Corporate Farms and Farm Households in Central Europe*, Teză de doctorat, Imperial College, Londra.
- Chloupkova, J., Svendsen, G.L.H. și Tinggaard Svendsen, G. (2003), *Building and destroying social capital: The case of cooperative movements in Denmark and Poland*, *Agriculture and Human Values*, 20 (3), pp. 241–252.
- Daskalopoulou, I. și Petrou, A. (2002), *Utilising a farm typology to identify potential adopters of alternative farming activities in Greek agriculture*, *Journal of Rural Studies*, 18, pp. 95-103.
- Davidova, S. (2008), *Implementation of single area payment scheme in the EU New Member States*, al 109-lea seminar, 20-21 noiembrie, 2008, Viterbo, Italy, Asociația europeană a economiștilor din agricultură.
- Davidova, S., Fredriksson, L., Bailey, A. (2009), *Subsistence and Semi-Subsistence Farming in Selected EU New Member States*, *Agricultural Economics*, 40 (s1), pp. 733-744.
- Davidova, S., Fredriksson, L., Gorton, M., Mishev, P. și Petrovici, D. (2009a), *Comparative Analysis of the contribution of subsistence production to household incomes in five EU New Member States: Lessons learnt*, în: Buchenrieder, G. și Möllers, J., (ed.), *Structural change in Europe's rural regions - Farm livelihoods between subsistence orientation, modernisation and non-farm diversification*. Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe, Vol. 49. IAMO, Halle (Saale), Germania.
- CE (2009), *Why do we need a Common Agricultural Policy?* Document de dezbateră elaborat de DG Agricultură și Dezvoltare Rurală.
- CE DG Agricultură și Dezvoltare Rurală, *Politica de dezvoltare rurală 2007-2013, Cadru comun de monitorizare și evaluare*, http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/eval/index_en.htm (28-01-2010).
- Elliott, J., Temple, M.L., Francis, J., Tiffin, A.L. și Chalmers, A. (2003), *Economic evaluation of the Processing and Marketing Grant scheme*, Raport către Departamentul pentru Mediu, Alimentație și Afaceri Rurale, Wolverhampton: ADAS Consulting Ltd.
- UE (2008), *Strategia pentru dezvoltarea durabilă*, http://europa.eu/legislation_summaries/environment/sustainable_development/l28117_en.htm (Accesat pe 9 martie 2010).

- Fredriksson, L., Davidova, S. și Gorton, M. (2010, în curs de apariție), SCARLED Deliverable 6.3 *The importance of subsistence farming as a safety net in the NMS*, Document de lucru, SCARLED FP6 Project, <http://www.scarled.eu>.
- Goetz, S. J. (1992), *A Selectivity Model of Household Food Marketing Behavior in Sub-Saharan Africa*, American Journal of Agricultural Economics, 74, pp. 444-452.
- Hawkins, E., Bryden, J., Gilliatt, N. și MacKinnon, N. (1993), *Engagement in Agriculture 1987-1991: a West European Perspective*, Journal of Rural Studies, Vol 9(3), pp. 277-290.
- Hubbard, C. și Ward, N. (2007), Deliverable D8.2 *Development of socio-economic and agricultural structures in selected rural regions in Ireland after EU accession*, SCARLED FP6 Project, <http://www.scarled.eu/index.php?id=deliverables#c631>.
- Ilbery, B., Watts, D., Little, J., Gilg, A. și Simpson, S. (2010), *Attitudes of food entrepreneurs towards two grant schemes under the first England Rural Development Programme, 2000-2006, Land Use Policy*, în curs de apariție.
- Iraizoz, B. (2008), *Deliverable D8.3: Development of socio-economic and agricultural structures in selected rural regions in Spain after EU accession*, Public University of Navarra, Document de lucru, SCARLED FP6 Project, <http://www.scarled.eu/index.php?id=deliverables#c631>.
- Kostov, P. și Lingard, J. (2002), *Subsistence farming in transitional economies: lessons from Bulgaria*, Journal of Rural Studies, 18(1), pp. 83-94.
- Lafferty, S., Commins, P. și Walsh, J. (1999), *Irish Agriculture in Transition – A Census Atlas*, Maynooth: Teagasc/National University of Ireland, Maynooth.
- Larsen, A.F. (2009), *Semi-subsistence Producers and Biosecurity in the Slovenian Alps*, Sociologia Ruralis, Vol.49(4), pp. 330-343.
- Leat, P. și Revell, B. (2005), *The effectiveness of the PMG and RES in supporting the development of the local and regional food sector*, Aberdeen: Scottish Agricultural College.
- MAFF (2000a), *Schema de grant privind procesarea și comercializarea*, Broșură introductivă, Ministerul Agriculturii, Pescuitului și Administrației, Londra.
- MAFF (2000b), *Schema privind întreprinderile rurale (SÎR)*, Ministerul Agriculturii, Pescuitului și Administrației, Londra.
- Mathijs, E., Noev, N. (2004), *Subsistence Farming in Central and Eastern Europe: Empirical Evidence from Albania, Bulgaria, Hungary and Romania*, Eastern European Economics, 42(6), pp. 72-89.
- Mattison, E. H. A. și Norris, K. (2005), *Bridging the gaps between agricultural policy, land-use and biodiversity*, Trends in Ecology & Evolution, Vol. 20, pp. 610-616.
- McConnell, D. și Dillon, J. (1997), *Farm management for Asia: a systems approach*, FAO Farm Systems Management Series 13, FAO, Roma, Italia.
- Meert et al. (2005).
- Mellor, J.W. (1970), *The subsistence farmer in traditional economies*, în: Wharton, C.R. (1970), Subsistence Agriculture and Economic Development, Frank Cass, Londra, pp. 209-227.

- Milczarek, D. (2002), *Privatization as a Process of Institutional Change. The Case of State Farms in Poland*, Shaker Verlag, Aachen.
- Millns, J. și Juhasz, J. (2006), *Promoting farmer entrepreneurship through producer organizations in Central and Eastern Europe*, Document de lucru. Roma, Organizația Națiunilor Unite pentru Alimentație și Agricultură (FAO).
- OCDE (2005), *Farm structure and farm characteristics - Links to non-commodity outputs and externalities*, OCDE.
- Petrovici, D.A. și Gorton, M. (2005), *An evaluation of the importance of subsistence food production for assessments of poverty and policy targeting: Evidence from Romania*, *Food Policy*, Vol. 30(2), pp. 205-223.
- Reardon, T. (2006), *The rapid rise of supermarkets and the use of private standards in their food product procurement systems in developing countries*, în: Ruben, R., Slingerland, M. și Nijhoff, H. (ed.), *Agro-food chains and networks for development*, pp. 79-105, Springer, Țările de Jos.
- SCARLED, 6th Framework Programme *Structural Change in Agriculture and Rural Livelihoods*, STREP No. SSPE-CT-2006-044201, <http://www.scarled.eu>.
- Sumpsi, J.M. (1995), *La modernización de la agricultura española*, *Revista Española de Economía Agraria*, 173, pp. 267-289.
- Swinnen, J. (2005), *When the market comes to you-or not. The Dynamics of Vertical Coordination in Agro-Food Chains in Europe and Central Asia*, Washington DC: Banca Mondială.
- Van Huylenbroeck, G., Vandermeulen, V., Mettepenningen, E. și Verspecht, A. (2007), *Multifunctionality of Agriculture: A Review of Definitions, Evidence and Instruments*, *Living Rev. Landscape Res* 1, <http://www.livingreviews.org/lrlr-2007-3>.
- von Braun J. și Lohlein, D. (2003), *Policy options to overcome subsistence agriculture in the CEECs*, în Abele, S. și Froberg, K. (ed.), *Subsistence Agriculture in Central and Eastern Europe: How to Break the Vicious Circle?* Halle: IAMO, p. 46-70.
- Walsh, J.A. și Gillmor, D.A. (1993), *Rural Ireland and the Common Agricultural Policy*, în King, R. (ed.), *Ireland, Europe and the Single Market*, Geographical Society of Ireland, Special Publications, No. 8, Department of Geography, Trinity College Dublin, pp. 84-100.
- Wegener, S., Fritsch, J. Buchenrieder, G., Curtiss, J. și Gomez Y Paloma, S. (2009), *Impact of Topical Policies on Small-scale Farms in Poland – A multiobjective approach*, pp. 135-160, în Buchenrieder, G. și Möllers, J. (ed), 27th IAAE Conference Proceedings the Mini-symposium Structural Change in Europe's Rural Regions - *Farm livelihoods between subsistence orientation, modernisation and non-farm diversification*, IAMO, vol.49, serii de studiu.
- Wharton, C. (1969), *Subsistence agriculture and economic development*, Aldine.
- Wolek, T. (2009), *Can we really talk about structural change? The issue of small-scale farms in rural Poland*, în: Buchenrieder, G. și Möllers, J. (ed.), *Structural change in Europe's rural regions - Farm livelihoods between subsistence orientation, modernisation and non-farm diversification*. Studies on the Agricultural and Food Sector, în Central and Eastern Europe, vol. 49, IAMO, Halle (Saale), Germania.
- Tregear et al. 2007.

Wołek, T. și Łopaciuk-Gonczaryk, B. (2010, va apărea în curând), *SCARLED Deliverable 6.4 Analysis of farmers' co-operation in Poland and lessons for the other NMS*, Document de lucru, SCARLED FP6 Project, <http://www.scarled.eu>.

WWF (2008), *EU farming subsidies for Romania, Bulgaria need better targeting*. http://www.panda.org/what_we_do/where_we_work/black_sea_basin/danube_carpathian/ne_ws/?uNewsID=133541 (28-01-2010).

APPENDIX 1: STATISTICAL INFORMATION

Table 1A: SFs and SSFs according to economic size and corresponding UAA in the EU-27, per country, 2003 and 2007 (% of country total)

		2003						2007					
		% of total no. of farms			% of total UAA			% of total no. of farms			% of total UAA		
		ESU <1	ESU 1<8	Total ESU 0<8	ESU <1	ESU 1<8	Total ESU 0<8	ESU <1	ESU 1<8	Total ESU 0<8	ESU <1	ESU 1<8	Total ESU 0<8
NMS-12	Bulgaria	76.4	22.3	98.7	9.5	11.5	21.0	76.1	21.6	97.7	6.0	10.8	16.8
	Cyprus	37.1	47.8	84.9	4.9	28.1	33.0	29.9	53.0	82.9	5.1	27.8	32.9
	Czech Republic	43.3	35.2	78.5	1.0	4.3	5.3	34.2	38.2	72.4	0.8	4.4	5.2
	Estonia	60.5	34.5	95.0	11.6	27.5	39.1	45.4	43.9	89.3	6.5	20.9	27.4
	Hungary	79.2	17.7	96.9	6.2	19.6	25.8	77.5	17.9	95.4	4.1	13.7	17.8
	Latvia	58.4	38.8	97.2	19.3	44.6	63.9	58.8	36.0	94.8	19.5	33.9	53.4
	Lithuania	67.2	31.1	98.3	26.7	41.5	68.2	63.0	33.3	96.3	19.4	33.0	52.4
	Malta	33.7	47.3	81.0	12.0	39.0	51.0	30.9	55.6	86.5	13.4	44.2	57.6
	Poland	51.4	38.6	90.0	10.7	39.8	50.5	52.8	36.9	89.7	10.5	38.0	48.5
	Romania	73.0	26.4	99.4	23.7	29.7	53.4	78.0	21.4	99.4	30.9	31.3	62.2
	Slovakia	83.0	12.7	95.7	2.0	3.1	5.1	77.0	18.0	95.0	2.4	5.3	7.7
	Slovenia	20.4	67.4	87.8	7.8	57.2	65.0	18.4	66.0	84.4	5.6	50.1	55.7
EU-15	Austria	19.1	35.7	54.8	16.9	17.5	34.4	20.9	33.8	54.7	19.2	16.7	35.9
	Belgium	4.1	20.3	24.4	0.2	3.3	3.5	3.9	18.3	22.2	0.1	2.9	3.0
	Denmark	0.0	20.0	20.0	0.0	2.9	2.9	0.6	26.0	26.6	0.1	3.7	3.8
	Finland	1.1	37.3	38.4	0.1	14.0	14.1	2.4	37.4	39.8	0.3	13.7	14.0
	France	7.8	23.7	31.5	0.4	3.5	3.9	6.9	22.0	28.9	0.4	3.1	3.5
	Germany	5.4	30.0	35.4	0.4	5.2	5.6	5.9	31.6	37.5	0.4	5.6	6.0
	Greece	20.6	56.6	77.2	2.3	32.7	35.0	17.3	57.4	74.7	2.0	31.1	33.1
	Ireland	5.0	40.8	45.8	1.4	19.9	21.3	8.1	40.8	48.9	2.9	21.9	24.8
	Italy	27.3	50.4	77.7	3.3	21.5	24.8	17.6	54.5	72.1	2.3	19.8	22.1
	Luxembourg	6.1	19.6	25.7	0.5	3.5	4.0	3.0	20.0	23.0	0.5	2.8	3.3
	Netherlands	0.2	11.1	11.3	0.0	1.7	1.7	na	11.1	11.1	na	1.7	1.7
	Portugal	27.2	58.5	85.7	4.2	24.7	28.9	34.0	52.2	86.2	4.4	22.8	27.2
	Spain	14.2	51.2	65.4	9.7	12.6	22.3	10.0	47.0	57.0	4.1	14.6	18.7
	Sweden	11.3	42.5	53.8	2.0	14.6	16.6	20.8	41.9	62.7	4.1	16.6	20.7
	United Kingdom	22.8	36.1	58.9	3.8	10.8	14.6	40.5	23.3	63.8	11.1	8.7	19.8

Source: Eurostat (2007)

Table 2A: SFs and SSFs according to land area and corresponding share in UAA in the EU-27, 2003 and 2007 (% of country total)

		2003						2007					
		% of total no. of farms			% of total UAA			% of total no. of farms			% of total UAA		
		<2 ha	2 < 5 ha	Total 0<5 ha	<2 ha	2 < 5 ha	Total 0<5 ha	<2 ha	2 < 5 ha	Total 0<5 ha	<2 ha	2 < 5 ha	Total 0<5 ha
NMS-12	Bulgaria	88.9	6.3	95.2	10.8	4.2	15.0	84.6	8.0	92.6	6.3	3.8	10.1
	Cyprus	70.2	16.0	86.2	13.2	14.4	27.6	67.9	17.9	85.8	13.5	15.3	28.8
	Czech Republic	37.3	16.8	54.1	0.4	0.6	1.0	31.9	16.2	48.1	0.3	0.5	0.8
	Estonia	20.4	30.3	50.7	1.3	4.5	5.8	12.4	23.3	35.7	0.4	2.0	2.4
	Hungary	73.3	8.5	81.8	4.8	4.7	9.5	72.2	7.6	79.8	3.4	3.4	6.8
	Latvia	24.4	26.1	50.5	1.8	7.4	9.2	17.2	23.5	40.7	1.0	4.8	5.8
	Lithuania	12.6	49.5	62.1	2.1	17.0	19.1	13.8	46.7	60.5	1.7	12.7	14.4
	Malta	85.2	10.6	95.8	50.9	31.5	82.4	87.7	7.4	95.1	56.1	24.3	80.4
	Poland	42.9	22.4	65.3	5.0	11.0	16.0	43.8	24.3	68.1	5.4	12.2	17.6
	Romania	68.4	21.2	89.6	14.6	20.9	35.5	63.2	24.6	87.8	13.1	22.0	35.1
	Slovakia	78.3	10.8	89.1	1.4	1.1	2.5	72.0	11.6	83.6	1.4	1.2	2.6
Slovenia	22.4	35.1	57.5	4.3	18.7	23.0	24.7	34.3	59.0	4.2	17.6	21.8	
EU-15	Austria	11.3	20.7	32.0	0.7	3.7	4.4	11.6	21.4	33.0	0.7	3.7	4.4
	Belgium	13.5	12.6	26.1	0.5	1.6	2.1	12.0	11.6	23.6	0.4	1.4	1.8
	Denmark	1.3	1.6	2.9	0.0	0.1	0.1	1.1	1.7	2.8	0.0	0.1	0.1
	Finland	2.5	6.9	9.4	0.1	0.9	1.0	2.5	6.7	9.2	0.1	0.7	0.8
	France	14.2	12.1	26.3	0.3	0.9	1.2	12.1	11.6	23.7	0.2	0.7	0.9
	Germany	7.1	16.2	23.3	0.1	1.3	1.4	6.4	15.9	22.3	0.1	1.2	1.3
	Greece	47.5	27.9	75.4	8.6	18.2	26.8	48.9	26.6	75.5	8.9	17.6	26.5
	Ireland	1.2	5.1	6.3	0.0	0.6	0.6	1.2	5.2	6.4	0.0	0.6	0.6
	Italy	55.2	21.6	76.8	6.9	10.2	17.1	49.5	23.6	73.1	6.1	9.8	15.9
	Luxembourg	10.6	9.0	19.6	0.2	0.6	0.8	10.0	7.4	17.4	0.1	0.5	0.6
	Netherlands	13.3	14.8	28.1	0.6	2.1	2.7	11.4	14.2	25.6	0.5	1.9	2.4
	Portugal	48.3	27.7	76.0	4.7	8.2	12.9	46.3	26.0	72.3	3.6	6.4	10.0
	Spain	29.0	24.2	53.2	1.5	3.5	5.0	26.3	25.2	51.5	1.3	3.3	4.6
	Sweden	0.7	8.1	8.8	0.0	0.6	0.6	1.0	13.4	14.4	0.0	1.1	1.1
United Kingdom	12.2	11.8	24.0	0.2	0.7	0.9	11.1	11.7	22.8	0.2	0.7	0.9	

Source: Eurostat (2007)

Table 3A SFs smaller than 2 ha by specialisation in selected EU MS, 2007 (% of country total by specialisation)

	Bulgaria	Greece	Hungary	Italy	Poland	Portugal	Romania	Slovakia	Slovenia	Spain
Specialist cereals, oilseed and protein crops	32.7	25.1	35.6	36.7	46.1	27.2	51.4	28.1	27.6	5.2
General field cropping	84.6	22.7	65.3	39.6	55.2	56.6	60.1	67.7	36.0	16.9
Specialist horticulture	92.1	57.7	79.4	67.5	55.5	66.1	72.7	81.5	47.9	56.8
Specialist vineyards	91.2	57.7	86.2	60.7	0.0	53.8	82.1	94.1	58.2	16.7
Specialist fruit and citrus fruit	83.5	61.3	86.0	61.7	67.9	44.5	57.0	65.4	46.1	50.2
Specialist olives	0.0	65.6	0.0	70.8	0.0	49.4	0.0	0.0	76.9	28.8
Various permanent crops combined	82.5	50.7	87.5	53.1	55.5	32.5	64.0	75.0	60.7	26.4
Specialist dairying	76.7	18.7	26.9	4.7	19.3	16.1	60.1	73.3	4.5	5.1
Specialist cattle-rearing and fattening	76.3	25.1	26.8	10.0	40.5	22.3	62.3	22.5	9.9	10.8
Cattle-dairying, rearing and fattening	70.3	9.1	20.0	6.3	9.4	25.0	50.0	42.9	4.6	12.2
Sheep, goats and other grazing livestock	83.0	25.4	43.3	44.3	66.6	27.4	50.3	42.9	20.4	17.8
Specialist granivores	93.6	58.7	66.0	28.8	53.6	64.6	75.7	51.4	21.2	17.5
Mixed cropping	82.4	48.6	76.3	35.6	30.0	54.5	55.4	89.9	42.5	20.8
Mixed livestock, mainly grazing livestock	83.9	30.5	64.6	17.9	19.3	43.4	51.4	75.0	19.4	18.7
Mixed livestock, mainly granivores	93.2	70.4	94.9	30.4	21.3	72.6	87.3	96.2	39.6	37.1
Field crops-grazing livestock combined	79.9	12.5	16.1	13.4	24.9	41.1	27.6	38.3	14.9	13.3
Various crops and livestock combined	91.5	58.6	86.1	37.1	34.0	53.9	80.4	92.0	29.6	25.2

Source: Eurostat (2007)

ANEXA 2

STUDIU DE CAZ: AGRICULTURA DE SEMISUBZISTENȚĂ ÎN UNGARIA

Acest studiu de caz a fost comandat pentru seminarul Rețelei europene de dezvoltare rurală intitulat „Agricultura de semisubzistență (ASS) în UE: situația actuală și perspective”, de la Sibiu, România, între 13 – 15 Octombrie 2010.

Documentul a fost redactat de Csaba Forgacs¹³ din partea Rețelei europene de dezvoltare rurală. Părerile exprimate aparțin autorului. Acestea nu reprezintă părerile sau opiniile Comisiei Europene.

---

¹³ Csaba Forgacs este profesor și Șef adjunct al Departamentului de economie agricolă și dezvoltare rurală, Universitatea Corvinus din Budapesta. Domnul Forgacs este fostul președinte al Asociației europene a economiștilor specializați în agricultură. A efectuat cercetări referitoare la fermele mici atât în context maghiar, cât și internațional, pe parcursul ultimului deceniu. De asemenea, este autor și coautor al mai multor articole publicate privind evoluția fermelor mici în Ungaria și în Europa Centrală și în Europa centrală și de est.

2.1 DEFINIȚIA FS ȘI FSS

Statele membre utilizează criteriile diferite atunci când definesc fermele de „subzistență” și „semisubzistență”. Cele mai des utilizate trei criterii în această privință sunt: mărimea fermei, mărimea economică și participarea pe piață.

Pentru a înțelege situația din Ungaria, este necesară, în primul rând, o trecere în revistă a modului în care sunt definite fermele de subzistență (FS) și fermele de semisubzistență (FSS) de către Oficiul central de statistică (OCS). Potrivit OCS, o „exploatație agricolă” este o gospodărie care are cel puțin un animal mare (bovină, porcină, cabalină etc.) sau cel puțin 25 de păsări de curte sau minimum 1 500 de metri pătrați de teren. OCS efectuează câte un recensământ agricol în fiecare decadă pentru a obține date de la aceste gospodării agricole. OCS utilizează datele obținute pentru a evalua și a clasifica fermele anchetate. În acest scop, OCS utilizează trei criterii de diferențiere în definiția pe care o dă tipului de fermă: dacă produsele agricole sunt destinate exclusiv consumului propriu – ferma este considerată „FS”, dacă produsele agricole care nu sunt folosite pentru consumul propriu sunt vândute pe piață – ferma este definită drept „FSS”, și, în cele din urmă, dacă ferma este orientată comercial, aceasta este definită drept o „fermă orientată comercial” (FOC). În perioada dintre efectuarea recensămintelor, OCS utilizează diverse eșantioane de ferme pentru a obține date despre modificările structurale și evoluție. De asemenea, utilizează indicatorii economici pentru a clasifica gospodăriile, și anume mărimea terenului sau a fermei în conformitate cu „Unitățile de mărime europeană” (UME). Luând UME ca un indicator pentru a evalua numărul FS și al FSS într-un anumit stat, OCS utilizează următoarea abordare: ferma este considerată o „FSS” dacă este cuprinsă între $1 < 2$ UME, o „FS” dacă este mai mică de 1 UME și o „FOC” dacă este cuprinsă între $2 < 6$ UME. Cu toate acestea, trebuie menționat că li se permite FOC să utilizeze o mică parte din producție pentru consumul propriu.

Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale din Ungaria (MADR) definește FSS ca fiind cuprinse între $2 < 5$ UME. MADR a stabilit orientările minime pentru ferme viabile la 2 UME pentru anumite programe ale UE. Cu toate acestea, o limită de 5 UME a fost stabilită pentru eligibilitate conform „Planului Național pentru Dezvoltare Rurală 2004-2006” (Hedgy J.-Kacz K.-Kettinger A.). În Programul maghiar pentru Dezvoltare Rurală pentru 2007-2013, o fermă de semisubzistență este definită după cum urmează:

- trebuie să fie implicată în activități agricole;
- minimum 50 % din totalul veniturilor acesteia să provină din activități agricole;
- în anul anterior plății finanțării, o mărime de 2 – 4 UME (pe baza veniturilor totale obținute din vânzări din activități agricole).

Contextul istoric al fermelor mici

În Ungaria, FS și FSS au jucat pentru o lungă perioadă un rol foarte important atât din punct de vedere social, cât și economic. În timpul colectivizării (1959-1961), au fost înființate multe cooperative, iar acest subsector cooperativ a contribuit la realizarea a 50 % din „Producția agricolă brută” (PAB) a Ungariei. Pentru a stimula și mai mult acest proces, membrilor cooperatori li se repartizau parcele mici de 0,3-0,1 ha pentru producția gospodăriei (FS, FSS). Fermele gospodărești au produs în principal fructe, legume și produse animale pentru familie, cu o mică parte direcționată către piețe. Cu toate acestea, membrii „coop.” puteau, de

asemenea, să utilizeze forța lor de muncă (inclusiv a membrilor de familie) pentru producția gospodăriei atunci când nu li se repartizau sarcini în cadrul cooperativelor.

Pentru a crește eficiența economiei naționale, a fost introdus un nou mecanism economic destinat să ofere mai multă libertate atât întreprinderilor, cât și fermelor deopotrivă, să stabilească structura producției acestora astfel încât să se maximizeze profitul, fără nevoia constantă de directive guvernamentale. Acest nou sistem economic a fost inițial aplicat în sectorul agricol în 1967, înainte de extinderea sa pentru a include economia în ansamblul său, la 1 ianuarie 1968. Din acel moment, Ungaria a dus o politică economică duală, cuprinzând atât economia planificată la centru, cât și economia de piață.

Profundarea integrării atât a exploatațiilor agricole private, cât și a cooperativelor (1967-1985)

Din 1967, agricultura de dimensiuni mici a devenit mai intensivă în ceea ce privește munca și capitalul. Dimpotrivă, anumite tipuri de activități agricole asociate cu fermele mai mari au devenit mai avantajoase pentru economiile de scară sau cerința unui capital mai mic (culturi, păsări de curte, producția de carne de porc și de vită într-o anumită măsură). Mai mult, diferențele de venit între cei care lucrau în agricultură și cei angajați în alt sector al economiei au fost semnificative. Prin urmare, colaborarea mai strânsă între producția cooperatistă și cea din gospodărie a fost utilizată ca un mecanism destinat să asigure un venit suplimentar pentru membrii cooperatori. Astfel, cooperativele le-au permis membrilor să achiziționeze bunuri la prețul de cost, furnizându-le, în același timp și o piață premium pentru vânzarea bunurilor produse de membri. În plus, acestea au furnizat membrilor servicii de marketing și alte servicii. Mai mult, membrii cooperatori puteau beneficia de un fel de sistem de creditare, în cadrul căruia plata pentru aceste servicii sau chiar pentru bunuri putea fi amânată până când aceștia primeau plata pentru bunurile vândute la cooperativă. În 1972, în Ungaria existau 1,6 milioane de ferme de mici dimensiuni, jumătate dintre acestea fiind deținute de membri cooperatori, iar majoritatea dintre cele rămase fiind ferme gospodărești de dimensiuni foarte mici (grădini familiale). Cota de piață pentru fermele mici a devenit importantă în unele sectoare. De exemplu, fermele mici au contabilizat 60-80 % din producția de legume și 50-60 % din producția de carne de porc. În ceea ce privește distribuirea venitului pentru fermele de mici dimensiuni: 36 % le-a revenit familiilor de țărani, 25 % familiilor cu dublă sursă de venit, 25 % lucrătorilor și profesioniștilor și 14 % celor pentru care pensia reprezenta principala sursă de venit.

Dezvoltarea unei agriculturi viabile din punct de vedere economic în cadrul gospodăriilor demonstrează în mod clar că producătorii doreau să crească producția proprie atunci când exista posibilitatea creșterii venitului. Producția de mici dimensiuni (în principal gospodăriile membrilor cooperatori) a reprezentat o treime din întreaga PAB din anii '70 până la reforma politică de la sfârșitul anilor '80. Cu toate acestea, începând de atunci, cooperativele s-au confruntat cu dificultăți financiare din ce în ce mai mari care au avut ca efect impunerea pentru membri a unor cheltuieli aferente serviciilor mai mari.

Efectul reformelor economice și agricole de la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90

Reformele politice de la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90 trebuiau, astfel cum se spera, să asigure următoarele: (a) anularea unei părți din datoria publică a Ungariei; și (b) faptul că Ungaria va deveni membră a UE. Totuși, până la jumătatea anilor '90, niciuna dintre aceste așteptări nu fusese realizată. Dimpotrivă, în perioada cuprinsă între 1993 și 1994, PIB a scăzut cu 20 %, iar PAB cu 30 %. Cu toate că nivelul de trai a crescut, creșterea a fost marginală față de ceea ce se preconizase. Modelul „fermelor mari” a început să se destrame și, la începutul anilor '90, politicienii au nominalizat „fermele familiale” drept cel mai dezirabil model agricol. În consecință, politica agricolă a început să urmărească acest scop. Cooperativele implicate în producție au fost reorganizate astfel încât să îndeplinească noile cerințe legale. Noile cooperative nu au mai fost obligate să le asigure membrilor locuri de muncă. La începutul anilor '90, OCS a contabilizat aproximativ 1,4 milioane de exploatații agricole private, în principal FS și FSS, care cultivau mai mult de 50 % din terenurile agricole. Caracteristicile duale ale structurii fermelor din Ungaria erau similare cu cele din unele state din Europa centrală și de est (SECE). Cu toate acestea, în ceea ce privește utilizarea terenurilor, nici fermele mici, nici fermele mari nu au dominat acest sector în Ungaria. În continuarea politicii agricole din anii precedenți, la sfârșitul anilor '80, membrilor cooperatori și angajaților (1,6 milioane de persoane) care nu erau proprietari de terenuri li s-au alocat între 0,5-2 ha de teren fiecăruia, conform părților sociale pe care le dețineau în cadrul cooperativei. În plus, ca parte a noilor acte cu putere de lege adoptate în vederea acordării de compensații pentru deposedările anterioare, mai mult de 1 milion de persoane au primit înapoi terenul pe care aceștia sau ascendenții acestora îl avuseseră în proprietate inițial (tabelul 1). Prin urmare, până la începutul anilor '90, terenul mediu al exploatațiilor agricole private a crescut la 2,3-2,6 ha.

Tabelul 1: Repartizarea terenurilor la cei eligibili pentru compensații în Ungaria în 1991

Eligibilitate	Numărul persoanelor eligibile	Numărul parcelelor de teren	Mărimea medie a parcelelor, ha
Compensații către proprietarii de teren inițiali	1 040 000	592 000	1,8
Teren alocat celor care nu dețineau teren în proprietate (membri cooperatori și angajați ai cooperativei)	1 600 000	3 000 000	1,7
Total	2 640 000	3 592 000	1,8

Sursa: Varga Gy. Prezentare (2002)

După reformele radicale asociate CoMECON (Consiliul de Asistență Economică Reciprocă, CAER), exporturile maghiare de alimente s-au redus substanțial, iar consumul intern de alimente a scăzut cu 20 %. Micii fermieri s-au confruntat cu dificultăți majore în găsirea piețelor potrivite pentru produsele lor și, cu toate că membrii cooperatori nu au fost afectați la început,

respectiva posibilitate a apărut și în cazul acestora ca urmare a colaborării sporite dintre cooperative și membri în ceea ce privește integrarea piețelor.

În timpul primului deceniu al tranziției economice și politice din Ungaria, numărul exploatațiilor agricole private a scăzut permanent. Această scădere a fost rezultatul neprofitabilității prelungite a agriculturii în ansamblu. De fapt, numărul fermelor individuale a crescut la doar 958 500 în primul deceniu posttranziție. În pofida unei creșteri inițiale a numărului exploatațiilor ca urmare a legislației privind compensațiile, mulți dintre noii proprietari de terenuri erau în vârstă și/sau se retrăseseră din agricultură și locuiau la oraș în momentul respectiv. În consecință, mulți au decis să nu cultive pământul, ci să îl arendeze sau să îl vândă, dacă acest lucru era posibil. În același timp, exploatațiile private mici și mijlocii (ca și unele dintre marile societăți) cu suprafețe de teren pentru producție au căutat să arendeze mai mult teren decât era necesar. Astfel, a început să se contureze un model prin care din ce în ce mai multe terenuri au ajuns să fie concentrate în mâna câtorva proprietari de terenuri.

Schimbările politice și economice au fost resimțite de fermele mai mici, având repercusiuni asupra dezvoltării rurale. Dificultățile asociate cu agricultura de mici dimensiuni pot fi atribuite unei multitudini de factori, inclusiv „regimul cotelor” nou introdus, întârzierea în adaptarea la cerințele pieței și discrepanțele privind plățile directe dintre fermierii din noile state membre și cei din UE-15. În consecință, mai multe ferme private s-au aflat în continuă scădere de la începutul anilor '90. Cu toate acestea, în 2005, existau 706 900 de exploatații private în Ungaria (anexa 1), dintre care 73,3 % aveau mai puțin de 1 ha de „suprafață agricolă utilizată” (SAU) (anexa 2). Acest lucru indică nivelul scăzut de concentrare din perspectiva UME în comparație cu membrii selectați din UE-15 (anexa 3).

Ca rezultat al declinului cooperativelor, pentru mulți dintre șomerii din zonele rurale a fost imposibil să își găsească un loc de muncă în sectorul agricol. Numărul persoanelor angrenate în agricultură a scăzut de la 700 000 la începutul anilor '90 la aproximativ 120 000 în 2007. Majoritatea celor fără loc de muncă au descoperit că unica modalitate de a supraviețui era aceea de a exploata o FS sau o FSS și fie de a se baza exclusiv pe acest lucru pentru a obține venit, fie de a-l combina cu munca în afara fermei (cu normă întreagă sau cu timp parțial). Întrucât costurile „resurselor” pentru agricultură a crescut (produse chimice, semințe etc.), fermele mici nu au putut să se modernizeze și, prin urmare, nu au avut altă alternativă decât să iasă complet din agricultură. Consecința a fost că un număr din ce în ce mai mare de persoane, în principal pensionari mai în vârstă, au început să trăiască sub pragul de sărăcie. Rata șomajului în acele zone rurale în care agricultura era dominantă a ajuns între 30-35 % și 50-70 % în anumite zone. Aceasta în pofida faptului că Ungaria are o SAU de 63 %, mult mai mare decât media europeană de 43 %.

2.2 CARACTERISTICILE SOCIO-ECONOMICE ALE FSS

În 2000, exploatațiile private (958 534 în total) erau dominate de fermele mici alcătuite din parcele de teren suficiente doar pentru producția destinată consumului propriu. Mai precis, 60,4 % dintre exploatațiile agricole produceau numai pentru familie. Alte 31,5 % dintre fermele mici erau considerate FSS și doar 8 % erau considerate FOC (75-77 000 de ferme în total), producând în special pentru piețe. Suprafața totală a terenurilor aparținând exploatațiilor private însemna puțin peste 50 % din terenurile agricole. În afară de terenurile arabile, pășunile și zonele forestiere au fost cele mai importante tipuri de terenuri utilizate pentru cultivare în 2005. Mai mult, 41,8 % din exploatațiile agricole nu au deloc teren arabil și constau fie din

animale pe lângă casă, niște pășuni, livezi sau podgorii, majoritatea în grădini. Alte 30 % dintre exploatații au mai puțin de 0,5 ha de teren arabil. Între timp, mai puțin de 1 % dintre exploatațile private au o suprafață de teren arabil mai mare de 50 ha, însemnând peste 42 % din terenurile arabile cultivate de exploatațile private din Ungaria.

Vârsta medie a fermierilor și lucrătorilor angajați în exploatațile private a crescut. În 2005, 52 % aveau peste 54 de ani, iar 50 % dintre producătorii primari erau pensionari. Cu toate acestea, din 2003, procentajul celor mai tineri de 34 de ani a crescut la 8 %. În ceea ce privește nivelul de pregătire al fermierilor, puține s-au schimbat între 2000 și 2005. În 2005, doar 2 % dintre fermieri obținuseră o diplomă universitară, în timp ce 6 % dintre fermieri aveau un certificat de absolvire a învățământului secundar. Totuși, 80 % dintre fermieri aveau o educație cel puțin la nivelul învățământului primar, în afara acestuia beneficiind doar de experiență practică. În ceea ce privește repartizarea pe sexe, bărbații dispuneau de o educație mai bună decât femeile. Cei angrenați în agricultură cu normă întreagă reprezentau 61 % din total, aproape neschimbat față de anii anteriori, 38 % având un loc de muncă cu normă întreagă într-un alt domeniu decât agricultura. Două treimi dintre exploatații aveau 2-3 persoane angajate, iar 30 % dintre exploatații aveau doar un lucrător angajat.

2.3 EVOLUȚIA FSS DUPĂ ADERAREA LA UE

Conform „Anchetei structurale în agricultură 2007” (ASA 2007), aproximativ 7 400 de întreprinderi agricole erau angrenate în agricultură. Cu toate acestea, aproape 619 mii de exploatații private erau implicate în activitatea agricolă, fără a lua în considerare producția agricolă care se poate observa că are loc în grădini familiale și în grădinile caselor de vacanță (OCS). Majoritatea FS (43,8 %) și două treimi din FOC erau implicate în producția de culturi, iar 45,6 % erau implicate în forme de cultivare a plantelor combinate cu creșterea animalelor (anexa 4). 48,2 % din producția de culturi și 77,8 % din activitatea de creștere a animalelor a fermelor private le-a revenit FS (anexa 5).

În ceea ce privește repartizarea fermelor individuale pe regiuni UE, majoritatea fermelor erau FS în toate regiunile, având o proporție deosebit de mare (aproximativ 60 %) în Transdanubia Centrală și de Vest și în Ungaria Centrală (anexa 6). Cu excepția Marii Câmpii de Sud, producția de culturi are cea mai mare pondere în agricultură în toate celelalte regiuni. Formele de cultivare a plantelor combinate cu creșterea animalelor reprezintă cel de al doilea mare tip de activitate agricolă practicat în toate regiunile, cu excepția Ungariei Centrale. În Marea Câmpie de Sud, toate cele trei tipuri de activități agricole sunt bine echilibrate ca pondere (anexa 7).

Între 2003 și 2007, fermele de culturi mixte au scăzut cu 33 %. În cazul altor forme de cultivare a plantelor combinate cu creșterea animalelor, acestea au scăzut cu peste 25 %. Cu toate acestea, declinul agriculturii specializate nu a fost atât de puternic. În această privință, exploatațile specializate în animale erbivore au cunoscut o scădere importantă (20,5 %), în timp ce exploatațile specializate în horticulură și exploatațile specializate în granivore (porcine și păsări de curte) au scăzut cu 4,5 % și, respectiv, 3,3 %. În privința repartizării tipurilor de activități agricole în rândul exploataților private, au prevalat exploatațile specializate în granivore, cu 19,2 % din exploatațile private implicate în acest tip de agricultură în 2003. Referitor la alte tipuri de activități agricole, repartiția pentru exploatațile private este următoarea: exploatații de culturi mixte (17,4 %), exploatații specializate în culturi permanente (16,7 %) și exploatații mixte de creștere a animalelor (16 %) în 2003. În 2007, ponderea exploataților specializate în granivore a crescut la 23 %, cea a exploataților specializate în

animale erbivore a crescut cu 50 %, iar ponderea tuturilor celorlalte tipuri (cu excepția fermelor care nu pot fi încadrate într-o categorie) a scăzut. În 2003, FS au reprezentat 79,2 % din totalul numărului de exploatații private, iar FSS au reprezentat 8,9 %. În 2007, aceste valori erau 81,4 % și, respectiv, 7,5 %. Între 2003 și 2007, numărul total al exploatațiilor private a scăzut într-o proporție mai mare decât scăderea FS și mai mică decât cea a FSS (anexele 8 și 9). În special persoanele mai în vârstă care trăiau singure au decis să își părăsească fermele de semisubzistență. Scăderea în cazul FSS a depășit scăderea totală în privința fermelor individuale (anexa 10).

Pe baza datelor MADR din 2005, numărul total al FS a fost cu aproximativ 50 % mai mare decât numărul FSS. Ponderea FS implicate în activitatea de creștere a animalelor a fost cu 400 % mai mare decât a FSS. Cu toate acestea, FSS au depășit FS cu două treimi în privința fermelor de cultivare a plantelor combinate cu creșterea animalelor. Exploatațiile private orientate comercial au reprezentat 15,5 % dintre exploatațiile private și au fost implicate mai curând în producția de culturi decât în creșterea animalelor (tabelul 2).

Table 2. Repartizarea exploatațiilor agricole private în funcție de scopul activității agricole, 2005

Scopul activității agricole	Producția de culturi	Creșterea animalelor	Forme de cultivare a plantelor combinate cu creșterea animalelor	Total
FS	48,15	77,82	38,03	51,36
FSS	29,73	19,18	47,45	33,06
Orientate comercial	22,07	2,86	14,39	15,48
	100,00	100,00	100,00	100,00

Sursa: MADR

2.4 ORIENTAREA PRODUCȚIEI FSS

În 2000, valoarea PAB în exploatațiile private a urcat, în medie, la 525 000 HUF. În ceea ce privește tipul de activitate agricolă desfășurat, PAB a exploatațiilor cu profil mixt a fost aproape dublul acestei valori, de 914 000 HUF, în timp ce fermele care au desfășurat o activitate de creștere a animalelor au avut o PAB de doar 260 000 HUF. Profilul a variat în funcție de regiune. Fermele amplasate în Marea Câmpie aveau o PAB peste medie (în special în zonele sudice), în timp ce cifrele pentru fermele de culturi și cele de cultivarea a plantelor combinate cu creșterea animalelor din toate celelalte regiuni s-au aflat sub medie. Fermele private implicate în creșterea animalelor din Transdanubia de Vest și de Sud au avut cifre peste medie.

În ceea ce privește scopul producției fermelor, FOC au avut o PAB medie de 2,196 mii HUF. Pentru FSS, PAB a fost de 738 mii HUF, iar, în cazul FS, această valoare a urcat la doar 192 de mii. Nu sunt disponibile date detaliate privind cota de piață a FSS, dar se poate afirma că FSS își vând produsele în piețele producătorilor locali o dată pe săptămână, în special sâmbăta.

Astfel, consumatorii care preferă să cumpere fructe și legume proaspete de la producătorii primari vizitează aceste piețe și cumpără mărfuri chiar dacă prețurile sunt mai mari decât în magazinele alimentare clasice. Aceasta poate însemna că respectivii consumatori au încredere în produsele producătorilor mai mult decât în mărfurile din magazinele alimentare. Dar acest lucru ar putea, de asemenea, fi pus pe seama faptului că mulți dintre consumatorii care frecventează piețele producătorilor sunt mai în vârstă și, prin urmare, nu se pot deplasa la magazinele alimentare situate în afara satelor sau orașelor.

În ultimele două decenii s-a înregistrat o scădere accentuată a dorinței FSS și a FS de a coopera. Cu toate acestea, micii producători dintr-un sat sau dintr-un oraș continuă să coopereze pe termen lung. La începutul anilor '90, s-a aplicat o agendă politică ce se opunea conceptului de cooperare, iar acest etos s-a dovedit foarte eficient. Ca urmare, fermele mici preferă să lucreze singure și sunt puține șanse să se încreadă în conceptul de cooperare chiar dacă acest lucru înseamnă să plătească un preț mai mare.

Ungaria are o suprafață de 93 000 de kilometri pătrați și este împărțită în 9 județe. De asemenea, are 7 regiuni UE. Trei dintre acestea se găsesc în Transdanubia, trei în Ungaria de Est și una în Ungaria Centrală. Șase regiuni cuprind câte trei județe fiecare, în timp ce județul Pest și capitala Budapesta alcătuiesc regiunea Ungaria Centrală (anexa 11). În ceea ce privește situarea geografică a FS, FSS și a FOC, se poate observa un fenomen interesant. Cea mai mare pondere a FOC în cadrul exploatațiilor individuale este în Ungaria de Nord și de Est (Ungaria de Nord, Marea Câmpie de Nord și de Sud). Aceste zone au cea mai mare rată a șomajului, iar agricultura este, în mare măsură, dominantă. Două dintre cele mai mari ponderi ale FSS aparțin, de asemenea, Marii Câmpii de Nord și de Sud. Cei care și-au pierdut locul de muncă în aceste regiuni au fost obligați să intre în agricultură ca un mijloc de supraviețuire din cauza imposibilității extreme a găsirii unui loc de muncă în afara agriculturii. Între 2004 și 2006, majoritatea cererilor FSS (83,7 %) s-a înregistrat în regiunile Ungaria de Est și Transdanubia de Sud. În celelalte patru regiuni, unde rata șomajului este relativ scăzută, FS au ponderea cea mai mare (50-60 %).

2.5 MĂSURI DE POLITICĂ NAȚIONALĂ PENTRU FS ȘI FSS

Sistemul de impozitare din Ungaria joacă un rol important în îmbunătățirea clădirilor agricole și a producției proprii în ceea ce privește FS și FSS. Fermele sunt impozitate în conformitate cu normele privind impozitul pe venitul persoanelor fizice; sub un anumit nivel al cifrei de afaceri, exploatațiile private nu sunt impozitate. FSS și FS sunt considerate producători primari dacă sursa venitului o reprezintă vânzarea mărfurilor agricole chiar de către FS și FSS. Impozitarea FSS și a FS este complexă, iar limitele cifrei de afaceri și ale impozitului variază de la an la an. Cu toate acestea, sistemul de impozitare de bază rămâne același. Un rezumat simplificat al sistemului de impozitare aferent anului 2007 este următorul: în scopul impozitării, producătorii primari pot alege: (a) o impozitare în funcție de costuri sau (b) un impozit fix. În cazul sistemului „în funcție de costuri” pentru calcularea impozitului datorat, producătorul ar trebui să utilizeze 10 % din cifra de afaceri totală pentru costuri fără nicio chitanță sau metoda „înregistrării tuturor costurilor” justificate prin facturi. Nu există obligația de plată a impozitului dacă cifra de afaceri totală anuală este mai mică de 600 000 HUF. În cazul în care se utilizează metoda „înregistrării tuturor costurilor” (dacă activitatea producătorului primar nu depășește 7 milioane HUF), atunci 40 % din cifra de afaceri totală, cu excepția costurilor justificate, pot fi înregistrate drept costuri generale, chiar fără chitanțe. Venitul calculat din activitatea producătorilor primari devine o parte din baza totală de impozitare, iar aceasta din urmă este

stabilită în conformitate cu o grilă de impozitare a venitului persoanelor fizice. Pentru cei care aleg un „sistem de impozitare fix”, 15 % din cifra de afaceri este considerată baza de impozitare. În cazul în care cifra de afaceri rezultă din activitatea de creștere a animalelor, baza de impozitare este de 6 % din cifra de afaceri totală, iar impozitul este calculat în temeiul unei grile de impozitare a venitului persoanelor fizice.

În cazul în care producătorii primari aleg metoda „înregistrării tuturor costurilor” și au o cifră de afaceri cuprinsă între 600 000 și 4 milioane HUF, fără niciun alt venit, aceștia pot depune o fișă fiscală simplificată menționând lipsa venitului din producția primară. Acest lucru este posibil dacă au costuri justificate (chitanțe) de minimum 20 % din cifra de afaceri. Cuantumul impozitului care trebuie plătit din baza de impozitare totală poate fi redus cu maximum 100 000 HUF, condiționat. Dacă cifra de afaceri totală este mai mare de 6 milioane HUF, reducerea de impozit este egală cu o valoare de 20 % peste cifra de afaceri efectivă după deducerea a 6 milioane HUF. Niciun regim preferențial de impozitare nu se poate justifica dacă venitul anual total este mai mare de 5,5 milioane HUF. În pofida speranțelor de creștere a numărului de ferme mici înregistrate la oficiul fiscal, s-a considerat că este mai important să se stabilească norme privind impozitarea, astfel încât fermierii să rămână interesați de agricultură și de creșterea producției proprii viitoare.

În conformitate cu o lege adoptată în 1997 privind „Eligibilitatea pentru prestații de securitate socială și pensii private...” (Legea LXXX), producătorii agricoli primari au dreptul la securitate socială. Legea face referire la o scutire de la plata contribuțiilor de securitate socială. În ceea ce privește impozitul pe veniturile salariale, nivelurile (în funcție de salariul minim) sunt următoarele: 29 % reprezintă contribuția de securitate socială, 7 % sunt destinate sănătății, iar 8,5 % fondului de pensii. Cu toate acestea, în cazul în care valoarea totală a cifrei de afaceri din producția primară nu a depășit 7 milioane HUF în anul anterior, 20 % din cifra de afaceri efectivă este considerată baza, 8,5 % din aceasta mergând la fondul de pensii, iar 4 % la fondul de sănătate.

În conformitate cu normele privind TVA, oricine exploatează o întreprindere este impozitat și ar trebui să fie înregistrat la oficiul fiscal de la 1 ianuarie 2010. Toți producătorii primari care nu s-au înregistrat au obligația ca, de urgență, să acționeze în consecință și să obțină un număr de identificare fiscală.

2.6 MĂSURI DE SPRIJINIRE A RESTRUCTURĂRII FSS

În Ungaria, FSS primesc atât sprijin din partea UE, cât și sprijin național (70 % și, respectiv, 30 %).

Între 2004 și 2006, MADR a lansat trei apeluri pentru depunerea candidaturilor de către cei interesați de primirea de asistență pentru restructurarea FSS. Apelurile au clarificat detalii privind schema, scopurile sprijinului și orientările cu privire la obținerea grantului. Programul a fost destinat să ofere ajutor micilor fermieri, în special celor care se confruntau cu lipsa capitalului, care erau interesați de restructurarea fermei pentru a o transforma într-o întreprindere mai viabilă având în vedere condițiile pieței. Operatorii eligibili erau în special producătorii primari, antreprenorii angrenați în agricultură și fermele familiale. Condițiile de eligibilitate sunt menționate în continuare.

- Solicitanții trebuiau să aibă minimum 2/maximum 5 UME în anul anterior cererii din următoarele surse:

- cultivarea terenului arabil între 5 și 10 ha;
- producția dintr-o livadă, o podgorie sau o seră de legume de pe maximum 0,3 ha;
- suprafețe ierboase suficiente pentru 2 până la 10 unități pentru animale atunci când se pot calcula 1,4-1,8 unități pentru animale pe ha;
- din alte activități agricole.
- Aceștia trebuie să aibă un certificat de absolvire a unei școli profesionale de nivel mediu sau 3 ani de experiență profesională.
- Trebuie întocmit un plan de afaceri pe 5 ani care să prevadă măsurile care trebuie luate pentru a se înregistra o creștere a mărimii fermei de 50 % în privința UME până în ultimul an comparativ cu anul anterior depunerii cererii.
- Trebuie luat un angajament de a se ajunge la 5 UME până la finalul celui de al cincilea an.
- Cererile trebuie depuse utilizând formularele oficiale.

Fermierii eligibili au putut să depună cereri pentru granturi în 2004, 2005 și 2006. Fiecare grant era în valoare de 1 000 € pe an pentru 5 ani. În afară de procedurile standard de monitorizare, beneficiarii acestui grant erau evaluați în al treilea an cu privire la condițiile grantului. Sprijinul înceta pentru cei care nu îndeplineau condițiile cerute.

Răspunsul la această schemă a fost slab și, prin urmare, se poate presupune că grantul nu a fost considerat suficient pentru ca FSS să fie restructurate ca ferme viabile din punct de vedere economic într-o perioadă de 5 ani. În Ungaria, o mare concentrare de solicitanți s-a înregistrat în special în trei regiuni. Acestea au fost: Marea Câmpie de Nord cu 440 solicitanți (38,6 %), Transdanubia de Sud cu 262 solicitanți (23 %) și Marea Câmpie de Sud cu 252 solicitanți (22,1 %) (anexa 12). Toate cele trei regiuni sunt în principal agricole, dar nu sunt omogene. Cu toate acestea, mai puțin de 400 de FSS pe an, în medie, au depus cereri pentru grant, numărul total al solicitanților ridicându-se la doar 1 139. Această valoare reprezintă doar 2-3 % din totalul FSS din Ungaria (2<5 UME). În consecință, foarte puține FSS au beneficiat de această schemă. Posibile explicații pentru acest lucru ar putea fi acelea că mulți fermieri nu au îndeplinit criteriile schemei sau că pur și simplu nu au dorit să suporte costurile suplimentare generate de înregistrare și de monitorizare pentru o sumă atât de mică. În perioada 2004-2006 au fost depuse mult mai puține cereri decât se preconiza. În mod surprinzător, numărul cererilor pentru plăți a fost mult mai mic decât numărul cererilor depuse pentru granturi (anexele 13 și 14). În total, bugetul cheltuit pentru sprijinirea FSS prin această schemă s-a ridicat la mai puțin de 2 milioane € în perioada 2005-2009. Primii doi ani au costat 5-6 000 € pe an, apoi a avut loc o scădere în anii următori (anexa 15).

Prin urmare, politica guvernamentală se axează în prezent pe a avea mai multe FSS incluse în această schemă în perioada 2007-2013, cu toate că măsurile specifice de semisubzistență în RDP nu au fost încă inițiate. Pentru a îmbunătăți eficiența politicii guvernamentale cu privire la aceste măsuri, ar trebui făcută o analiză detaliată a primelor trei apeluri. Acolo unde este posibil, coerența criteriilor ar trebui evaluată și îmbunătățită pentru următorul apel. În încercarea de a explica răspunsul deficitar la schema de restructurare a FSS, MADR a solicitat efectuarea unui studiu pentru a evalua situația. Ministerul a solicitat ca raportul să se bazeze pe o anchetă care să utilizeze un eșantion de solicitanți. Scopul raportului este acela de a stabili cauza fundamentală pentru un număr atât de mic de cereri și de a propune orice soluții de îmbunătățire a schemei care pot crește în viitor numărul solicitanților. În plus, procesul de realizare a raportului ar trebui să implice cooperarea strânsă și comunicarea dintre organizații profesionale omoloage și grupurile de lobby. De asemenea, studiul ar trebui să profite de toate

resursele financiare disponibile în vederea întocmirii unui raport definitiv care să includă analiza termenilor apelurilor anterioare, precum și propunerea de modificări pentru a mări numărul total de ferme eligibile. De exemplu, în afara apelurilor pentru restructurare, FSS ar putea, de asemenea, să beneficieze de alte măsuri, precum: grupuri de sprijinire a producătorilor, măsuri de agromediu, asistență în vederea îndeplinirii standardelor și asistență tehnică. Cu toate acestea, până în prezent, aceste măsuri au primit un răspuns la fel de deficitar din partea FSS. Acestea fie nu par interesate în a se alătura grupurilor de producători și/fie nu au reușit să îndeplinească standardele sau să obțină asistență tehnică. În plus, puține au luat parte la vreo măsură de agromediu. Se preconizează că mai multe FSS vor depune în viitor cereri pentru sprijin în vederea restructurării, însă grantul ca atare (1 500 EUR pe an pentru o perioadă de 5 ani) nu este considerat suficient ca să suscite interesul necesar. Este foarte posibil ca cerința de a se înregistra la oficiul fiscal și de a fi supuși controalelor fiscale permanente să reprezinte pentru fermieri o altă măsură de descurajare. Cu toate acestea, experții consideră că, în cazul în care condițiile unui nou apel sunt mai bine adaptate la nevoile fermierilor, se poate preconiza că încă 15-20 de mii de ferme ar putea fi interesate să depună cereri pentru sprijin.

2.7 ÎNVĂȚĂMINTE DIN EXPERIENȚA MAGHIARĂ PENTRU O VIITOARE POLITICĂ

Din prisma experienței maghiare, s-au desprins următoarele aspecte importante:

- o viziune mai clară asupra tipului de structură a fermelor pe care statul ar dori să îl aibă în viitor;
- luarea în considerare a faptului că FS și FSS nu sunt doar unități economice, ci aparțin gospodăriilor și, prin urmare, fac parte din mecanismul social;
- ar trebui realizată o analiză finală a rezultatelor deficitare ale primelor trei apeluri pentru sprijin în vederea restructurării;
- ar trebui revizuite criteriile de eligibilitate pentru granturile în vederea restructurării;
- apelurile viitoare ar trebui să beneficieze de publicitate și promovare bună;
- este necesară o comunicare mai bună cu FS și FSS pentru prezentarea scopului și beneficiilor schemei de restructurare;
- sarcina administrativă pentru solicitanți ar trebui simplificată cât de mult posibil.

BIBLIOGRAFIE ANEXA 2

<http://ideas.repec.org/a/iag/reviea/v5y2008i3-4p215-230.html>

Giurcă, Daniela, *Semi-Subsistence Farming – Prospects for the Small Romanian Farmer to Choose between a „Way of Living” or Efficiency.*

Sursa: <http://ideas.repec.org/a/iag/reviea/v5y2008i3-4p215-230.html>

Hegy Judit, Kacz Károly, Kettinger Anita, *A gazdaság fogalmának változása – a méretváltozás tükrében.* <http://www.avacongress.net/ava2007/presentations/poster/17.pdf>

MADR: *Az EMVA tervezéshez kapcsolódó 2007-2013-as időszakra vonatkozó tervdokumentumok alapjait képző, háttérszámításokat és elemzéseket, valamint javaslatokat tartalmazó tanulmány (situația actuală și propuneri pentru acțiuni viitoare privind FSS),* manuscris.

OCS: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/momg/momg07.pdf>

Directivele MADR/2004. (IX. 11.) FVM rendelet.

OCS: Recensământul agricol, 2000.

Legea LXXX, 1997 (Tbj).

ANNEXES APPENDIX 2

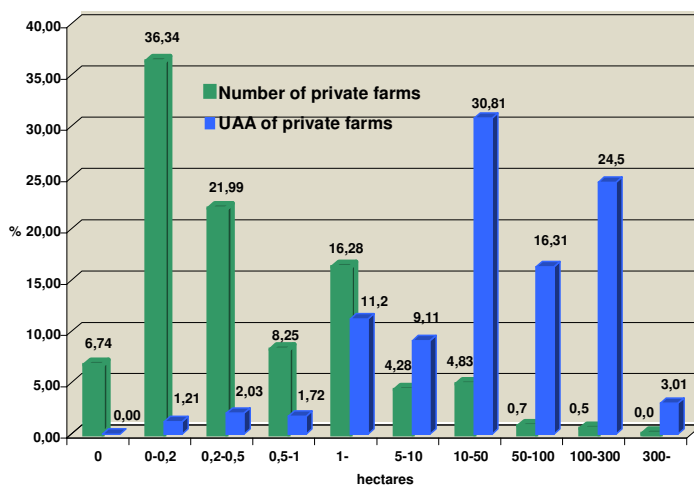
Distribution of individual farms by arable land, 2005

Arable land (ha)	private holdings		arable land of private holdings
	number	share, %	
0	295 767	41.84	0
0-0,2	117 345	16.6	0.84
0,2-0,5	94 654	13.39	1.58
0,5-1	41 424	5.86	1.55
1,0-5	98 259	13.9	12.21
5,0-10	24 954	3.53	9.65
10-50	27 498	3.89	31.74
50-100	4 312	0.61	16.93
100-300	2 616	0.37	23.94
300-	71	0.01	1.56
Total	706 900	100	100

Source: MoARD

Annex 2

Breakdown of private farms by UAA in Hungary, 2005

Source: MoARD

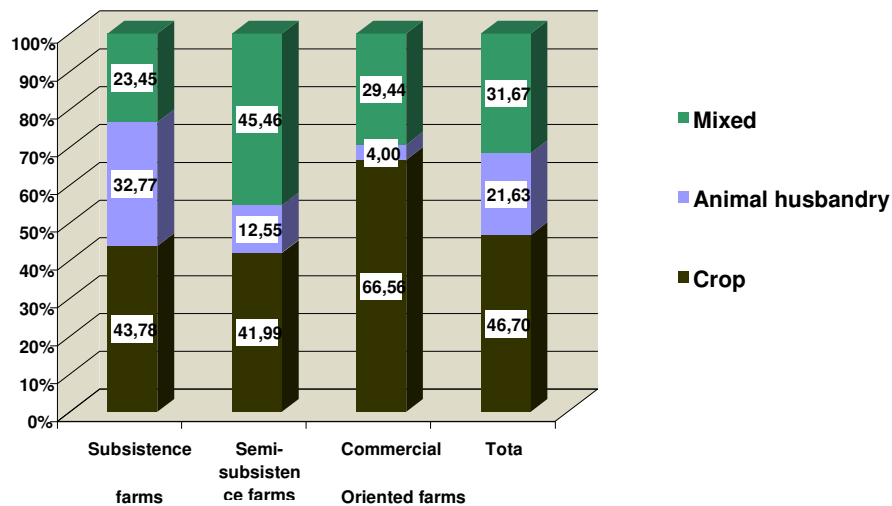
Annex 3. Breakdown of farms in selected EU countries by ESU (2003)

Production value In HUF	ESU	Hungary	Denmark	Belgium	Sweden	Finland	Ireland
< 750000	<1	79,2		4,2	11,3	1,0	6,3
750000 <1,5 million	1 < 2	8,9		4,5	10,5	7,1	8,1
1,5 < 3 million	2 < 4	5,6	5,4	6,5	15,5	13,1	14,3
3 < 6 million	4 < 8	3,2	14,6	9,1	16,5	17,2	19,6
6 < 12 millió Ft	8 < 16	1,6	17,3	10,0	13,1	18,1	18,8
12 < 30 millió Ft	16 < 40	0,9	20,5	16,7	13,7	27,2	18,0
30 < 75 millió Ft	40 < 100	0,4	17,7	29,5	13,1	14,5	12,5
>75	>100	0,2	24,5	19,5	6,3	1,8	2,4
	<i>Total:</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
	Number of farms in '000	733,5	48,6	55,0	67,9	75,0	153,3

Source: Hegyi J.- Kacz K. - Kettinger A: A gazdaság fogalmának változása
<http://www.avacongress.net/ava2007/presentations/poster/17.pdf>

Annex 4.

Breakdown of private farms by production

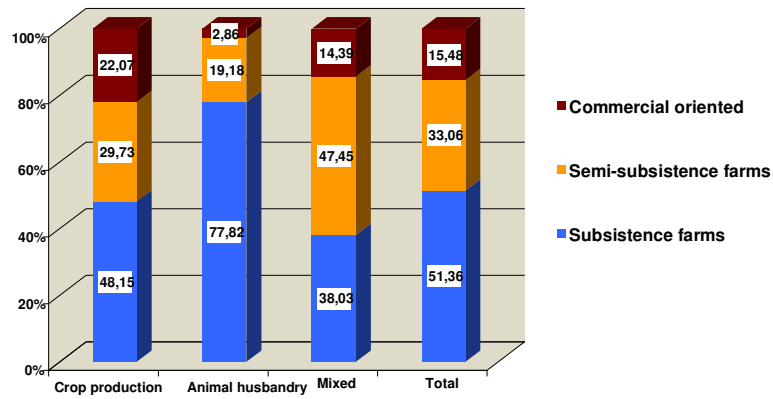

Source: MoARD

Annex 5.

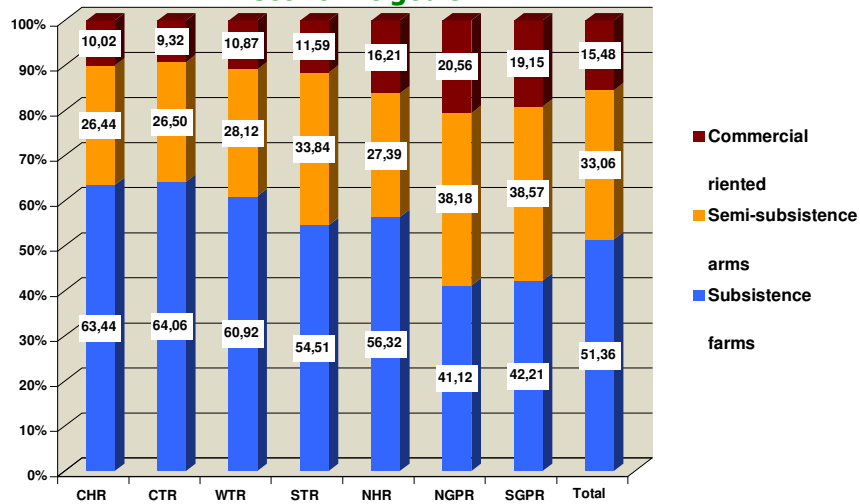
Distribution of individual farms by economic goal

Source: MoARD

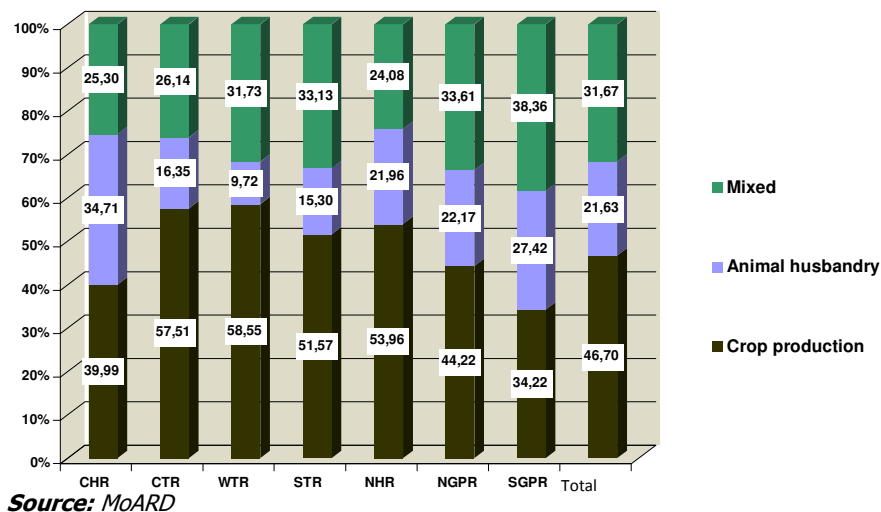
Annex 6.

Distribution of individual farms according to economic goals

Source: MoARD

Annex 7. Breakdown of individual farms by production type and by EU regions in Hungary, 2005

Annex 8. Number of private farms engaged in agricultural activity by type of farming and size class (2003)

Type of holdings	Size category (ESU)										Total
	<1	1<2	2-<4	4-<6	6-<8	8-<12	12-<16	16-<40	40-<100	100<	
Specialist field crops	56042	18658	14946	6365	3232	3481	1862	3023	886	42	108537
Specialist horticulture	1509	1837	2201	866	617	559	315	475	101	34	8514
Specialist permanent crops	102625	11566	6652	2487	1274	1231	606	881	196	29	127547
sub-total	160176	32061	23799	9718	5123	5271	2783	4379	1183	105	244598
Specialist grazing livestock	8803	2862	2660	973	488	497	262	320	83	13	16961
Specialist granivores	138591	4969	1570	509	298	347	213	375	193	43	147108
sub-total	147394	7831	4230	1482	786	844	475	695	276	56	164069
Mixed cropping	75715	10640	6225	2149	1047	916	377	540	110	13	97732
Mixed livestock holdings	111862	6211	2757	743	259	197	77	86	16	2	122210
Mixed crops	111157	11421	6027	1940	819	715	315	476	106	12	132988
sub-total	298734	28272	15009	4832	2125	1828	769	1102	232	27	352930
Not-classifiable holdings	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4012
Grand total	606304	68164	43038	16032	8034	7943	4027	6176	1691	188	765609

Source: Own calculation from: Agriculture in Hungary (Magyarország mezőgazdasága), Farm typology. 2000, 2003 (CSO: 2004)

Annex 9.

Number of private farms engaged in agricultural activity by type of farming and size class (2007)

Type of farms	<1	1-<2	2-<4	4-<6	6-<8	8-<12	12-<16	16-<40	40-100	100 <	Total
Specialist field crops	52163	14003	10934	4824	2764	3128	1834	3467	1138	84	94340
Specialist horticulture	2152	1656	1682	784	458	450	275	523	116	32	8127
Specialist permanent crops	75208	7667	5056	2322	1061	963	474	711	132	16	93609
Specialist grazing livestock	13033	2022	1939	1268	626	620	303	565	61	3	20440
Specialist granivores	135299	4458	1282	394	141	213	102	212	71	28	142198
Mixed cropping	51975	6105	3846	1376	639	706	332	568	82	5	65635
Mixed livestock holdings	83277	3040	1521	467	218	187	69	110	4	–	88893
Mixed crops	79706	7724	3876	1306	653	631	260	413	95	3	94667
Not-classifiable holdings	0756		-	-	-	-	-	-	-	-	10756
Grand total	503569	46675	30136	12741	6560	6898	3649	6569	1699	171	618665

Source: CSO: http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/agrar/html/tablgtp07_02b.html?1163

Own calculation from data of CSO: Agriculture in Hungary (Magyarország mezőgazdasága) Farm typology, 2007

Annex 10. Number of semi-subsistence farms in Hungary (2000-2007)

Type of farms	2000	2003	2005	2007	2007	2007
	Size (ESU) 1-<2				2000=100	2003=100
Specialist field crops	25830	18658	15939	14 003	54.2	75.1
Specialist horticulture	2192	1837	2415	1 656	75.5	90.1
Specialist permanent crops	9468	11566	9072	7 667	81.0	66.3
sub-total	37490	32061	27426	23 326	62.2	72.8
Specialist grazing livestock	4957	2862	1525	2 022	40.8	70.6
Specialist granivores	7830	4969	4837	4 458	56.9	89.7
sub-total	12787	7831	6362	6 480	50.7	82.7
Mixed cropping	14269	10640	9526	6 105	42.8	57.4
Mixed livestock holdings	10376	6211	4500	3 040	29.3	48.9
Mixed crops	15451	11421	10288	7 724	50.0	67.6
sub-total	40096	28272	24314	16 869	42.1	59.7
Total	90373	68164	58102	46675	51.6	68.5

Source: CSO: http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/agrar/html/tablgtp07_02b.html?1163

Annex 11.

NUTS 2 regions of Hungary

EU NUTS 2 regions:

Közép-Magyarország (KMR): Central Hungary Region (CHR)

Észak-Magyarország (ÉMR): North Hungary Region (NHR)

Észak-Alföld (ÉÁ): North Great Plane Region (NGPR)

Dél-Alföld (DA): South Great Plane Region (SGPR)

Közép-Dunántúl (KD): Central Transdanubai Region (CTR)

Nyugat-Dunántul (NyD): West Transdanubia Region (WTR)

Dél-Dunántúl (DD): South Transdanubia Region (STR)

Annex 12.

Breakdown of SSFs applications by region and counties in Hungary

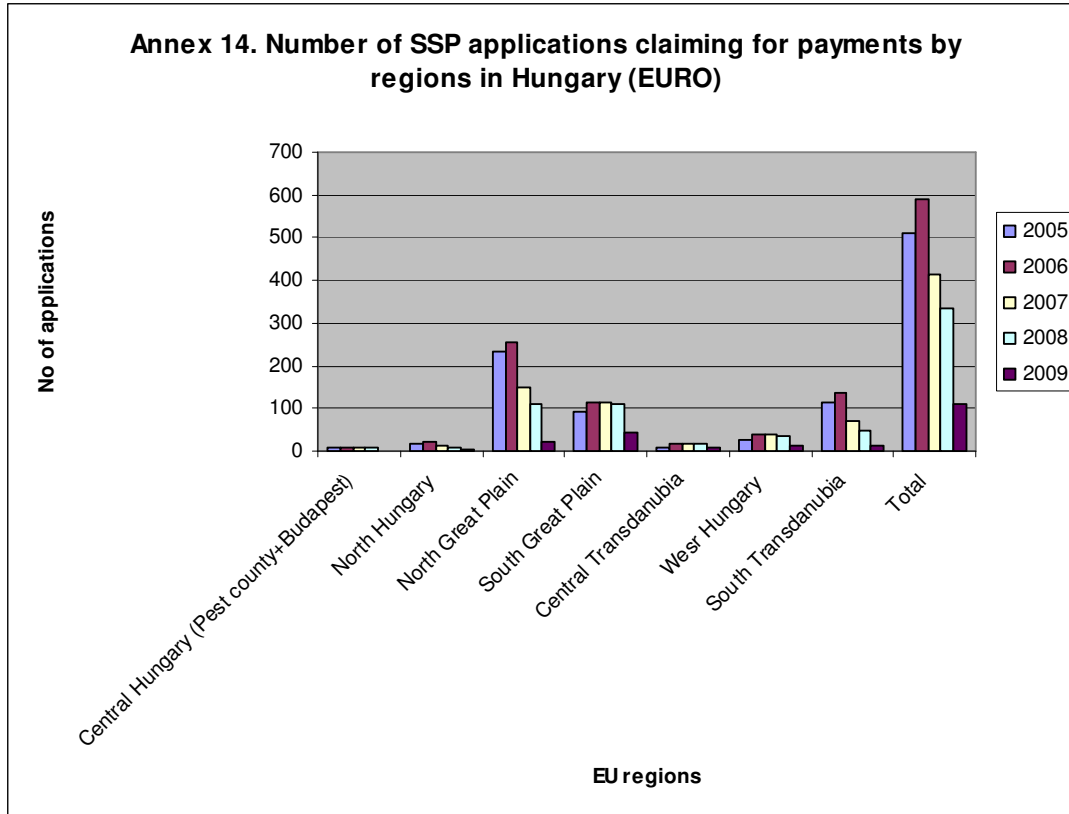
Region/county	2004	2005	2006	Total	2004	2005	2006	Total
	Number of applicants				in %			
Central Hungary (Pest County+Budapest)	14	3	11	28	2.0	1.8	4.3	2.5
North Hungary	26	3	3	32	3.6	1.8	1.2	2.8
Borsod-Abaúj-Zemplén county	9	1	3	13	1.3	0.6	1.2	1.1
Heves	14	0	0	14	2.0	0.0	0.0	1.2
Nógrád	3	2	0	5	0.4	1.2	0.0	0.4
North Great Plain	329	57	54	440	45.9	34.1	21.1	38.6
Hajdú-Bihar	75	25	20	120	10.5	15.0	7.8	10.5
Jász-Nagykun-Szolnok	21	2	1	24	2.9	1.2	0.4	2.1
Szabolcs-Szatmár-Bereg	233	30	33	296	32.5	18.0	12.9	26.0
South Great Plain	114	36	102	252	15.9	21.6	39.8	22.1
Bács-Kiskun	43	4	32	79	6.0	2.4	12.5	6.9
Békés	31	14	34	79	4.3	8.4	13.3	6.9
Csongrád	40	18	36	94	5.6	10.8	14.1	8.3
Central Transdanubia	14	14	13	41	2.0	8.4	5.1	3.6
Fejér	9	13	6	28	1.3	7.8	2.3	2.5
Komárom-Esztergom	1	0	1	2	0.1	0.0	0.4	0.2
Veszprém	4	1	6	11	0.6	0.6	2.3	1.0
West Hungary	43	19	22	84	6.0	11.4	8.6	7.4
Győr-Moson-Sopron	26	6	7	39	3.6	3.6	2.7	3.4
Vas	10	2	4	16	1.4	1.2	1.6	1.4
Zala	7	11	11	29	1.0	6.6	4.3	2.5
South Transdanubia	176	35	51	262	24.6	21.0	19.9	23.0
Baranya	61	7	3	71	8.5	4.2	1.2	6.2
Somogy	107	15	29	151	14.9	9.0	11.3	13.3
Tolna	8	13	19	40	1.1	7.8	7.4	3.5
Total	716	167	256	1139	100.0	100.0	100.0	100.0

Source: Own calculations based on data from Agriculture and Rural Development Agency. Source: ARDA.

Annex. 13.
**Number of SSP applications for claiming payments by regions/counties
in Hungary**

	2005	2006	2007	2008	2009
Central Hungary (Pest county+Budapest)	11	8	10	8	2
North Hungary	19	20	12	9	4
Borsod-Abaúj-Zemplén county	6	6	5	2	2
Heves	9	10	6	6	0
Nógrád	4	4	1	1	2
North Great Plain	235	256	151	108	23
Hajdú-Bihar	58	65	45	30	8
Jász-Nagykun-Szolnok	12	15	5	4	0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	165	176	101	74	15
South Great Plain	92	114	115	108	45
Bács-Kiskun	32	33	27	25	5
Békés	23	32	37	31	18
Csongrád	37	49	51	52	22
Central Transdanubia	11	17	18	16	7
Fejér	7	14	10	8	2
Komárom-Esztergom	1	1	1	1	1
Veszprém	3	2	7	7	4
WestHungary	26	38	39	35	14
Győr-Moson-Sopron	13	16	15	12	3
Vas	8	9	7	5	2
Zala	5	13	17	18	9
South Transdanubia	115	138	69	49	14
Baranya	40	43	16	10	0
Somogy	72	82	43	35	10
Tolna	3	13	10	4	4
Total	509	591	414	333	109

Source: Own calculations based on data from ARDA

Source: Data from ARDA

Annex 15.

Payments under SSFs program in Hungary, 2005-2009 (EURO)

Region/county	2005	2006	2007	2008	2009	2005-2009
Central Hungary (Pest county+Budapest) KMR	11000	8000	10000	8000	2000	39000
North Hungary ÉMR						
Borsod-Abaúj-Zemplén	6000	6000	5000	2000	2000	21000
Heves	9000	10000	6000	6000	0	31000
Nógrád	4000	4000	1000	1000	2000	12000
North Great Plain ÉAR						
Hajdú-Bihar	58000	65000	45000	30000	8000	206000
Jász-Nagykun-Szolnok	12000	15000	5000	4000	0	36000
Szabolcs-Szatmár-Bereg	165000	176000	101000	74000	15000	531000
South Great Plain DAR						
Bács-Kiskun	32000	33000	27000	25000	5000	122000
Békés	23000	32000	37000	31000	18000	141000
Csongrád	37000	49000	51000	52000	22000	211000
Central Transdanubia KDR						
Fejér	7000	14000	10000	8000	2000	41000
Komárom-Esztergom	1000	1000	1000	1000	1000	5000
Veszprém	3000	2000	7000	7000	4000	23000
Wesr Hungary NYDR						
Győr-Moson-Sopron	13000	16000	15000	12000	3000	59000
Vas	8000	9000	7000	5000	2000	31000
Zala	5000	13000	17000	18000	9000	62000
South Transdanubia DDR						
Baranya	40000	43000	16000	10000	0	109000
Somogy	72000	82000	43000	35000	10000	242000
Tolna	3000	13000	10000	4000	4000	34000
Total	509000	591000	414000	333000	109000	1956000

Source: Own calculations from data from ARDA

ANEXA 3

STUDIU DE CAZ: ROLUL FERMELOR DE SUBZISTENȚĂ ȘI DE SEMISUBZISTENȚĂ ÎN FURNIZAREA DE BUNURI PUBLICE

Acest studiu de caz a fost comandat pentru seminarul Rețelei europene de dezvoltare rurală intitulat „Agricultura de semisubzistență (ASS) în UE: situația actuală și perspective”, de la Sibiu, România, între 13 – 15 Octombrie 2010.

Documentul a fost redactat de Nathaniel Page¹⁴ din partea Rețelei europene de dezvoltare rurală. Părerile exprimate aparțin autorului. Acestea nu reprezintă părerile sau opiniile Comisiei Europene.

---

¹⁴ Din 1997 (când a ieșit din serviciul diplomatic al Regatului Unit), Nat Page a îmbinat munca privind dezvoltarea rurală în România cu exploatarea unei ferme biologice de bovine în Regatul Unit. Acesta este cofondatorul, în 2004, al Fundației ADEPT, al cărei scop este găsirea de stimulente pentru ca fermele mici să continue modul tradițional de funcționare de care depinde supraviețuirea peisajelor seminaturale remarcabile ale României.

3.1 INTRODUCERE

Prezentul studiu de caz se va inspira din experiența unui program al unui ONG din România pentru a ilustra rolul fermelor de subzistență și de semisubzistență (FS și FSS) în furnizarea unei game largi de bunuri publice, precum și rolul pe care ONG-urile îl pot juca în maximizarea beneficiilor bunurilor publice.

3.2 CARE ESTE LEGĂTURA DINTRE FS ȘI FSS, PE DE O PARTE, ȘI BUNURILE PUBLICE, PE DE ALTĂ PARTE?

Sistemele agricole de subzistență și de semisubzistență, cu siguranță în Europa, sunt asociate spațiilor cultivate cu o mare valoare naturală (CMVN): suprafețele ierboase seminaturale adesea în mozaic cu parcele mici combinate cu păduri și terenuri arabile. La aprecierea spațiilor CMVN, este util să se estimeze valoarea acestora în sens larg, utilizând conceptul de bunuri publice. Astfel de zone trebuie apreciate atât pentru bunurile publice pe care le produc, cât și pentru productivitatea lor agricolă economică. Altfel, se va da prioritate competitivității crescute în aceste spații, fără a se lua în considerare costul social mai larg. Beneficiile bunurilor publice depășesc comunitățile care trăiesc în zonele care le furnizează.

Măsura în care spațiile CMVN cu agricultură extensivă furnizează bunuri publice (calitatea și securitatea apei, calitatea și securitatea alimentară, patrimoniul cultural, calitatea vieții, activitățile recreative, conservarea biodiversității, captarea carbonului, rezistența la foc și la inundații, etc.) a fost apreciată pe deplin destul de recent. În ceea ce privește furnizarea bunurilor publice, spațiile CMVN pot fi comparate cu succes cu spațiile naturale, iar argumentele în favoarea spațiilor naturale, precum și eforturile depuse pentru conservarea acestora se aplică, de asemenea, temeinic, spațiilor cultivate CMVN.

În prezent, se recunoaște pe scară largă faptul că pierderile din cadrul naturii au repercusiuni economice directe pe care le-am subestimat în mod sistematic. Aceste pierderi pot trece neobservate la nivel național și internațional întrucât adevărata valoare a capitalului natural lipsește din decizii, din indicatori, din evidențele contabile și din prețurile de pe piață. Conceptul de bunuri publice sau de servicii ecosistemice – beneficii pe care oamenii le obțin din natură – este o încercare de a face ca valoarea capitalului nostru natural să fie vizibilă pentru economii și pentru societate. (The Economics of Ecosystems and Biodiversity for National and International Policy Makers – Summary: Responding to the Value of Nature 2009) (Economia ecosistemelor și a biodiversității pentru factorii de decizie la nivel național și internațional – Rezumat: Răspunzând la valoarea naturii).

Prezentul studiu de caz tratează unul dintre cele mai importante spații CMVN din Europa, din sud-estul Transilvaniei, care este caracterizat de prezența unor comunități agricole de mici dimensiuni (sisteme agricole de subzistență și semisubzistență). Va fi utilizat un proiect de dezvoltare rurală, desfășurat de ONG-ul local ADEPT Transilvania, pentru a ilustra valoarea spațiilor CMVN în ceea ce privește bunurile publice și modul în care spațiile CMVN pot fi sprijinite pentru a maximiza bunurile publice și, în același timp, pentru a recompensa comunitățile care trăiesc în zonele respective.

3.3 AGRICULTURA DE SUBZISTENȚĂ ȘI SEMISUBZISTENȚĂ ÎN ROMÂNIA

FS și FSS pot fi definite în diverse moduri: prin intermediul mărimii economice și fizice sau în funcție de modul în care acestea utilizează produsele pe care le obțin.

Utilizarea produselor: agricultura de subzistență este recunoscută de Sistemul român de conturi naționale drept exploatații care utilizează mai mult de 50 % din producție pentru consumul propriu final al gospodăriei. Aproximativ 80 % (3,4 milioane din totalul de 4,2 milioane) din exploatațiile individuale utilizează mai mult de 50 % din producția proprie pentru consumul acestora. Prezenta definiție nu se folosește pentru a controla accesul la măsurile cuprinse în Programul Național pentru Dezvoltare Rurală (PNDR) al României, dar este utilă pentru a ajuta la înțelegerea mijloacelor de existență ale FS și FSS. PNDR prevede că „furnizând mijloace de existență grupurilor vulnerabile, exploatațiile de subzistență îndeplinesc o funcție economico-socială esențială”.

Mărimea economică: exploatațiile cu o activitate economică sub 2 UME (o măsurătoare a activității economice echivalentă cu marja brută standard de 1 200 €) sunt clasificate drept FS în PNDR. Acestea cuprind aproximativ 45 % din Suprafața agricolă utilizată (SAU) română și reprezintă 91 % (3,8 milioane) din numărul total de exploatații.

Exploatațiile de 2-8 UME sunt clasificate drept FSS în PNDR. Acestea sunt considerate drept clasa de exploatații cu probabilitatea cea mai mare de a beneficia de pe urma măsurilor prevăzute de PNDR. De regulă, sunt exploatații individuale – sub 2 % dintre acestea sunt persoane juridice. Au o suprafață medie de 4,9 ha pentru grupul de 2-4 UME și de 9,4 ha pentru grupul de 4-8 UME (PNDR-ul român).

Mărimea fizică: 1,9 milioane de exploatații române au o suprafață mai mică de 1 ha și, prin urmare, nu sunt înregistrate în Registrul Fermelor și nici nu sunt eligibile pentru plăți pe suprafață (SAPS, agromediu). Multe dintre acestea nu au personalitate juridică.

În acest document se va utiliza termenul FS pentru a desemna o exploatație sub 2 UME și termenul FSS pentru a desemna o exploatație de 4-8 UME. Nu se intenționează ca acesta să fie o definiție a FSS în toată România, ci reprezintă o categorie specifică de mărime aleasă de guvernul român pentru a cuprinde acele exploatații cu probabilitatea cea mai mare de a beneficia de pe urma măsurilor de investiții prevăzute de PNDR.

- În România există 3,8 milioane de exploatații sub 2 UME, 91 % din exploatațiile agricole din România, 45 % din Suprafața agricolă utilizată (SAU) totală a României (dintre acestea, 50 % au o mărime de sub 1 ha).
- În România există 336 000 de FSS (2-8 UME), 8 % dintre exploatații, aproximativ 10 % din SAU.
- Celelalte 42 000 de exploatații au peste 8 UME și cuprind aproximativ 45 % din SAU, în general în suprafețe plane, arabile și cu agricultură intensivă precum Lunca Dunării.

Pentru o indicație cu privire la repartizarea națională a FS și FSS și a suprafețelor ierboase MVN asociate, a se vedea figura 1. Suprafețele ierboase MVN sunt mult mai puțin răspândite în zona sudică a Luncii Dunării din România, terenurile arabile plane fiind cultivate intensiv o mare parte din secolul al XX-lea.

Repartizarea FS și a FSS în România este asociată cu suprafețele ierboase seminaturale, care acoperă o suprafață estimată la 2,3 milioane ha, 20 % din totalul suprafeței agricole (media în statele membre CEE este de 12 %).

Prin urmare, FS și FSS reprezintă 91 % din exploatațile românești și 55 % din SAU a României. Cum ar trebui considerat acest lucru? În cadrul acestei preponderențe a fermelor de mici dimensiuni, spațiile CMVN cu suprafețe ierboase seminaturale au fost considerate până acum drept un punct slab al agriculturii din România, drept o lipsă a competitivității care trebuie rectificată, dar conceptul de bunuri publice a determinat o reevaluare a valorii sociale și economice a suprafețelor ierboase seminaturale.

3.4 CE BUNURI PUBLICE FURNIZEAZĂ FS ȘI FSS DIN ROMÂNIA?

Furnizarea de servicii precum aer curat și apă pentru alimentarea locală, regională, națională și internațională. Intensificarea agricolă va cauza o diminuare a calității apei ca rezultat al poluării cauzate de îngrășăminte, pesticide, gunoiul de grajd sau reziduurile de la cerealele însilozate. Costurile cauzate de purificarea apei pot fi mai mari decât beneficiile individuale sau naționale ale intensificării.

Serviciile de reglare – reglarea apei și reglarea climatică. Acestea includ funcțiile esențiale precum prezervarea circuitului nutrienților și al apei, stocarea carbonului, reglarea polenizării și a dăunătorilor, controlul eroziunii solului și combaterea inundațiilor. De asemenea, astfel de zone reprezintă fonduri genetice pentru culturile sălbatice înrudite (câteva zeci de specii de culturi sălbatice înrudite în Transilvania – Akeroyd 2009).

Schimbările climatice: spațiile cu MVN asociate cu FS și FSS furnizează, de asemenea, o multitudine de habitate care permit speciilor să se adapteze la schimbările climatice. Dimpotrivă, aceste habitate valoroase sunt amenințate de unele răspunsuri politice la schimbările climatice, de exemplu schimbarea modului de utilizare a terenurilor pentru culturile biologice.

Reducerea emisiilor de CO₂. Comunitățile agricole de mici dimensiuni sunt extrem de eficiente energetic și oferă modele de reducere a emisiilor de CO₂ și a încălzirii globale subsecvente.

Stocarea carbonului. Cu toate că suprafețele împădurite stochează mari cantități de carbon deasupra solului (aproximativ 6t/ha/an), solurile suprafețelor ierboase și împădurite stochează cantități similare în sol (până la 140t ha). Carbonul din sol este „depozitul premium” pe care ar trebui să îl prețuim cel mai mult având în vedere că suprafețele împădurite sunt de regulă exploatate și tăiate selectiv, chiar și de către conservatori, eliberând cantități mari înapoi în atmosferă. Habitatul suprafețelor ierboase reprezintă un valoros depozit de carbon cu următoarele proprietăți și implicații:

- Suprafețele ierboase permanente exploatate extensiv bogate în specii de floră sălbatică au soluri bogate în carbon. Multe specii de floră sălbatică au rădăcini adânci în special în lipsa fertilizatorilor și multe specii au asociate, de asemenea, rețele extinse de ciuperci de tip mycorrhiza, bogate în carbon. Rădăcinile adânci, împreună cu putrezirea sezonieră a rădăcinilor, ajută la împingerea carbonului adânc în straturile inferioare ale solului.
- Ararea suprafețelor ierboase, în special a suprafețelor ierboase fără îmbunătățiri și transformarea acestora în terenuri arabile eliberează atât cantități uriașe de carbon în atmosferă prin intermediul oxidării, cât și nitrați și materii solide în suspensie pe cursurile

de apă. Solurile arabile fără perioade de desțelenire tind să aibă un conținut scăzut de carbon – soluri mineralizate și sunt ineficiente în stocarea carbonului (Smith și alții, 1997).

Servicii culturale și de sprijin – activități recreative și turism. Valorile estetice/spirituale sunt efecte secundare nerecunoscute și nerăsplătite ale conservării acestor spații. În mod evident, este important din punct de vedere socio-economic că România le oferă un viitor economic celor 4 milioane de mici fermieri. FS și FSS pot crea o imagine naturală și o marcă regională, oferind stimulente comerciale pentru comunități, astfel încât să își exploateze spațiile în mod durabil. Multe comunități, adesea sprijinite de ONG-uri, au obținut cu succes valoare adăugată și și-au îmbunătățit piețele pentru produsele locale prin crearea de mărci care fac legătura între micii producători și alimentele naturale.

Ca o parte importantă a acestor stimulente comerciale, agroturismul va continua să se dezvolte în aceste zone rurale, grație peisajelor unice, a vastelor zone seminaturale, a ospitalității locuitorilor de la țară, a păstrării tradițiilor și diversității resurselor agroturistice. Aceasta va reprezenta o formă de „plată” pentru localnici în vederea conservării peisajelor. Proiectele locale au avut succes în lucrul cu fermierii locali pentru a dezvolta economia legată de turism – pensiuni, alimente și meșteșuguri pentru turiști, orientare în natură etc.

Biodiversitate. Pășunile și pajiștile seminaturale (suprafețe ierboase cu MVN) sunt esențiale pentru bunurile publice din agricultura europeană și, în același timp, reprezintă o parte importantă a biodiversității europene. La nivel european, aceste peisaje create de om reprezintă un paradis pentru o biodiversitate importantă. Astfel, natura mozaicată a spațiilor agricole de mici dimensiuni cuprinde adesea o mai mare varietate de specii, precum și o diversitate de habitat. Zonele cu spații naturale sunt adesea extrem de bogate în vegetație, care este relativ uniformă pe spații extinse. Proprietatea fragmentată și exploatarea FS și a FSS creează un mozaic complex care este foarte favorabil biodiversității.

Valoarea exactă a acestor servicii de mediu este incalculabilă, cu toate că încercări de estimare au început să se facă astfel încât acest factor să fie inclus în politica decizională.

3.5 EVALUAREA AMENINȚĂRILOR PENTRU COMUNITĂȚILE AGRICOLE DE MICI DIMENSIUNI DIN ROMÂNIA

Comunitățile agricole de mici dimensiuni din România sunt amenințate de multe pericole.

Tendențe ale structurii populației: în 2005, 70 % din fermierii care practică agricultura de subzistență au peste 55 de ani, iar 65 % din fermierii care practică agricultura de semisubzistență au peste 55 de ani. Cu toate acestea, este important faptul că, după o migrare masivă din zonele rurale către cele urbane la începutul anilor '90, acest tipar s-a inversat la sfârșitul anilor '90, întrucât restructurarea economică și retrocedarea terenurilor au sporit atractivitatea zonelor rurale. În perioada 1998-2005, în România a existat o migrare netă din zonele urbane către cele rurale. Cele mai mari creșteri s-au înregistrat la grupa de vârstă 50-54 de ani (pensionare din zonele urbane) și la grupa de vârstă 30-34 de ani (mulți tineri s-au mutat în zonele rurale după ce și-au întemeiat o familie întrucât au considerat că le este mai ușor să trăiască acolo) (PNDR).

Lipsa infrastructurii, a alimentării cu apă și a canalizării are un impact negativ asupra calității vieții și periclitează dezvoltarea economică în zonele rurale. În 2007, doar jumătate din comunitățile rurale aveau drumuri asfaltate cu acces la rețeaua principală de drumuri, iar mai mult de 25 % din sate nu puteau utiliza drumurile după ploi abundente sau zăpadă. Doar 33 % din populația rurală avea apă curentă și doar 10 % canalizare centralizată. Cu toate acestea, situația s-a îmbunătățit cu siguranță din 2007, deoarece au existat investiții postaderare considerabile în infrastructură. Drumurile multor sate din Transilvania au fost asfaltate în ultimii doi ani, asfaltare finanțată de fondurile pentru infrastructură puse la dispoziție de administrațiile locale.

Comunicarea deficitară a afectat capacitatea de diversificare sau capacitatea de comercializare ori de obținere de valoare adăugată pentru produse și servicii. Doar 10 % dintre locuitorii din zonele rurale au acces la internet acasă. Cu toate acestea, telefonul mobil a revoluționat comunicațiile – majoritatea micilor fermierilor au un telefon mobil. Postaderare, multe comunități rurale din România au fost selectate pentru a testa Punctele de Acces Public la Informație (PAPI), un proiect finanțat de Banca Mondială pentru centrele internet de la sate.

Infrastructura rurală poate fi finanțată prin Măsura 322 a PNDR, „Renovarea, dezvoltarea satelor, îmbunătățirea serviciilor de bază pentru economia și populația rurală și punerea în valoare a moștenirii rurale”. Aceasta s-a dovedit accesibilă primăriilor mai bine organizate și poate ajuta la soluționarea problemelor de infrastructură în spațiile CMVN.

Ocuparea forței de muncă: În cele mai multe sate din România, 90 % din populație lucrează în agricultură (PNDR). Unii fac acest lucru pentru a obține un al doilea venit, dar aceștia reprezintă excepția, iar venitul principal tinde să fie acela de cadru didactic în sat, mecanicul/fierarul satului etc. Multe sate nu au centre de ocupare a forței de muncă la care se poate ajunge, în special din cauza problemelor de transport. Acești fermieri care practică o agricultură de subzistență sau de semisubzistență întâmpină multe probleme, inclusiv:

- Lipsa piețelor pentru bunurile lor, din cauza importurilor ieftine și a legislației restrictive cu privire la vânzarea la negru a produselor micilor exploatanți.
- Măsurile de sprijin pentru creșterea competitivității sau pentru diversificare nu le sunt ușor accesibile. Ținta măsurilor de investiții prevăzute de PNDR o reprezintă procentul de 8 % de FSS, nu procentul de 91 % de FS.
- Reglementările privind igiena au dăunat producției locale de mici dimensiuni prin impunerea de standarde nerealiste micilor producători.
- FS și FSS chiar nu au pe nimeni care să facă lobby pentru ele la nivel național și multe agenții pe care trebuie să le contacteze pentru măsurile de asistență sunt deficitar coordonate și greu de accesat.
- Migrațiile economice au condus la un deficit de forță de muncă sezonieră la sate: cosăși pe timpul verii pentru fânețe, de exemplu.
- Distrugerea importantului sistem comun de pășunat: până recent, pășunatul era exploatat în mod eficient de comitete sătești de pășunat, cu respectarea hotarelor pășunilor/pajiștilor și a hotarelor satului. S-a abuzat din ce în ce mai mult de acest sistem, iar primarii nu au capacitatea sau nu sunt stimulați să ia măsuri.
- Diversificarea venitului este slab dezvoltată din cauza lipsei oportunităților. PNDR identifică nevoia de a promova ocuparea forței de muncă diversificată, în special în turism. Dar lipsa centrelor locale de informare turistică pentru promovarea turismului la nivel local reprezintă o frână pentru dezvoltare.

Cele menționate anterior explică valoarea socială ascunsă, mai largă a spațiilor CMVN, iar FS și FSS sunt vitale pentru supraviețuirea lor. Aceste bunuri publice importante sugerează că ar trebui să se dea prioritate sprijinirii lor: costurile economice, sociale și de mediu cauzate de pierderea acestora depășesc cu mult costurile de sprijin.

De asemenea, cele menționate anterior explică amenințările pentru spațiile CMVN. Fără sprijin, acestea vor dispărea, astfel cum s-a întâmplat în marea parte a Europei de Vest. Aderarea la UE a intensificat presiunile asupra FS și FSS – de exemplu, reglementările restrictive privind igiena alimentară și vulnerabilitatea față de importurile competitive. Cu toate acestea, UE pune la dispoziție și instrumente pentru sprijinirea acestora. În temeiul PNDR există o gradată planificată a sprijinului pentru

- investiții pentru creșterea competitivității, în special în temeiul Axei 1, pentru care FSS sunt eligibile
- exploatare durabilă a terenurilor în temeiul Axei 2, caz în care eligibilitatea este mai mare, extinzându-se și asupra multor FS, precum și FSS
- dezvoltare rurală în general în temeiul Axei 3, pentru care sunt eligibili toți locuitorii din zonele rurale.

În studiul de caz prezentat în continuare se va arăta cum au fost utilizate anumite instrumente și se vor face propuneri pentru creșterea eficienței acestora.

3.6 STUDIU DE CAZ: ADEPT ȘI TÂRNAVA MARE

Beneficierea de pe urma valorii bunurilor publice furnizate de comunitățile agricole de mici dimensiuni și răsplătirea micilor comunităților agricole pentru furnizarea acestora

ONG-ul Fundația ADEPT (Agricultural Development & Environmental Protection in Transylvania) activează în România din 2003. A cooperat strâns cu Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Regionale (MADR) și cu Ministerul Mediului și Pădurilor. Viziunea sa este să obțină conservarea biodiversității peisajelor nu prin crearea, în primul rând, a unor zone protejate, ci colaborând cu micii fermieri în vederea creării de stimulente pentru conservarea spațiilor seminaturale pe care le-au creat.

ADEPT se concentrează asupra unei suprafețe de 85 000 ha, Târnava Mare, un spațiu seminatural de o remarcabilă biodiversitate. Acesta a fost desemnat recent un sit Natura 2000 atât în temeiul Directivei păsări, cât și a Directivei habitate. Însă doar această desemnare nu va conserva zona pentru biodiversitatea sa și beneficiile mai largi aduse de bunurile publice. Numai micii fermieri locali pot conserva spațiul, un obiectiv care poate fi atins în primul rând prin intermediul Planului Național pentru Dezvoltarea Rurală.

În zona Târnava Mare, 52 % dintre exploatațile înregistrate (acelea mai mari de 1 ha) au mai puțin de 5 vaci. Dacă exploatațile mai mici de 1 ha ar fi incluse, această valoare ar fi de aproximativ 90 %. În mod similar, mărimea medie a exploatației fermierilor care au depus cereri pentru plăți de agromediu în zona Târnava Mare este de 8,2 ha (sursa: APIA), o valoare din care sunt, de asemenea, excluse toate exploatațiile sub 1 ha (a se vedea tabelul 1).

Tabelul 1: cereri privind înregistrarea fermelor de creștere a vacilor de lapte conform criteriului efectivului de animale (APIA, 2009)

Mărimea efectivului de animale	Com. Bunești	Com. Vânători	Com. Daneș	Com. Albești	Com. Laslea	Com. Biertan	Total
≤5	69	30	33	20	67	17	236
5-10	31	5	8	13	40	8	105
10-50	26	9	7	13	37	5	97
50-100	2	0	3	0	3	3	11
>100	0	1	1	0	1	0	3
Total	128	45	52	46	148	33	452

Plăți de agromediu

România a desemnat zonele eligibile pentru plățile de agromediu în cazul suprafețelor ierboase pe baza unei evaluări a repartizării zonelor ierboase cu MVN în România – a se vedea figurile 1 și 2 de mai jos. Acesta este un mod eficient de direcționare a sprijinului către spațiile CMVN care furnizează bunuri publice, ceea ce este salutar.

În 2005-2006, ADEPT a desfășurat un program-pilot de agromediu în strânsă colaborare cu Ministerul român al Agriculturii și Dezvoltării Durabile (MADR). La momentul respectiv, acestea erau singurele acorduri de agromediu privind suprafețele ierboase din România. SAPARD 3.3 a evidențiat mai multe probleme conceptuale care au împiedicat accesul micilor fermieri: complexitatea formularelor care trebuiau completate electronic, complexitatea documentelor justificative cerute, necesitatea unor deplasări repetate în reședința de județ pentru a depune formularele etc. În temeiul măsurii pilot, ADEPT a desemnat 3 membri ai personalului său, cu normă întreagă, timp de 6 luni, pentru a promova schema și pentru a-i ajuta pe fermieri să completeze și să trimită formularele, în 6 din cele 8 comune din zona Târnava Mare. Acest demers s-a dovedit foarte eficient: 97 de fermieri și 1 980 ha au intrat în schema pilot de agromediu SAPARD 3.3. Consultanța acordată de ADEPT s-a dovedit eficientă și în creșterea în zonă a gradului de conștientizare pe termen lung a beneficiile schemei de agromediu pentru micii fermieri.

MADR a răspuns la învățămintele desprinse din proiectul pilot prin simplificarea procesului de depunere a cererilor pentru măsura echivalentă de agromediu privind suprafețele ierboase lansată în 2008, Măsura 214. Aceasta a ajutat la absorbția Măsurii 214 în zona vizată de proiect, care a fost mult mai mare decât cea pentru SAPARD 3.3 (a se vedea tabelul 2).

Tabelul 2: totalul absorbției programului SAPARD 3.3 și a Măsurii 214 în zona Târnava Mare

Zona Târnava Mare			
Nr. de participanți la SAPARD 3.3 (2006)	Zona vizată de SAPARD 3.3	Nr. de participanți la Măsura 214 (2008)	Zona vizată de Măsura 214
97	1980	967	7 940,48

Absorbția în zona Târnava Mare (aproximativ 35% din zonele cu suprafață ierboasă eligibile) a fost, de asemenea, foarte mare în comparație cu tendințele naționale, ca urmare a consultanței acordate de ADEPT. Acest lucru este dovedit și comparând absorbția din 2009 într-o comună din zona Târnava Mare, în care consultanța ADEPT a fost activă, cu cea dintr-o comună vecină, în care consultanța ADEPT nu a fost activă (tabelul 3).

Tabelul 3: absorbția comparativă a Măsurii 214 în două comune din Târnava Mare

Comuna	Servicii de consultanță 2005-2007?	Nr. de participanți la Măsura 214 (2008)	Zona vizată de Măsura 214
Biertan	NU	3	9,94 ha
Laslea	DA	99	558,00 ha

Impact: se pot deja observa rezultate bune prin îmbunătățirea managementului conservării terenurilor în temeiul granturilor pentru agromediu. Aceasta se aplică în special activității de curățare a terenurilor, care este realizată de proprietarii de terenuri pentru a trece cu bine inspecțiile efectuate de agenția națională de inspecție APIA.

Sectorul produselor lactate

Producția de mici dimensiuni de produse lactate este cheia supraviețuirii spațiilor cu MVN din România. Peste 50 % dintre producătorii înregistrați (valoare obținută după excluderea celor sub 1 ha de teren) au mai puțin de 5 vaci. Peste 75 % dintre producătorii înregistrați au mai puțin de 10 vaci. Pentru venitul lor, micii fermieri, care au creat aceste spații, depind în principal de vacile de lapte sau de produsele obținute de la ovine. Toți micii producători livrează către unul sau două centre de colectare a laptelui din sate, de la care procesatorii se aprovizionează. Aceste centre comunale de colectare a laptelui au probleme privind calitatea, întrucât unii fermieri au mai puțină grijă decât alții.

Tabelul 4: tendințe în privința numărului de vaci pe comună (acolo unde există date disponibile) 2008-2009 – zona Târnava Mare (date furnizate de primării)

Comuna	an/număr de bovine		Județ
	2008	2009	
Bunești	1 764	1 450	Brașov
Vânători	520	377	Mureș
Daneș	740	500	Mureș
Albești	600	422	Mureș
Laslea	1 647	1 077	Sibiu
Biertan	430	374	Sibiu
Total	5 701	4 200	

În zona Târnava Mare, la fel ca în toată Transilvania, există o prăbușire a pieței laptelui și, prin urmare, o scădere dramatică a numărului de vaci. În mod evident, fără o piață, doar plățile de agromediu nu sunt suficiente pentru a opri această prăbușire. Anchetele arată o reducere a numărului de vaci cu 25 % doar în ultimul an, 2008-2009. Numărul total de bovine din cele 6 comune din zona Târnava Mare pentru care există cifre a fost de 5 701 în 2008, dar a scăzut la 4 200 în 2009 (a se vedea tabelul 4). Acest lucru se poate dovedi dezastruos pentru exploatarea tradițională a terenurilor, în special pentru supraviețuirea pajiştilor tradiționale din zonă, bogate în floră sălbatică.

Cauza pierderii piețelor este faptul că micii fermieri nu pot garanta calitatea și cantitatea necesare pentru a-i atrage pe procesatorii de lapte. Cu toate că standardul UE privind igiena laptelui nu este obligatoriu în România până în ianuarie 2011, procesatorii de lapte utilizează deja aceste standarde ca un etalon comercial. Aceștia pot importa lapte de bună calitate, în cantități suficient de mari, la un preț competitiv, din statele vecine, precum Ungaria. Multe sate au fost lăsate fără o colectare a laptelui de către procesatori. În general, producătorii de la sate nu au capacitatea de a organiza un răspuns comun pentru a soluționa această problemă. Este acesta sfârșitul pentru micii producători de lapte din zonele cu MVN din România?

ADEPT lucrează împreună cu fermierii din această zonă pentru a îmbunătăți igiena și pentru a îmbunătăți disciplina de la centrele comunale de colectare a laptelui, prin intermediul unor ateliere privind igiena destinate fermierilor, discuții cu asociațiile sătenești ale produselor lactate, testare la fața locului și facerea de rușine a producătorilor care au o slabă calitate (prin publicarea zilnică a rezultatelor testelor) și negocieri cu procesatorii.

Impact: într-o perioadă de 6 luni, în două sate au fost îmbunătățite centrele de colectare a laptelui și a fost reluată colectarea laptelui, asigurând din nou venitul pentru 35 de mici fermieri.

Creșterea valorii adăugate pentru produsele agricole

În 2005, ADEPT a demarat un program de procesare și marketing în zona Târnava Mare. Aceasta arată cum produsele locale specifice se pot dezvolta cu ajutorul unui marketing eficient. A se vedea tabelul 5.

În primul rând, ADEPT a identificat 20 de producători de brânză, dulceață, murături și coșuri care erau interesați să participe la un exercițiu de marketing. ADEPT a elaborat protocoale privind producția și i-a învățat pe producători să le aplice și să mențină niște standarde de calitate și igienă ridicate. De asemenea, ADEPT a creat o marcă și o etichetă locală și i-a ajutat pe producători să ajungă în piețele fermierilor (transportul a fost plătit), oferindu-le și posibilitatea de a vinde dulceață și murături în centrul de informații turistice. Marca „Dulcețurile de Saschiz”, necunoscută în 2005, este acum căutată în piețele fermierilor și în câteva orașe românești.

Tabelul 5: tendințe în vânzări, Asociația Producătorilor Târnava Mare

An	Valoarea vânzărilor directe (brânză, dulceață, murături, coșuri)	Valoarea vânzărilor prin intermediul Centrului de informare turistică
2005	-	-
2006	3 600 €	-
2007	15 900 €	2 500 €
2008	75 000 €	8 500 €
2009	31 500 €	12 161 €

Vânzările și elementele conexe au crescut în prezent până la punctul în care cei 20 de producători inițiali se deplasează în piețele producătorilor fără asistență din partea ADEPT (adesea împărțind transportul din proprie inițiativă). Producătorii sunt acum viabili din punct de vedere comercial, iar ADEPT îi încurajează pe mai mulți fermieri și pe soțiile acestora să se alăture grupului informal de producători, Asociația Producătorilor Târnava Mare. După ce primii producători au avut în mod evident de câștigat, și alții au cerut să fie incluși. În general se întâmplă astfel: faptul de a vorbi despre potențiale beneficii este privit cu scepticism: demonstrația profitului atrage imediat participarea altora.

Notă: valorile vânzărilor directe din 2008 au fost deosebit de mari datorită unei comenzi speciale din partea sponsorului ADEPT, Orange România.

Impact: un venit suplimentar de 43 661 € în 2009 pentru 25 de producători (dulceață și brânză) din vânzări directe de către producători, în principal în piețele fermierilor, facilitat de ADEPT, și din vânzări prin intermediul Centrului de informare turistică Saschiz, înființat de ADEPT; 15 femei care au beneficiat de formare implicate în procesul de preparare a dulcetei în timpul lunilor de vară.

Nu contează că vânzarea acestor produse în piețele fermierilor a fost amenințată de interpretarea necorespunzătoare a reglementărilor UE privind igiena, în special cele referitoare la autorizarea spațiilor pentru producția de mici dimensiuni și a centrelor de vânzare (în special vânzările directe la poarta fermei). ADEPT și ONG-urile partenere WWF și Milvus au colaborat strâns cu agenția de stat privind igiena alimentară ANSVSA pentru a clarifica faptul că ar trebui aplicată o abordare flexibilă în privința vânzărilor directe ale micilor producători din zonele marginale: atât timp cât siguranța alimentară este respectată, ar trebui să se permită adesea metodelor tradiționale de producție să continue. Acest mesaj a fost publicat în

2007, într-o broșură sprijinită prin fonduri ale Delegației UE, nu doar pentru a da asigurări micilor producători, ci, de asemenea, la fel de important, pentru ca reprezentanțele locale ale ANSVSA (DSVSA) să primească un mesaj clar de la București că aceasta este o abordare aprobată. Avem plăcerea să vă informăm că piețele producătorilor care vând produse locale/tradiționale devin în prezent o trăsătură caracteristică a marilor orașe din România, iar acest lucru nu s-ar fi întâmplat fără sprijinul activ al MADR și ANSVSA.

Aceste tipuri de activități sunt eligibile pentru sprijin în temeiul diverselor măsuri prevăzute de PNDR, precum Măsura 123, „Creșterea valorii adăugate a produselor agricole și forestiere” (cu toate că 50 % din cofinanțare este o problemă pentru micii producători) și 142, „Înființarea grupurilor de producători” (cu toate că pragurile sunt prea ridicate pentru a ajuta grupurile mici în etapele inițiale).

Dezvoltarea agroturismului în zona Târnava Mare

De asemenea, ADEPT a promovat diversificarea în zona Târnava Mare, care a cunoscut o creștere extraordinară a numărului de vizitatori, conform evidențelor Centrului de informare turistică ce a fost deschis de ADEPT în parteneriat cu primăria. Dintre vizitatori, 60 % au fost străini, iar 40 %, români. A se vedea tabelul 6.

Această creștere a numărului de vizitatori s-a înregistrat în pofida unei scăderi, la nivel național și global, în 2009, ca urmare a crizei financiare. Turisții sunt atrași de o ofertă variată de activități culturale și de observare a naturii dezvoltate de ONG: pensiuni, întâlniri cu producătorii, plimbări în natură cu ghid, etc.

Tabelul 6: tendințe ale venitului din turism în Târnava Mare

An	Turism (cazare, masă, activități, ghid)	Nr. de turiști, Târnava Mare
2005	-	-
2006	15 000 €	350
2007	25 000 €	2 120
2008	38 000 €	5 970
2009	62 457 €	6 328

Impact: un venit suplimentar de 62 000 € în 2009 pentru 30 de proprietari de pensiuni și furnizori de servicii.

ADEPT a reușit să atingă această creștere a venitului prin desfășurarea mai multor cursuri de formare în agroturism, cu un conținut foarte practic, inclusiv engleză la nivel elementar și explicații cu privire la așteptările turiștilor. De exemplu, potențialii proprietari de pensiuni erau adesea preocupați de lipsa televizorului sau a alimentelor de la supermarket, exact opusul preocupărilor clienților, pentru care principalele griji erau curățenia și un anumit grad de intimitate – ceea ce necesita o mică investiție. Respectivele obstacole au fost eliminate prin astfel de explicații.

În mod asemănător cu experiența privind dezvoltarea dulceței, inițiativa a aparținut ADEPT, dar, după ce câțiva au obținut profit, ADEPT a primit numeroase cereri spontane în vederea participării.

Această diversificare poate fi finanțată prin Măsura 313, „Încurajarea activităților turistice”, cu toate că lipsa încrederii și cofinanțarea reprezintă obstacole în cale dorinței micilor fermieri de a realiza o diversificare.

LEADER

ADEPT a considerat LEADER ca fiind deosebit de relevant pentru comunitățile de mici fermieri și a promovat înființarea Grupului de Acțiune Locală Târnava Mare (GAL). Acesta este deja operațional, chiar dacă finanțarea prin Axa 4 pentru GAL nu a început încă. În consecință, micii fermieri participă la întruniri de tip LEADER, fapt care ajută ADEPT și pe alții să înțeleagă preocupările și prioritățile locale.

ADEPT a propus intenționat GAL Târnava Mare să cuprindă aceleași zone și să includă aceleași comune ca și zona Târnava Mare Natura 2000, întrucât aceste două măsuri (una pentru implicarea comunităților locale în dezvoltarea rurală durabilă, iar cealaltă pentru conservarea biodiversității) se vor ajuta reciproc în mod inovator. A se vedea figurile 3 și 4 de mai jos. GAL va deveni un instrument foarte util pentru implicarea localnicilor în exploatarea sitului Natura 2000.

Procesul LEADER va fi utilizat din ce în ce mai mult pentru orientarea politicilor locale de dezvoltare locală. După începerea finanțării prin Axa 4, micii fermieri vor contribui direct la încurajarea și inițierea acțiunilor de dezvoltare locală, inclusiv noi produse și sisteme de marketing, modernizarea activităților tradiționale prin utilizarea de noi tehnologii etc.

Un exemplu de noi tehnologii relevant pentru nevoile satului îl reprezintă Punctele de Acces Public la Informație (PAPI), inițiativă menționată anterior. Există 2 în cele 8 comune din zona Târnava Mare. Utilizarea este gratuită și se acordă asistență pentru accesul la proiectele de finanțare, internet banking etc., și există o mică taxă pentru utilizarea în scopuri personale. Chiar dacă, la început (2008), PAPI a fost utilizat mai ales de românii mai tineri, se remarcă în prezent faptul că românii în jurul vârstei de 50 de ani utilizează PAPI pentru acces la serviciile bancare, pentru descărcarea formularelor etc., în special pentru hărțile IACS în legătură cu PNDR și formularele de solicitare a granturilor. PAPI este un proiect al Băncii Mondiale, dar sistemul nu a putut fi eligibil pentru sprijin PNDR, de exemplu prin Măsura 322, Renovarea, dezvoltarea satelor/servicii de bază pentru economia rurală.

Natura 2000

Zona Târnava Mare este dominată de un număr uimitor de 16 habitate de suprafețe ierboase cuprinse în anexa 1 la Directiva UE habitate, dintre care 6 sunt habitate prioritare: și 23 de specii cuprinse în anexa 2 la Directiva habitate au fost identificate, fiind asociate acestor habitate de suprafețe ierboase. Aceste cifre sunt remarcabile la nivel european.

ADEPT a condus procesul de desemnare a zonei Târnava Mare drept un sit Natura 2000, care a avut loc în 2007. Prin Măsura 213 a PNDR, exploatațiile din cadrul siturilor Natura 2000 vor primi plăți suplimentare. Aceste plăți nu vor începe în România până când siturile nu au planuri de management cu măsuri obligatorii, iar costul acestor măsuri obligatorii poate fi calculat.

Plățile pot lua forma unor plăți sporite pentru terenuri din Pilonul I, de care ar beneficia atunci toate FS peste 1 ha, precum și FSS.

Natura 2000 joacă un rol important în calitate de navă amiral a UE pentru conservarea biodiversității, dar este important să se ia în considerare faptul că bunurile publice inclusiv biodiversitatea sunt într-o mare măsură rezultatul spațiilor agricole seminaturale, altele decât siturile convenționale Natura 2000. Se vor pierde oportunități semnificative pentru a asigura conservarea biodiversității și a altor bunuri publice dacă protejarea spațiilor seminaturale este ignorată în favoarea siturilor Natura. Conceptul de MVN pledează în favoarea ideii potrivit căreia biodiversitatea ridicată ar trebui recunoscută și protejată prin intermediul unor instrumente mai libere și mai flexibile decât cele care vizează zonele care au hotare bine definite și denumire oficială: instrumente precum plățile de agromediu. Acesta este domeniul în care DG Agricultură și DG Mediu se suprapun. Cu cât vor colabora mai strâns în politica de dezvoltare, cu atât mai bine.

3.7 ACESTE EXEMPLE ILUSTREAZĂ FAPTUL CĂ:

- Micii fermieri întâmpină probleme concrete în depunerea cererilor pentru schemele de agromediu. Acest lucru este valabil și pentru alte scheme care vizează zone și investiții
- Micii fermieri nu vor avea inițiativa rezolvării problemelor apărute în practică pentru a îndeplini standardele de calitate și celelalte standarde comerciale – de regulă, aceștia au o abordare fatalistă și pasivă
- Astfel de probleme în aceste zone rurale pot fi rezolvate prin planificarea integrată de către consultanți calificați
- Micii fermieri răspund la serviciile de consultanță atunci când acestea sunt disponibile
- Potrivit exemplurilor citate, rezultatele obținute par a fi viabile din punct de vedere comercial și, prin urmare, oferă soluții pe termen lung la problemele de viabilitate ale comunității de mici dimensiuni.

3.8 CONCLUZII

Guvernul român vede necesitatea creșterii competitivității în cadrul sectorului agricol, fapt care este de înțeles, întrucât apartenența la UE va crește expunerea la concurența din partea producătorilor din Europa de Vest, care au costuri mai mici și sunt mai bine poziționați pe piață. Cu toate acestea, în paralel, abordarea din perspectiva bunurilor publice a analizei politice sugerează faptul că se poate justifica mai degrabă o acțiune sporită pentru sprijinirea continuării activităților tradiționale ale celor aproximativ 4 milioane de FS și FSS, decât să fie privite exclusiv ca un sector care trebuie restructurat. Aceste sisteme tradiționale de exploatare sunt importante pentru că furnizează o întreagă gamă de bunuri publice vitale – calitatea apei, prevenirea inundațiilor, rezistență în fața efectelor schimbărilor climatice, securitatea apei și securitatea alimentară – care au mare valoare economică. UE are instrumente bune în PNDR pentru a sprijini aceste spații CMVN și comunități: cu toate acestea, există obstacole în calea accesului, **politicii și punerii în aplicare.**

Politica: ținta Axei 1 a PNDR o reprezintă cele 8 % de FSS, exploatații având o mărime de 2-8 UME, iar nu cele 91 % de FS, exploatații sub 2 UME. Iar Măsura 112, „Instalarea tinerilor fermieri”, are un prag minim de 6 UME, ceea ce reprezintă un obstacol pentru tinerii fermieri. Ținta Axei 2 a PNDR și a domeniului plăților Pilonului I, sunt cele 54 % dintre exploatații cu mărimea de peste 1 ha, iar nu cele 45 % dintre exploatații cu mărimea sub 1 ha. În alte state membre, pragurile sunt mai scăzute pentru primirea acestor plăți.

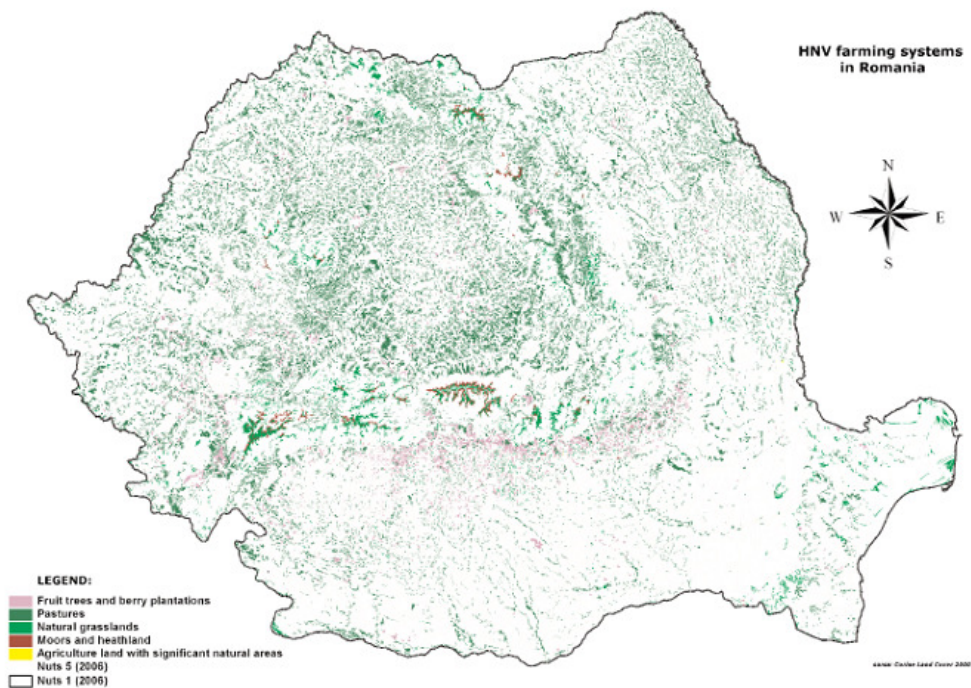
S-a putea extinde eligibilitatea în România? Acest lucru ar prezenta provocări de natură administrativă – de exemplu, ajutorul asigurat pentru o fermă care depune cerere pentru aproximativ 0,5 ha în temeiul agromediului poate fi disproporționat pentru costul administrativ să furnizeze și să controleze un astfel de sprijin și ar fi, de asemenea, o sarcină administrativă suplimentară generată de o creștere uriașă a numărului de beneficiari eligibili. Însă, atunci când beneficiile economice, sociale și culturale mai largi sunt luate în considerare, în privința bunurilor publice, acest lucru poate fi considerat justificat.

Punerea în aplicare: prezentul studiu de caz sugerează că îmbunătățirile aduse serviciilor de consultanță vor produce rezultate mult mai bune în practică, în ceea ce privește absorbția de către fermieri. De asemenea, studiul arată că, dacă măsurile de sprijin prevăzute de PNDR ar fi combinate în mod inovator, acest lucru poate fi foarte eficient pentru sprijinirea comunităților agricole de mici dimensiuni. Provocarea constă în extinderea unei astfel de activități de la punerea în aplicare la nivel local, neuniformă, la punerea în aplicare mai largă, la nivel național: pentru aceasta, sunt necesare servicii de consultanță foarte bine pregătite și motivate.

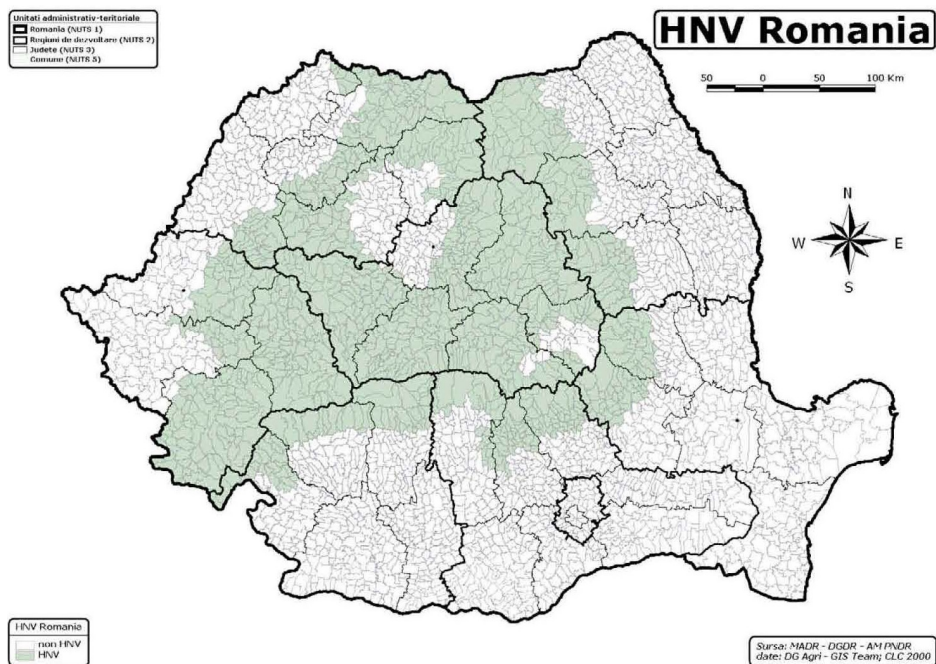
Fermierii români de subzistență și semisubzistență se vor baza pe servicii de consultanță bune pentru mulți ani de acum înainte pe baza nefamiliarizării lor cu procesul cererilor pentru obținerea de granturi. Cu toate acestea, serviciile statale de consultanță în agricultură sunt răspândite neuniform, iar, în anumite zone, sunt ineficiente. Serviciile statale de consultanță și de inspecție duc adesea lipsă de formare profesională și de echipament de bază, precum vehicule pentru a permite deplasări la ferme; acestea sunt necesare pentru a îmbunătăți absorbția măsurilor și pentru a ameliora impactul măsurilor prin intermediul inspecțiilor adecvate.

De asemenea, acest studiu de caz arată că rolul ONG-urilor poate fi semnificativ, prin ajutarea agențiilor guvernamentale să pună în aplicare politica într-un mod foarte eficient din punctul de vedere al costurilor și prin furnizarea de feedback de la fermieri pentru a determina modificări ale măsurilor prevăzute de PNDR, acolo unde este cazul. Poate că rolul potențial al ONG-urilor ar trebui să primească o recunoaștere politică mai mare și sprijin financiar, de exemplu prin extinderea și flexibilizarea Măsurii 143 a PNDR (Furnizarea de servicii de consiliere și consultanță pentru agricultori), astfel încât ONG-urile locale/regionale să dobândească acces la finanțare pentru un astfel de rol.

Figura 1: harta vegetației seminaturale din RO cuprinsă în agricultură (JRC/EEA)

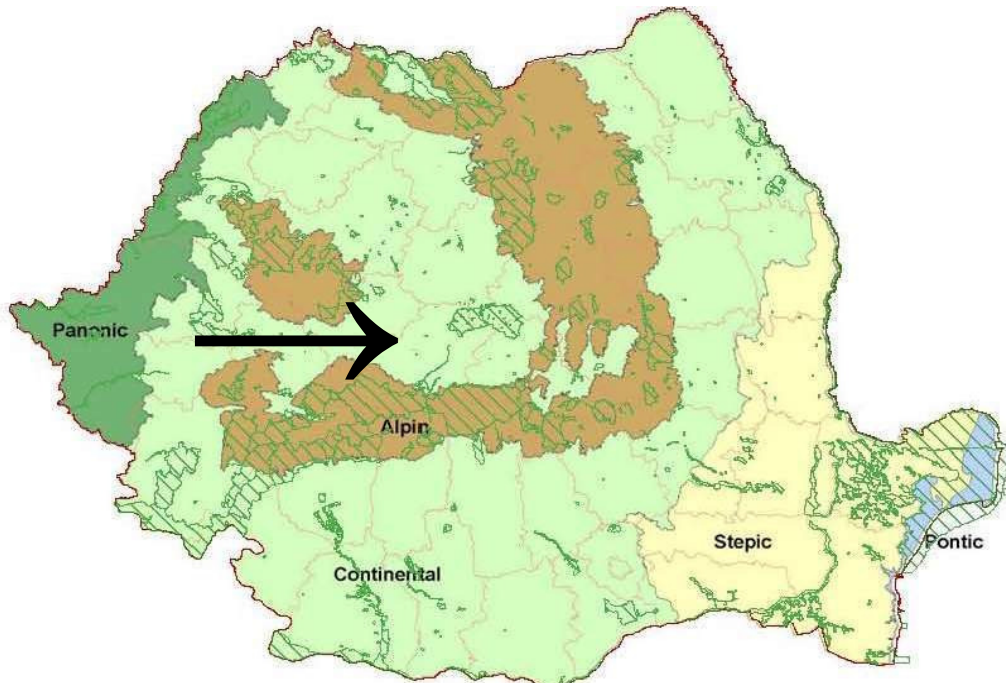

Figura 2: harta zonei din RO în cadrul căreia măsura privind suprafețele ierboase cu MVN poate fi aplicată pe un teren adecvat.

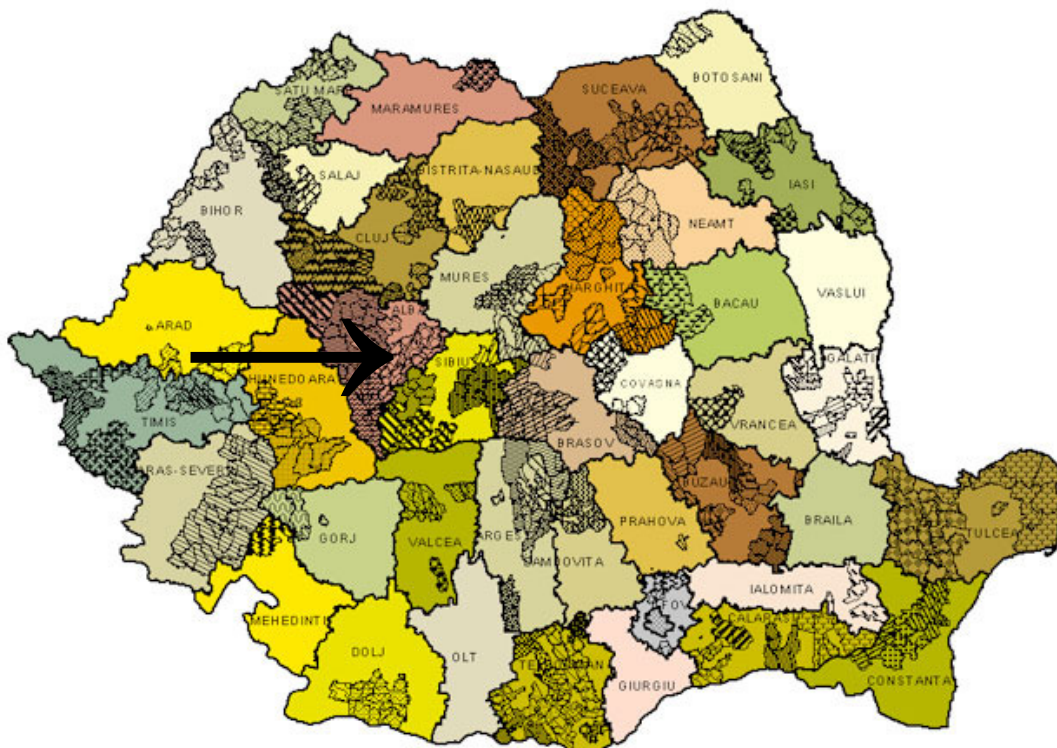

Figura 3: amplasarea sitului pSCI Natura 2000 Târnava Mare

Figura 4: locația Grupului de Acțiune Locală Târnava Mare, suprapusă pSCI Târnava Mare

BIBLIOGRAFIE ANEXA 3

Programul Național pentru Dezvoltare Rurală (PNDR) pentru România 2007 – 2013, 8 februarie 2008, CCI nr. 2007RO06RPO001.

Akeroyd, J. R., 2006, *The historic countryside of the Saxon Villages of Southern Transylvania*, Fundația ADEPT, Saschiz, p. 86.

The historic countryside of the Saxon Villages of Southern Transylvania: Conserving biodiversity in a historic landscape, în: Gafta, D. & Akeroyd, J. R. (ed.), *Nature conservation: concepts and practice*, Springer, Heidelberg, p. 199–210.

Baldock, D., Beaufoy, G., Bennett, G. și Clark, J., 1993, *Nature conservation and new directions in the Common Agricultural Policy*, Institute for European Environmental Policy, London.

C. & Pereira, H., 2001, *Conserving biodiversity and public goods*, Science 291: 2047.

Signal, E. & McCracken, D., 1996, *Low intensity farming systems in the conservation of the countryside*, J. Appl. Ecol. 33: 413–424.

Signal, E. & McCracken, D., 2000, *The nature conservation value of European traditional farming systems*, Environ. Rev. 8: 149–171.

Dengler, J., 2009, *EDGG cooperation on syntaxonomy and biodiversity of Festuco-Brometea communities in Transylvania (Romania): report and preliminary results*, Bull.Eur. Dry Grassl. Group 4: 13–18.

David Pearce, Susanna Hecht și Frank Vorhies, 2007, *What is biodiversity worth? Economics as a problem and a solution, from Key Topics in Conservation Biology*, publicată de David W. Macdonald.

Firbank, L.G., 2005, *Striking a new balance between agricultural production and biodiversity*, Ann. Appl. Biol. 146: 163–175.

Identifying and managing the conflicts between agriculture and biodiversity conservation in Europe—a review, Agric. Ecosyst. Environ. 124: 60–71.

Hodgson, J. G., Grime, J. P., Wilson, P. J., Thompson, K., Band, S. R., 2005, *The impacts of agricultural change (1963–2003) on the grassland flora of Central England: processes and prospects*, Basic Appl. Ecol. 6: 107–118.

Jones, A., 2007, *The challenge of High Nature Value grassland conservation in Transylvania*, Transylvanian Review of Systematical and Ecological Research 4: 73–82.

Patrick ten Brink și alții, 2009, *TEEB – The Economics of Ecosystems and Biodiversity for National and International Policy Makers – Summary: Responding to the Value of Nature*.

Verhulst, J., 2009, *On the relationship between farmland biodiversity and land-use intensity in Europe*, Proc. R. Soc. B 276: 903–909.

Smith, P., Powlson, D., Glendining, M. & Smith, J., 1997, *Potential for carbon sequestration in European soils: preliminary estimates for five scenarios using results from long-term experiments*, Global Change Biology, 3: 67–79.

Cooper, T., Hart, K. și Baldock, D., 2009, *The Provision of Public Goods Through Agriculture in the European Union*, raport întocmit pentru DG Agricultură și Dezvoltare Rurală, contract nr. 30-CE-0233091/00-28, Institute for European Environmental Policy, Londra. Disponibil la http://ec.europa.eu/agriculture/analysis/external/public-goods/report_en.pdf.

ANEXA 4

STUDIU DE CAZ: MICROÎNTRERPRINDERILE ÎN SCOȚIA – POLITICI DE DEZVOLTARE RURALĂ DESTINATE SĂ RĂSPUNDĂ NEVOILOR FSS

Acest studiu de caz a fost comandat pentru seminarul Rețelei europene de dezvoltare rurală intitulat „Agricultura de semisubzistență (ASS) în UE: situația actuală și perspective”, de la Sibiu, România, între 13 – 15 Octombrie 2010.

Documentul a fost redactat de Mark Shucksmith¹⁵ din partea Rețelei europene de dezvoltare rurală. Părerile exprimate aparțin autorului. Acestea nu reprezintă părerile sau opiniile Comisiei Europene.

---

¹⁵ Mark Shucksmith OBE este profesor de planificare la Universitatea Newcastle. Acesta a fost profesor de economie agricolă și Director al Centrului Arketon pentru cercetări în domeniul dezvoltării rurale, Universitatea din Aberdeen. În perioada 2007-2008 a condus Committee of Inquiry on Crofting pentru guvernul scoțian.

4.1 CONTEXTUL ISTORIC ȘI GEOGRAFIC

Microîntreprinderile sunt mici parcele de pământ arendate sau aflate în proprietatea unei familii și, în general, sunt lucrate alături de părțile din pășunea comună. Acestea nu sunt definite de dimensiunea fermei, ci de statutul juridic (titlu). Au propriul cod legislativ distinct și sunt specifice pentru Highlands din Scoția – așa-numitele „departamente de microîntreprinderi”, dintre care majoritatea sunt munți și insule, clasificate de UE ca „zone grav defavorizate”. Originile acestora sunt în procesul cunoscut în general sub denumirea de „Clearances” („Curățările”), prin intermediul căruia, între 1760 și 1880, proprietarii de terenuri din Highland au evacuat oamenii pentru a lăsa loc creșterii ovinelor, mutării acestora în alte zone sau dinspre teritorii sărace, marginale. Micile exploatații arendate (microîntreprinderile) au fost create în mod deliberat de dimensiuni prea reduse pentru subzistența micilor arendași, astfel încât aceștia trebuiau să își ofere munca salariată proprietarilor pământurilor în industria varecului (îngrășăminte din alge marine). Sărăcia și foametea care au urmat au condus la adoptarea legislației din 1886, care a definit statutul juridic al micilor arendași și le-a dat micilor arendași rezidenți garanția statutului juridic, dreptul la o arendă corectă, valoarea propriilor îmbunătățiri și dreptul de a transmite arenda unui succesor din familie. Așezările rurale din primii ani ai secolului al douăzecilea au creat alte microîntreprinderi și au retrocedat terenurile multor familii care fuseseră deposedate.

În următoarele decenii, aceste prevederi au adus îmbunătățiri importante ale nivelului de trai, chiar dacă Highlands și Islands nu au fost nici pe departe prospere. Sărăcia s-a accentuat în cursul crizei din anii '20-'30 – oamenii reîntorcându-se spre microîntreprinderile familiale din cauza șomajului din zonele industriale – iar, în 1939, Comitetul Hilleary a recomandat dezvoltarea economică pentru a furniza oportunități de angajare ca sprijin pentru microîntreprinderi, însă această inițiativă a fost întârziată de izbucnirea războiului.

Din anii '40, în contextul penuriei alimentare de după război, guvernul și mulți alții – au îmbrățișat o părere foarte diferită – și anume că „problema microîntreprinderilor” era, în esență, o problemă agricolă, cauzată de mărimea redusă a exploatațiilor și din impedimentele fuziunii acestora. O nouă anchetă din 1951 – Comitetul Taylor – a propus o nouă Comisie a Microîntreprinderilor, a cărei „principală funcție ar trebui să fie stimularea dezvoltării comunităților de microîntreprinderi în orice mod posibil”, în special prin realocarea treptată a terenurilor de la persoanele mai puțin active către micii arendași mai activi și prin promovarea ocupațiilor de sprijin necesare pentru a asigura un nivel de trai decent. Însă faptul că guvernul era concentrat pe agricultură a condus la acordarea, pentru Comisia Microîntreprinderilor, a unei misiuni de bază de revitalizare a agriculturii, alături de sarcina complicată de administrare și reglementare. Nu trebuia să se înființeze nicio nouă Agenție de Dezvoltare a Highland, în pofida concluziilor ambelor anchete. Aceasta a determinat Comisia Microîntreprinderilor și Biroul Scoțian să facă propuneri de fuzionare a microîntreprinderilor pentru a forma „unități viabile” (și anume de înlocuire a fermelor pluriactive cu mai puține exploatații cu normă întreagă) care au fost respinse de Federația Uniunilor de Microîntreprinderi la începutul anilor '60.

În aceste condiții, a prevalat cealaltă opinie, potrivit căreia micii arendași ar trebui să se bazeze pe venituri auxiliare decât să devină fermieri cu normă întreagă. În 1965, a fost înființat un Comitet de Dezvoltare pentru Highlands și Islands, pentru a promova dezvoltarea economică, ceea ce s-a dovedit a fi un mare succes. Zonele relativ populate ale microîntreprinderilor contrastează adesea cu dealurile pustii ale Scoției de Sud, unde fuziunea exploatațiilor a lăsat

foarte puține ferme sau oameni. Însă Comisia Microîntreprinderilor a susținut că ocuparea forței de muncă în afara sectorului agricol era insuficientă: în opinia acesteia, micii arendași trebuiau să devină proprietari-ocupanți în vederea accesării de capital pentru o diversificare în cadrul fermei. Crofting Reform Act 1976 (Legea privind reforma microîntreprinderilor din 1976) le-a acordat micilor arendași dreptul de a cumpăra părțile proprietarilor în cadrul microîntreprinderilor și de atunci a izbucnit o dezbatere între cei care susțin că această măsură este necesară pentru a permite diversificarea și cei care consideră că aceasta creează o piață liberă a microîntreprinderilor, care va conduce la decesul microîntreprinderilor. Între timp, a crescut sprijinul pentru proprietatea comunității asupra terenurilor microîntreprinderilor, revenindu-se la epoca premodernă, când terenul era deținut în comun, precum și la modele contemporane de comunitate, ale cărei active sunt bazate pe dezvoltarea rurală (Comisia Carnegie 2007). Din 1992, mulți dintre micii arendași au devenit proprietari colectivi ai proprietăților lor (prin intermediul trusturilor comunitare), în timp ce, individual, au rămas arendași ai acestor trusturi. Acest proces a fost facilitat de Land Reform Act 2003 (Legea privind reforma funciară din 2003) și de sprijinul pentru dezvoltarea comunității acordat de stat. Foarte recent, Crofting Reform Act 2007 (Legea privind reforma microîntreprinderilor din 2007) a urmărit să pună unele dintre aceste consecințe pe seama pieței emergente a microîntreprinderilor, însă această măsură s-a dovedit a fi controversată, iar guvernul a realizat o altă anchetă – Comitetul Shucksmith – pentru a analiza microîntreprinderile, pentru a dezvolta o viziune cu privire la viitorul acestora și pentru a face recomandări (Ancheta privind microîntreprinderile 2008). Legislația rezultată în urma acestui raport se află în prezent în fața parlamentului scoțian.

Mai multe teme se desprind din această scurtă analiză.

- În primul rând, echilibrul a fost perturbat de legislația privind microîntreprinderile și de reglementarea intereselor microîntreprinderilor, micilor arendași și a comunităților de microîntreprinderi. Unii consideră microîntreprinderea ca fiind activul individual sau familial propriu de care ar trebui să poată dispune în orice mod doresc, întrucât aceștia sau familia acestora au trăit și/sau au lucrat în cadrul microîntreprinderii de generații întregi. Alții susțin că microîntreprinderile reprezintă un sistem de arendare care a asociat practici – sociale și culturale, precum și agricole și de mediu – care ar trebui să fie protejate și păstrate pentru generațiile viitoare, întrucât sunt benefice pentru colectivitate. Susținătorii acestei opinii consideră că dreptul de a dispune de microîntreprinderi doar pentru un câștig individual erodează treptat microîntreprinderile și periclitează viitorul acestora.
- În al doilea rând, dezbateră între cei care văd viitorul microîntreprinderilor prin prisma agriculturii și fuziunii exploatațiilor, pe de o parte, și cei care văd viitorul acestora prin prisma surselor de venit neagricole și a pluralismului ocupațional. Utilizarea predominant agricolă a terenurilor pentru creșterea extensivă a animalelor, în special ovine, însă aceasta oferă beneficii scăzute și a fost suplimentată încă de la început cu ocuparea forței de muncă în afara fermei.
- În al treilea rând, dezbateră dintre cei care văd viitorul microîntreprinderilor conform stilului irlandez al modelului proprietarului-ocupant individualizat și cei care susțin un model de bunuri deținute de comunitate și arendași ai microîntreprinderilor. Această dezbatere este adeseori formulată în termeni de integrare capitalistă, dereglementare și neo-liberalism, împotriva intervenției statului, reglementării și comunitarizării.

- În cele din urmă, există o dezbatere între cei care văd viitorul microîntreprinderilor ca aflându-se în mâinile „altora” – agenții naționale, funcționari, proprietari absenți – (pe motiv că micii arendași nu au capacitatea necesară sau nu li se poate acorda încredere că își vor conduce cu imparțialitate semenii), și cei care pledează în favoarea asumării răspunderii de către micii arendași înșiși pentru viitorul microîntreprinderilor și al comunităților de microîntreprinderi.

4.2 CARACTERISTICILE MICROÎNTRINDERILOR ÎN CADRUL SECTORULUI AGRICOL SCOȚIAN

Există foarte puține statistici oficiale disponibile care să permită o comparație între microîntreprinderi și alte ferme din Scoția, parțial pentru că nu există niciun identificator final pentru microîntreprinderi care să se aplice în statisticile agricole. Crofting Inquiry a realizat o analiză specială, utilizând persoane interpuse (a se vedea nota de subsol 1) și, de asemenea, se pot trage concluzii din anchetele prin sondaj efectuate de institute academice și de cercetare. Chiar și așa, sunt posibile foarte puține comparații.

	Microîntreprinderi	Ferme din zone defavorizate	Toate fermele
Dimensiune medie (ha)	5 (+ pășuni comune)	152	121
Sprrijin mediu Pilonul 1 ¹⁶	3 746,40 £	-	27 139,64 £
Sprrijin mediu Pilonul 2	2 816,95 £	-	7 937,33 £
Plata medie pentru zonele defavorizate	1 725,18 £	6 622,80 £	N/A
Subvenție/venit % ¹⁷	99-164 %	210-320 %	-

Se poate afirma cu încredere că mărimea unei microîntreprinderi este mult mai mică decât ferma scoțiană medie, în zonele defavorizate sau în alte părți (atât din cauza originilor acestora, cât și a reglementării, care a promovat mai curând pluriactivitatea decât fuziunea exploatațiilor), dar se poate observa că nu există estimări fiabile ale dimensiunii terenurilor de pășune comună asupra cărora microîntreprinderile au titlu și, desigur, aceasta este situația pentru majoritatea pământurilor microîntreprinderilor.

Institutul Macaulay a realizat comparații între micii arendași și alți fermieri din zonele defavorizate în ceea ce privește ponderea veniturilor provenind din sprijinul PAC. În toate tipurile de sistem de microîntreprinderi studiate în South Uist, „ponderea subvențiilor în cadrul venitului a fost mai mare de 99 %, iar cea mai mare pondere a fost de 164 %”. S-a concluzionat că „plățile de sprijin sunt decisive pentru viabilitatea financiară actuală a micilor arendași, care obțin o mare parte din venit din microîntreprinderile lor. În această privință, micii

¹⁶ Sursa: guvernul scoțian, analiza specială pentru Recensământul agricol din 2007 pentru Ancheta privind microîntreprinderile, folosind identificatorii Comisiei pentru Microîntreprinderi din Sistemul Integrat de Administrație și Control al Scoției, care atribuie un identificator fiecărei intrări BRN alături de Principalul Cod Agricol asociat acesteia.

¹⁷ R. Birnie, P. Shannon și G. Schwartz, 2007, *Trends, patterns and the environmental consequences of land use across the Crofting Counties*, raport pentru Ancheta privind microîntreprinderile, Institutul Macaulay, Aberdeen.

arendași nu sunt cu nimic diferiți față de majoritatea fermierilor crescători de animale din zonele defavorizate scoțiene. De exemplu, datele privind venitul net pe fermă pentru fermele din zonele defavorizate furnizate de SEERAD pentru tipul de fermă „mixtă de bovine și ovine” arată subvențiile ca un % din venitul net pe fermă, acestea fiind în medie între 210-320 % în 03/04 și 04/05, fermele doar de bovine și cele doar de ovine din zonele defavorizate comportându-se în general în același mod. Faptul inevitabil este acela că toate fermele de creștere a animalelor din zonele defavorizate, indiferent dacă sunt sau nu sunt „microîntreprinderi”, sunt dependente de subvenții într-o mare măsură. Cu toate acestea, factorul decisiv privind continuarea existenței acestora se referă la dependența gospodăriei fermei/microîntreprinderii de venitul fermei/microîntreprinderii.”

În această privință, există o diferență majoră între micii arendași și alte ferme scoțiene. Potrivit guvernului scoțian, „majoritatea micilor arendași se bazează pe microîntreprinderile proprii pentru doar o foarte mică parte a veniturilor acestora. Kinloch & Dalton (1990)¹⁸ au arătat că, pentru microîntreprinderea medie din domeniul lor de studiu, venitul din agricultura practică de microîntreprindere reprezenta mai puțin de 5 % din venitul total al ocupantului. Într-o anchetă similară realizată zece ani mai târziu, Sutherland și Bevan (2001)¹⁹ au constatat că venitul din agricultură reprezenta „o extrem de mică parte din venitul total al deținătorului microîntreprinderii și al soțului său/soției sale”. Peste 60 % dintre gospodării au avut un venit din agricultură cuprins între +2 500 £ și -2 500 £, aproximativ 30 % având un venit negativ în 1999. În medie, plățile aferente subvențiilor erau de cinci ori mai mari decât profitul din agricultura microîntreprinderilor. Doar 7 % din microîntreprinderile anchetate au obținut mai mult de 30 % din venituri din agricultură.” Nu există cifre comparabile pentru fermele scoțiene în general, însă raportul Institutului Macaulay încearcă din nou să facă o comparație pe baza unei dovezi dintr-o anchetă care sugerează că fermele din zonele defavorizate se bazează pe afacerea fermei pentru aproximativ două treimi din venitul gospodăriei, chiar dacă aceasta crește în Scottish Borders la 85 %. Astfel, mulți nu consideră microîntreprinderile ca fiind ferme veritabile, ci mai degrabă o bază de la care să se plece pentru a obține mijloace de existență din diverse surse. În anexă este prezentată o hartă care arată principalele zone de microîntreprinderi.

4.3 ROLUL MICROÎNTRINDERILOR ÎN MANAGEMENTUL TERENURILOR

Relația cu pământul este esențială pentru microîntreprinderi. A lucra pământul reprezintă chintesența a ceea ce înseamnă să fii un mic arendaș, iar practicile agricole sunt fundamentale pentru patrimoniul cultural. Potrivit afirmațiilor unui mic arendaș²⁰, „oile au fost elementul care a sudat comunitățile”. Cu toate acestea, micii arendași nu sunt pur și simplu mici fermieri, ci au fost pluriactivi încă de la început, chiar dacă există o dezbatere continuă, încă din anii '40 dacă microîntreprinderile ar trebui să fuzioneze pentru a forma ferme cu normă întreagă. Odată cu apariția surplusurilor de alimente în UE în cursul anilor '80 și cu un nou accent pus pe diversificarea fermei, liderii micilor arendași au început să susțină că, departe de a fi o relicvă a trecutului, microîntreprinderile ar putea da lecții fermierilor și politiciii agricole din toată Europa. Potrivit lui Bryden (1987), „microîntreprinderile oferă un model de adaptare sau de dezvoltare

¹⁸ Kinloch & Dalton, *A Survey of Crofting Income*, SAC 1990.

¹⁹ R. Sutherland & K. Bevan, 2001, *Preliminary Report on Survey of Crofting Incomes and Responses to Agricultural Policy Changes*, SAC, august 2001.

²⁰ În timpul analizelor pentru Ancheta privind microîntreprinderile.

care ar putea fi urmat de agricultura cu normă întreagă într-o perioadă de presiuni economice crescute. Cu toate că, în mod tradițional, au fost considerate un anacronism, acestea pot fi, de asemenea, considerate în mod valabil drept un model de urmat”. Grupurile de conservare au considerat, de asemenea, microîntreprinderile drept un model din punctul de vedere al mediului și patrimoniului (SCU/RSPB 1992).

Într-adevăr, condițiile de mediu în departamentele microîntreprinderilor sunt importante pe plan național în ceea ce privește speciile, habitatele și peisajele. Un procentaj mult mai mare din suprafața acestora, în comparație cu alte părți ale Scoției, este prevăzut de legislația de mediu. De asemenea, zonele microîntreprinderilor conțin turbării extensive care funcționează ca depozite de carbon, făcând ca managementul continuu al acestor zone să fie important pentru a diminua riscul schimbărilor climatice și pentru a proteja peisajul și biodiversitatea. Din punct de vedere istoric, gestionarea terenurilor a reprezentat o parte integrală a activității agricole, chiar dacă, în medie, micii arendași obțin mai puțin de 20% din venituri din agricultură, iar beneficiile obținute din activitatea agricolă pot fi cu greu comparate cu celelalte activități economice ale acestora.

4.4 TENDINȚELE AGRICOLE ȘI POLITICA AGRICOLĂ COMUNĂ (PAC)

După cum era de așteptat, practicile agricole și utilizarea terenurilor în zonele microîntreprinderilor se schimbă. Comitetul Shucksmith a găsit dovezi privind o reducere a managementului tradițional al terenurilor, neglijare, o simplificare a microîntreprinderilor spre întreprinderile individuale, un cosit care conduce la însilozare și atât pășunat excesiv, cât și pășunat insuficient, toate legate la rândul lor de o reducere a beneficiilor de mediu asociate cu practicile tradiționale. Analiza datelor recensământului zonelor cu microîntreprinderi (guvernul scoțian 2008)²¹ arată tendințe importante:

- Între 1982 și 2007, pe exploatațile mici (mai mici de 30 ha), suprafața de teren cultivată a scăzut cu 49 %, în timp ce suprafața ierboasă pentru pășunat a crescut cu 47 %, iar pentru suprafețele ierboase pentru fân s-au redus cu 24 %.
- Numărul ovinelor a scăzut cu 18 % între 2001 și 2006, reprezentând 86 % din scăderea totală a numărului de ovine din Scoția. S-a înregistrat o scădere accelerată a valorilor între 2006 și 2007, când acestea s-au diminuat cu 6 % în zona Highlands and Islands Enterprise (HIE) (în comparație cu 3,8 % pentru întreaga Scoție).
- Numărul bovinelor pentru carne a scăzut cu 5,5 % între 2001 și 2006, și cu încă 3,2 % între 2006 și 2007.

Veniturile în scădere pentru micii arendași care se ocupă cu oile de munte și creșterea ocupării forței de muncă în afara microîntreprinderilor conduc la schimbări în managementul ovinelor (Yuill și Cook 2007). În special, forța de muncă mai puțin disponibilă conduce la o scădere a utilizării pășunilor de deal de către ovine, pășunile putând fi gestionate mai intensiv în cadrul terenurilor arabile. Aceasta poate avea efecte negative asupra mediului, ca urmare a pășunatului excesiv pe terenurile arabile și pășunatului insuficient pe pășunile comune abandonate. Abandonarea pășunilor comune amenință, de asemenea, practicile comune –

---

²¹ Sunt disponibile numai statisticile pentru zonele de microîntreprinderi, care nu fac distincție între microîntreprinderi și alte ferme.

adunarea, spălarea, tunsul lânii oilor și tăierea turbei, de exemplu – și beneficiile lor sociale (a se vedea de asemenea Burton și alții, 2008).

Aceste tendințe au fost influențate de modificările operate în privința subvențiilor agricole și granturilor UE, de fluctuațiile cursurilor de schimb²² și de evoluția prețurilor. Subvențiile agricole au fost strâns legate de producție până la jumătatea anilor '90, iar de atunci au devenit „decuplate”²³. În general, politicile europene din perioada 1970–1990 i-au încurajat pe fermieri și pe micii arendași să crească efectivele de animale și, în același timp, au sporit dependența micilor arendași de subvenții, făcându-i mai vulnerabili la viitoarele schimbări ale PAC. După decuplarea sprijinului de producție după anul 2000, au existat reduceri masive ale producției proprii.

Concret, activitatea agricolă desfășurată de microîntreprinderi depinde de sprijinul acordat zootehniei și de plățile pentru zonele defavorizate. În 1990, înainte de reformele „MacSharry” ale PAC, acestea s-au ridicat la o valoare estimată de 16,2 milioane de lire (1 800 de lire pe mic arendaș activ) dintr-un sprijin total estimat de aproximativ 22 milioane de lire (2 444 de lire pe mic arendaș activ) (Bryden 1993). Privind aceste cifre în perspectivă, ele pot fi comparate cu un venit agricol mediu net pe microîntreprindere de 560 £ în 1989 (producție totală de 4 697 £, din care se scad resursele totale în valoare de 4 137 £). Dependența activității agricole desfășurate de microîntreprinderi de un astfel de sprijin, în special de plățile pe cap de animal, este evidentă. În urma reformelor PAC din anul 1992 și a devalorizării lirei sterline, micii arendași s-au bucurat de „creșteri semnificative ale valorii producției proprii, în special în cele mai marginale zone montane și insule... Atât pentru Shetland, cât și pentru Skye și Lochalsh, de exemplu, producția proprie a crescut cu aproape 25 %” în termeni reali din 1990-1992 până în 1993-1994 (Copus 1996). Cu toate acestea, prezentele creșteri s-au datorat predominant nivelelor tot mai generoase ale subvențiilor, prin aceasta făcând ca agricultura practică în zonele microîntreprinderilor să fie tot mai vulnerabilă la schimbările viitoare de politică. Astfel, „ponderea producției proprii a zonelor HIE eligibile pentru subvenții directe a crescut de la sub 10 % în 1980 la 14 % în 1990 și la aproape 22 % în 1994. Dependența ulterioară reformei PAC de subvențiile directe era chiar și mai mare în anumite zone, în special în Shetland, Western Isles, Skye și Lochalsh și Lochaber [toate zone de microîntreprinderi], în toate acestea reprezentând peste 30 % din producția proprie” (Copus 1996). Bryden (1993) a estimat că după aceste reforme ale PAC fiecare mic arendaș a primit, în medie, în 1993/1994, subvenții directe de 5 740 £ pe an, aproape toate provenind de la Bruxelles.

Reformele mai importante ale PAC din anul 2000 au avut efecte majore asupra zonelor de microîntreprinderi, întrucât sprijinul a fost decuplat de producție, și sunt anticipate efecte și mai importante în anii următori, întrucât plățile unice pe exploatație s-au redus, iar plățile pentru zonele defavorizate s-au schimbat, de la o bază istorică (în temeiul căreia sprijinul era acordate pe baza nivelurilor anterioare ale producției) la o nouă formulă, în legătură cu obiectivele de

---

²² Întrucât valoarea lirei a scăzut în cursul anilor 2008-2009, valoarea subvențiilor UE acordate fermierilor din Regatul Unit a crescut din nou.

²³ Înainte, sprijinul era plătit prin intermediul unei multitudini de scheme de subvenții, în primul rând pe baza terenului cultivat sau a efectivului de animale, pentru a-i compensa pe fermieri pentru reducerea prețului în 1992. În temeiul schemei plății unice pe exploatație, în prezent banii sunt primiți pentru a menține standardele minime ale gospodăriei și pe baza numărului de animale într-o perioadă de bază istorică (2000-2002), astfel încât în prezent acestea nu mai oferă stimulente pentru creșterea producției. Această separare a plății și a producției agricole curente este cunoscută sub numele de decuplare.

mediu. Yuill și Cook (2007) au considerat că anumiți fermieri și mici arendași - „cei mai periferici și mai defavorizați în ceea ce privește calitatea pământului și clima – ies rapid din agricultură. Concret, efectivele plantațiilor sunt lichidate, lucrătorii cu fracțiune de normă părăsesc industria, iar grupul lucrătorilor ocazionali și sezonieri dispare. Temuta spirală a declinului (activitate redusă în domeniu, pierderile din infrastructură precum cheltuielile efective de transport, presiunea mai mare asupra producătorilor rămași, pierderi ulterioare ale viabilității care conduc la alte reduceri ale stocurilor...) poate opera în aceste zone.” Chiar dacă sunt de părere că, până în prezent, aceasta a afectat într-o mai mare măsură fermele mai mari decât microîntreprinderile, Yuill și Cook se așteaptă la o modificare rapidă și în cadrul microîntreprinderilor, cu succesiunea „impulsul pentru schimbare, împreună cu cei care continuă activitatea de microîntreprinderi la o intensitate mai redusă, politici agricole simplificate. Aceasta înseamnă de fapt stocuri mai puține”, împreună cu abandonarea terenurilor, în special a pășunilor comune, după cum s-a menționat anterior. Aceștia arată că pentru micii arendași, „pentru care schimbarea nu este vitală, plata unică pe exploatație creează un nivel de securitate și o poziție de profitabilitate globală care este puțin schimbată. Întrebarea cheie pentru acești producători poate fi cât va dura prezenta schemă a plății unice pe exploatație și cu cât se reduce aceasta și cât de repede.” În cadrul Pilonului 2, cel mai important sprijin pentru micii arendași provine din plățile pentru zonele defavorizate, care, până în prezent, au sprijinit fermele pentru a rămâne viabile în astfel de zone, dar care în prezent se află în cadrul Axei 2 și trebuie să urmărească numai obiectivele de mediu, pierzându-și rolul social. Având cheltuieli de 61 milioane £ pe an, acesta este de departe cel mai mare element al dezvoltării rurale în Scoția și are o importanță vitală pentru micii arendași. Prin urmare, există „o diferență majoră de opinii cu privire la rolul viitor al sprijinului pentru zonele defavorizate și o confuzie majoră între ceea ce trebuie să ofere acestea cu privire la obiectivele UE, ce oferă acestea în prezent în Scoția și ceea ce ar dori diverșii factori de decizie să vadă din această schemă” (Yuill și Cook 2007).

În afară de plățile pentru zonele defavorizate, a existat o serie de scheme de agromediu propriu-zise începând din 1992, cu scopul de a încuraja practicile de management al terenurilor benefice pentru mediu. Cu toate acestea, majoritatea fermierilor și micilor arendași nu participă la schemele de agromediu, în parte din cauza birocrăției și a reglementărilor implicate. Shucksmith (1997) și Shucksmith și Rønningen (2010) au remarcat în rândul micilor arendași o percepție comună conform căreia astfel de scheme „nu merită documentația”. În plus, micii arendași au avut o atitudine foarte critică față de Programul pentru Dezvoltare Rurală a Scoției 2007-2013, atât din cauză că au simțit că este mai dificil pentru microîntreprinderi și pentru micile ferme să fie eligibile pentru sprijin în scheme competitive bazate pe criterii de eligibilitate care favorizează unitățile mai mari, cât și din cauză că cererile trebuie să fie depuse online, iar majoritatea microîntreprinderilor nu au acces la internet. Într-adevăr, în 2005, doar 29 % dintre micii arendași și 30 % dintre cei care nu sunt mici arendași care au solicitat plata unică pe exploatație au fost beneficiari ai plăților pentru scheme de agromediu²⁴. De asemenea, schemele de agromediu au fost criticate de micii arendași ca fiind orientate în mod necorespunzător. Totodată, microîntreprinderile sunt susținute anual prin granturi specifice pentru microîntreprinderi acordate de guvernul scoțian [Schema de Subvenții Agricole pentru Regiunile Microîntreprinderilor (CCAGS) (buget de 3 milioane £ în 2008/2009), Regimul de îmbunătățire a microîntreprinderilor crescătoare de bovine (258 000 £ în 2008/2009)] și Regimul de subvenții pentru locuințele micilor arendași (1,8 milioane £ în 2005/2006). În cursul anilor au existat multe alte măsuri pentru sprijinirea microîntreprinderilor, inclusiv Programul de

---

²⁴ În temeiul cifrelor furnizate de SEERAD 2007.

Dezvoltare Integrată pentru Western Isles, diverse programe de dezvoltare rurală, LEADER și scheme naționale similare, precum și susținerea afacerilor și formarea profesională prin HIDB/HIE.

Evaluările acestor măsuri au fost rare: guvernul scoțian a declarat cu privire la Ancheta privind microîntreprinderile din 2006 că „au fost realizate foarte puține evaluări ale impactului schemelor referitoare la microîntreprinderi și nu există unele recente.” Schema de sprijin pentru locuințe a fost evaluată (de două ori) și a fost considerată „unicul și cel mai eficient mijloc de sprijin pentru a menține populația comunităților de microîntreprinderi”, iar „fără acest sistem ar fi existat o scădere substanțială a numărului de microîntreprinderi”. Programele LEADER au fost de asemenea evaluate favorabil, deși nu cu privire la impactul lor specific asupra microîntreprinderilor. Punctele de vedere ale micilor arendași au fost supuse unui sondaj de recentă Ancheta privind microîntreprinderile (2008) și au fost deosebit de critice față de plata unică pe exploatare pentru „încurajarea inactivității”. Micii arendași au avut o părere mai bună în ceea ce privește ajutorul pentru zonele defavorizate, deși a fost recomandată o orientare mai bună, iar măsura de agromediu și Schema de administrare rurală au fost considerate favorabile pentru cei câțiva mici arendași selectați să participe. Au primit aprecieri CCAGS, fiind considerat „esențial, simplu și accesibil”, și schemele ESA, care au fost „necompetitive, comprehensibile și eficiente pe plan local”, chiar dacă disponibile doar în zonele desemnate.

Este evident că schemele de sprijin anterioare au fost vitale pentru susținerea microîntreprinderilor de-a lungul ultimelor decenii (în special fostele granturi și împrumuturile pentru locuințele micilor arendași), însă actualele acorduri de sprijin ale PAC – astfel cum sunt aplicate în Scoția – nu reușesc să încurajeze practicile microîntreprinderilor care protejează terenurile și asigură obiective de mediu și culturale pentru națiune. Într-adevăr, există un risc real ca modificările actuale ale politicii agricole și rurale să conducă la pierderea beneficiilor pentru mediu și peisaje furnizate de microîntreprinderi, prin lichidarea efectivului și abandonare, precum și la pierderea unui patrimoniu cultural semnificativ pe plan internațional. Multe vor depinde de iminenta revizuire a schemei pentru zonele defavorizate din Scoția și de viitoarele reforme PAC.

4.5 REGLEMENTARE ȘI DEREGLEMENTARE: ABSENTEISM ȘI NEGLIJARE

O altă problemă majoră o reprezintă absenteismul și neglijarea terenurilor. Micilor arendași li se solicită să locuiască în apropierea microîntreprinderii lor și să lucreze terenul în conformitate cu condițiile standard, însă, în ultimii ani, aceste obligații nu au fost adesea aplicate de agenția de reglementare, Comisia Microîntreprinderilor. În parte, aceasta se datorează modificărilor economice din agricultură, descrise anterior. Cultivarea aproape că a dispărut. Zootehnia extensivă este în scădere, multe pășuni fiind abandonate, iar practicile comunale amenințate. În 2004, 50-60 % dintre microîntreprinderi nu aveau niciun animal și terenul era în esență nefolosit. Multe persoane (conform indicațiilor Anchetei privind microîntreprinderile) s-au plâns despre ceea ce acestea consideră a fi neglijarea terenurilor, susținând că aceste microîntreprinderi nefolosite ar trebui să fie puse la dispoziția altor persoane care le-ar putea utiliza, fie vecinii activi care doresc să își crească mărimea exploatareii sau noi mici arendași.

În ceea ce privește absenteismul, aproape 1 800 din totalul celor 17 700 de microîntreprinderi înregistrate sunt clasificate de Comisia Microîntreprinderilor ca „absente”, cu proporții variind de

la aproximativ 16 % în Barra și Harris, și de la aproximativ 14 % pe Coasta de Vest, la minimum de 2 % în Shetland și Orkney. Absenteismul este cauzat în parte de tendința tinerilor de a pleca din zonă ca să lucreze și să aibă o carieră, abia mai târziu moștenind microîntreprinderea familială, la o vârstă medie de aproximativ 50 de ani, și folosind-o probabil ca o casă de vacanță, până când, odată cu ieșirea la pensie, decid dacă să se întoarcă sau să nu se întoarcă. Mulți au tendința să privească astfel de situații în mod favorabil, atât timp cât terenul este subarendat și poate fi lucrat, chiar dacă se încalcă reglementările imperative. Cu toate acestea, în ultimii ani a devenit posibil (și într-adevăr o practică răspândită) să se vândă microîntreprinderile pentru sume importante în calitate de case de vacanță pentru persoane care locuiesc în altă parte. În afară de exacerbarea problemelor cauzate de absenteism și neglijare, această practică este văzută ca o slăbire a comunităților de microîntreprinderi, periclitând serviciile și făcând locuințele și microîntreprinderile indisponibile pentru viitoarea generație de potențiali mici arendași.

Abordarea acestor aspecte ne aduce înapoi la tensiunea dintre drepturile individuale și interesele comunității, în prezent și în viitor. Absenteismul și neglijarea au fost aspectele cele mai frecvent menționate în proba prezentată Anchetei privind microîntreprinderile din 2007, alături de nevoia de a ajuta tinerii din microîntreprinderi să le susțină pentru generațiile viitoare. Totuși, încercările de a soluționa aceste probleme, chiar în mod delicat, tind să provoace o puternică rezistență, întrucât oamenii consideră că li se limitează libertățile individuale, iar valoarea de piață a activelor lor este compromisă.

4.6 POLITICĂ AGRICOLĂ SAU POLITICĂ RURALĂ?

Astfel cum am menționat anterior, a existat o dezbatere îndelungată cu privire la faptul dacă microîntreprinderile ar trebui să fuzioneze pentru a forma exploatații agricole viabile sau dacă ar trebui să continue să urmeze o tradiție pluriactivă, obținând cea mai mare parte a veniturilor prin intermediul locurilor de muncă din afara sectorului agricol. Chiar dacă s-a recunoscut, în general, că fuziunea exploatațiilor la scara necesară ar face ca oamenii să plece din mediul rural, microîntreprinderile au continuat totuși să fie văzute de factorii de decizie politică (în special de funcționari), în esență, ca o agricultură de mici dimensiuni. (În acest context, nu contează că majoritatea micilor întreprinzători va respinge cu siguranță orice etichetare a microîntreprinderilor drept „agricultură de semisubzistență”).

Tradiția pluriactivă este crucială pentru păstrarea populației în microîntreprinderi și pentru supraviețuirea micilor exploatații. Marea majoritate a veniturilor micilor arendași sunt câștigate în afara microîntreprinderii, în pofida faptului că aceștia își petrec în medie 40 % din timp lucrând în cadrul microîntreprinderii. Astfel, micii arendași tind să practice agricultura din motive simbolice, legate mai degrabă de comunitate și identitate decât, în primul rând, de motive financiare. Venitul din agricultură este o componentă importantă a venitului gospodăriei, însă beneficiile muncii în agricultură sunt neglijabile în comparație cu cele obținute în afara fermei. Această istorie a activităților economice multiple este crucială pentru ca familiile care lucrează în domeniul microîntreprinderilor să rămână competitive într-o economie globalizată, însă rămâne întrebarea cu privire la modul în care trebuie promovate activitățile economice care sunt atât lucrative, cât și compatibile cu un stil de viață în cadrul microîntreprinderii. După cum s-a menționat anterior, Highlands and Islands Development Board (în prezent HIE) a reușit să creeze locuri de muncă și să oprească scăderea populației în Highlands and Islands încă din 1965. În anumite zone, precum Skye, populația a crescut net, cu o prosperitate reînnoită (Arnason, Shucksmith și Vergunst 2009).

Unul dintre motivele realizării Anchetei privind microîntreprinderile a fost recunoașterea faptului că nu exista o viziune pe termen lung cu privire la viitorul microîntreprinderilor pentru a orienta politica. Cu toate acestea, Scoția are declarații politice privind comunitățile rurale durabile (guvernul scoțian 2007), detaliate ulterior într-o analiză a politicii rurale din Scoția realizată de OCDE (OCDE 2008). Subiectul lor central îl reprezintă conferirea posibilității pentru comunități de a-și imagina viitorul, de a-și construi propria capacitate instituțională și de a fi sprijinite să dezvolte și să pună în aplicare strategii pentru atingerea speranțelor privind viitorul. În contextul din Scottish Highlands, aceasta a fost rațiunea pentru legislația din 2003 care a operat o reformă funciară radicală și le-a dat comunităților rurale în mod colectiv puterea de a cumpăra imobilele de la proprietari și de a le aduce în proprietatea comunității, cu finanțare de la loterie și sprijin important din partea unei Unități funciare comunitare din cadrul HIE, o agenție de dezvoltare economică a guvernului scoțian. Cu toate acestea, în principal, microîntreprinderile sunt caracterizate nu de comunități locale autorizate, ci de un control centralizat. Aceasta ridică atât probleme de guvernare, cât și de capacitate de construcție (sau de capacitate revelatoare).

Instituțiile guvernamentale încearcă să nu fie inaccesibile pentru oamenii din Regatul Unit, fără a aduce atingere transferului de competențe în favoarea parlamentului scoțian în 1999. Autoritatea locală pentru majoritatea microîntreprinderilor, Highland Council, este cea mai extinsă municipalitate din Europa, ocupând o suprafață de 26 484 km², aproximativ suprafața Belgiei – deși principalele comunități de pe insulă (Orkney, Shetland, Western Isles și Argyll și Bute) au fiecare propriul consiliu. Întreaga regiune Highlands and Islands este de asemenea acoperită de HIE, care, în schimb, aplică programul LEADER. Sub nivelul autorității locale sunt uneori consiliile comunității (CC), care sunt organisme alese fără personal, fără competențe și teoretic fără buget. Prin natura lor, acestea sunt asemănătoare cu grupurile voluntare care sunt interesate de bunăstarea comunității lor, iar eficiența acestora diferă foarte mult. În cadrul comunităților de microîntreprinderi există instituții la nivelul comunității specifice microîntreprinderilor, în special Comitetele Pășunatului Comun, care reunesc proprietarii de pășuni într-o comună pentru a conveni cu privire la managementul pășunilor comune. Și în acest caz, unele sunt active, în timp ce altele sunt muribunde. De asemenea, există o uniune energetică și eficientă a microîntreprinderilor, Federația Scoțiană a Microîntreprinderilor, cu toate că numărul membrilor acesteia este în continuă scădere în ultimii ani.

Totuși, nu se poate spune că nu există o capacitate instituțională în zonele de microîntreprinderi. În ultimii cinci ani, după cum am menționat anterior, comunitățile din anumite zone (în special Western Isles) s-au mobilizat, cu ajutorul considerabil al Unității funciare comunitare a HIE, pentru a dobândi proprietatea de la proprietarii terenurilor lor. Bryden și Geisler (2007) consideră că Unitatea funciară comunitară și Fondul funciar scoțian au fost „instrumente vitale pentru autorizarea și acțiunea comunității în zone rurale sensibile ale Scoției”. Mai mult de jumătate din teritoriul Western Isles se află în prezent în proprietatea comunității. Membrii acestor comunități de microîntreprinderi s-au angajat în prezent în mod colectiv să formuleze strategii pentru viitorul lor, fără a mai fi pasivi în fața deciziilor altora.

Mackenzie (2006) consideră că această comunitate centrată pe reforma funciară nu reprezintă doar un pas către proprietatea colectivă cu puternice rezonanțe istorice, ci și o scoatere a pământului din circuitul capitalului global, permițând în schimb o reimaginare a posibilităților politice ale locului și un angajament pentru justiție socială și durabilitate. Însă rămâne o întrebare cheie referitoare la numărul comunităților care se pot mobiliza în acest fel și la

eventualul rol al statului și al altor actori în apariția/evidențierea capacității acestora de a acționa și de a le sprijini în alt mod. Încă există o mică minoritate de comunități de microîntreprinderi care s-au mobilizat în acest fel, iar politica – în pofida angajamentului pentru obiectivele dezvoltării rurale durabile – continuă să dea prioritate sprijinului agricol în detrimentul investițiilor în dezvoltarea comunitară și economică.

Recent, raportul Anchetei privind microîntreprinderile (2008) a propus o serie de măsuri pentru a extinde „modelarea”, abordarea neo-indigenă a dezvoltării rurale dincolo de acele zone în care s-au realizat răscumpărări ale comunității, pe baza abordării LEADER a UE. Pe scurt, raportul Anchetei a propus o comunitate autorizată atât pentru reglementare, cât și pentru dezvoltare, sprijinită de o acțiune a statului generatoare și de tehnologii manageriale reorientate, care ar acționa pentru a încuraja strategiile locale. În centrul recomandărilor acesteia au fost propunerile pentru *comitetele de dezvoltare a comunei*, sprijinite de echipa „Growth at the Edge” a HIE, de angajare în activități de modelare deliberative și pentru ca strategiile acestora de conducere a comunității să trebuiască a se regăsi în deciziile adoptate de autoritățile locale de planificare și ale altor organisme. În acest mod, statul ar sprijini și ar stimula în același timp mobilizarea locală. În același timp, reglementarea ar fi realizată de consiliile zonale alese la nivel local și nu de o Comisie numită a Microîntreprinderilor, iar acestor consilii li s-ar acorda competențe importante pentru a soluționa problema absenteismului și a neglijării, prin impunerea condiției de reședință și de management activ al terenurilor. Alături de aceste schimbări în conducere, alte recomandări au fost în sensul reorientării politicilor dezvoltării agricole, economice, soluționării problemei locative și planificării de politici pentru sprijinirea strategiilor convenite la nivel local. Un proiect de lege pentru adoptarea acestor propuneri a fost publicat de guvernul scoțian în 2009, iar în urma consultării, parlamentul scoțian dezbate în prezent un proiect de modificare (SPICE 2010).

BIBLIOGRAFIE ANEXA 4

- Arnason, A., Shucksmith, M. and Vergunst, J. (ed.), 2009, *Comparing Rural Development: continuity and change in the countryside of Western Europe*, Ashgate.
- Bryden, J., 1987, *Crofting in the European Context*, *Scottish Geographical Magazine*, 103, 2, 100-4.
- Bryden, J., 1993, *Agricultural Support for Crofting*, articol-suport pentru programul Eorpa TV.
- Bryden, J. și Geisler, C., 2007, *Community-based Land Reform: lessons from Scotland*, *Land Use Policy*, 24, 1, 24-34.
- Burton, R., Kuczera, C. și Schwarz, G., 2008, *Exploring farmers' cultural resistance to voluntary agri-environmental schemes*. *Sociologia Ruralis*, vol. 48, numărul 1: 16-37.
- Committee of Inquiry on Crofting, 2008, *Final Report* („The Shucksmith Report”).
- Copus, A., 1995, *Monitoring the Initial Impact of CAP Reform at the Sub-Regional Level in Scotland*, *Scottish Agricultural Economics Review*, 8, 1-14.
- Copus, A., 1996, *Agricultural Output in the HIE Area*, raport pentru Highlands & Islands Enterprise.
- Hunter, J., 1976, *The Making of the Crofting Community*, John Donald.
- Hunter, J., 1991, *The Claim of Crofting*, Mainstream.
- Kinloch, M. și Dalton, G., 1990, *A Survey of Crofting Incomes - 1989*, SCU, Skye.
- Mackenzie, F., 2006, *A working land: crofting communities, place and the politics of the possible in post-Land Reform Scotland*, *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS 31, 383-398.
- Scottish Crofters Union and RSPB, 1992, *Crofting and The Environment: A New Approach*.
- Scottish Executive, 2007, Probe furnizate către Committee of Inquiry on Crofting.
- SPICE, 2010, *SPICE Briefing - Crofting Reform (Scotland) Bill*, Scottish Parliament Information Service. <http://www.scottish.parliament.uk/business/research/briefings-10/SB10-01.pdf>
- Shucksmith, M., 1999, *CAP Reform and Crofting*, p. 277-293 în Byron, R. și Hutson, J. (ed.) *Local Enterprise on the North Atlantic Margin*, Ashgate.
- Shucksmith, M. și Rønningen, K., 2010, *The Uplands after Modernism: the role of small farms in sustainable rural development*, document în revizie.
- Yuill, R. și Cook, P., 2007, *Trends in Agriculture and Supporting Infrastructure within the HIE area 2001-2006*. Raport pentru Highlands and Islands Enterprise.

ANNEXES APPENDIX 4

Table A1: Resident population: 2001 - 2005

Area	2001	2005	% change (2001 base)
Argyll and the Islands	69,898	71,091	1.7
Caithness & Sutherland	38,426	38,262	-0.4
Outer Hebrides	26,450	26,370	-0.3
Inverness & East Highland	133,561	137,648	3.1
Lochaber	18,791	18,915	0.7
Moray	87,000	88,120	1.3
Orkney	19,220	19,950	1.9
Shetland	21,960	22,000	0.2
Skye and Wester Ross	18,142	18,765	3.4
Highlands & Islands	433,448	440,761	1.7
Scotland	5,064,200	5,094,800	0.6

Source: HIE, 2007

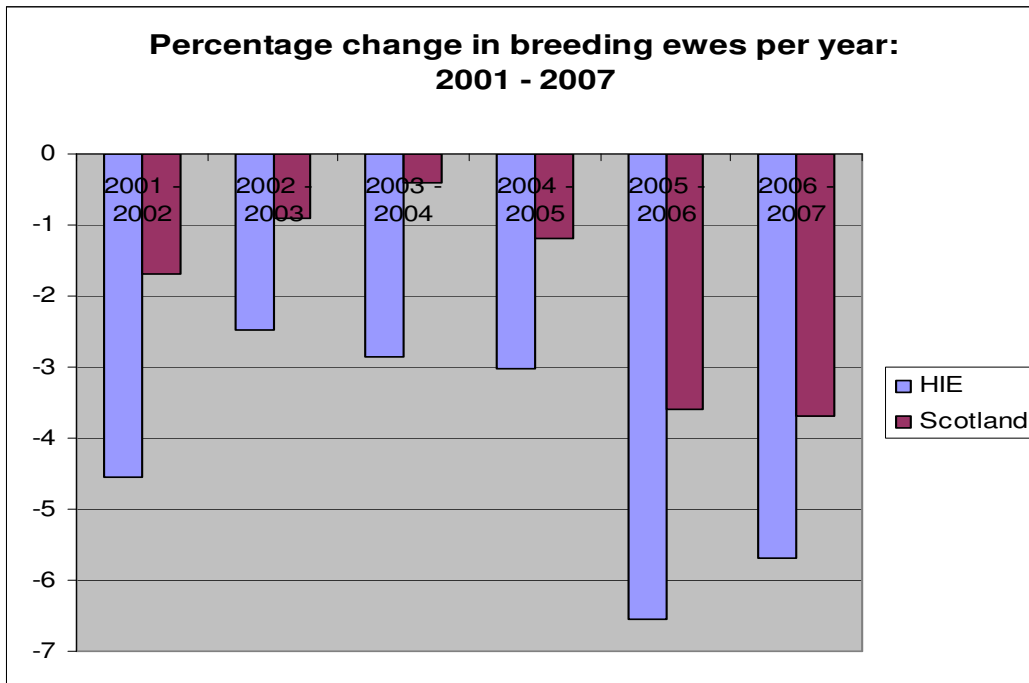
Table A2: Number of absentee crofters by area

Area	Number of absentees	Absentees as a % of all registered crofts in area
Argyll and Bute	60	13.5
Lochaber	82	
Barra	72	16.2
Caithness	41	4.1
Harris	89	15.8
Inverness	19	4.1
Badenoch & Strathspey	15	
Lewis	378	10.5
North and South Uist	162	11.5
Orkney	6	1.3
Ross-shire	248	13.8
Shetland	52	1.9
Skye & Lochalsh	262	14.0
Sutherland	312	15.4
Total	1,798	

Source: figures supplied by the Crofters Commission, March 2008.

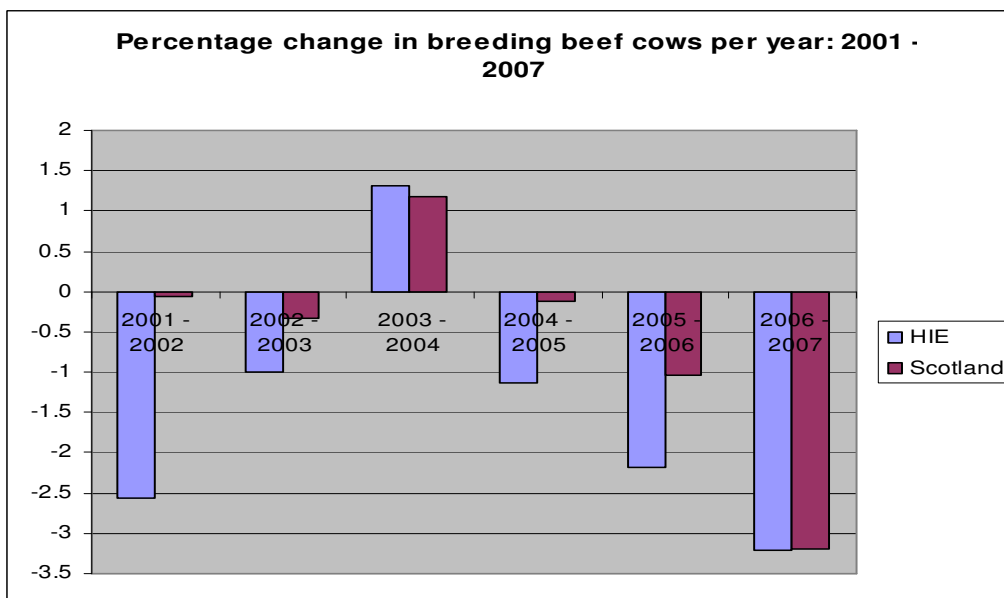
Figure A3: Changes in numbers of breeding ewes

Source: based on figures supplied by Peter Cook, 2008

Note: There is no separate information available for crofts.

Figure A4: Changes in number of breeding beef cows

Source: based on figures supplied by Peter Cook, 2008

Note: There is no separate information available for crofts.

Table A5: Total CAP payments of individual schemes (2005)

Total Payments per scheme (£)	Crofts	All holdings in Scotland
Pillar I		
Single Farm Payment	18,889,349	416,876,908
Pillar II		
Less Favoured Area Support Scheme	7,733,973	60,535,581
Land Management Contract Scheme	1,195,066	14,609,264
Agricultural Business Development Scheme	389,898	2,170,768
Countryside Premium Scheme	444,754	3,719,138
Environmental Sensitive Area Scheme	2,349,172	7,146,794
Farm Business Development Scheme	-	636,305
Farm Woodland Premium Scheme	132,865	3,067,169
Farm Woodland Premium	-	438,771
Scottish Forestry Grant Scheme	4,903	220,299
Habitats Scheme	67,205	303,875
Organic Aid Scheme - Conversion	700	485,821
Organic Aid Scheme - Management	-	92,675
Organic Aid Scheme	53,602	1,965,153
Rural Stewardship Scheme	760,487	12,150,240
Total Pillar II	13,132,627	107,541,852
Total Pillars I and II	32,021,976	524,418,760

Source: figures supplied by Scottish Executive, 2007

Note: LEADER+ was not included in these figures since this came under HIE's responsibility, and not under the Environment, Agriculture and Rural Affairs Department.

Table A6: Share of Income from croft-based activities

Area	Mean Proportion of Household Income From Crofting (%)
Orkney	43.48
Skye, Lochalsh, Lochaber	40.12
Tiree	35.37
North East Highland	32.86
North West Highland	29.92
Argyll and Bute (excl. Tiree)	28.52
Shetland	25.05
Inverness, Badenoch, Strathspey	24.52
Western Isles	22.82
All Areas	30.20

Source: George Street Research, 2007

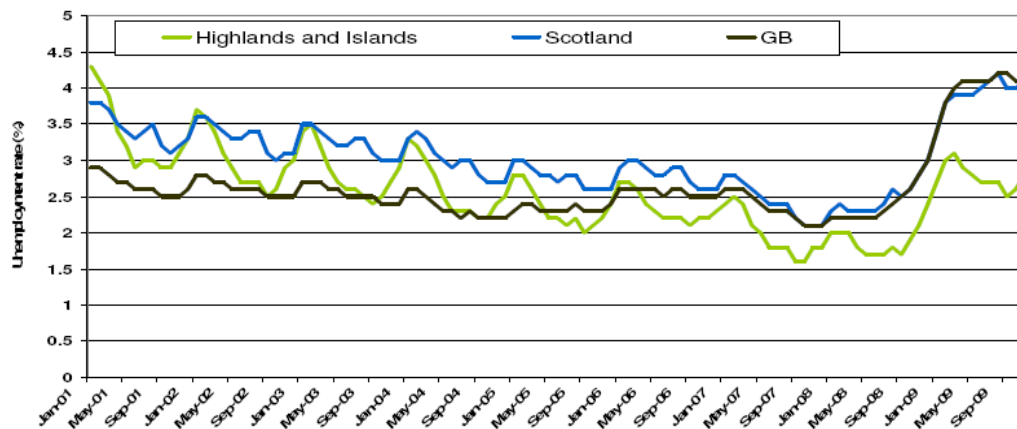
Table A7: Employment % in Highlands & Islands by sectors (2005)

Region	Agriculture and fishing	Distribution, Hotels and Restaurants	Public admin, education and health	Other sectors
Argyll and the islands	3.7	28.2	34.8	33
Caithness & Sutherland	2.0	22.0	32.6	43.4
Western Isles	3.7	19	43	34.3
Inverness & East Highland	1.0	26.9	32.9	39.2
Lochaber	3.0	34.2	30.6	32.2
Orkney	3.3	24.4	35.1	37
Shetland	4.0	17.7	35.6	43.2
Skye and Wester Ross	4.6	29.5	37.6	28.3
<i>Highlands and Islands</i>	<i>2.3</i>	<i>25.6</i>	<i>34.4</i>	<i>37.7</i>
<i>Scotland</i>	<i>1.5</i>	<i>22.4</i>	<i>38.5</i>	<i>37.6</i>

Source: HIE Economic Update, 2007, in Birnie et al., 2007.

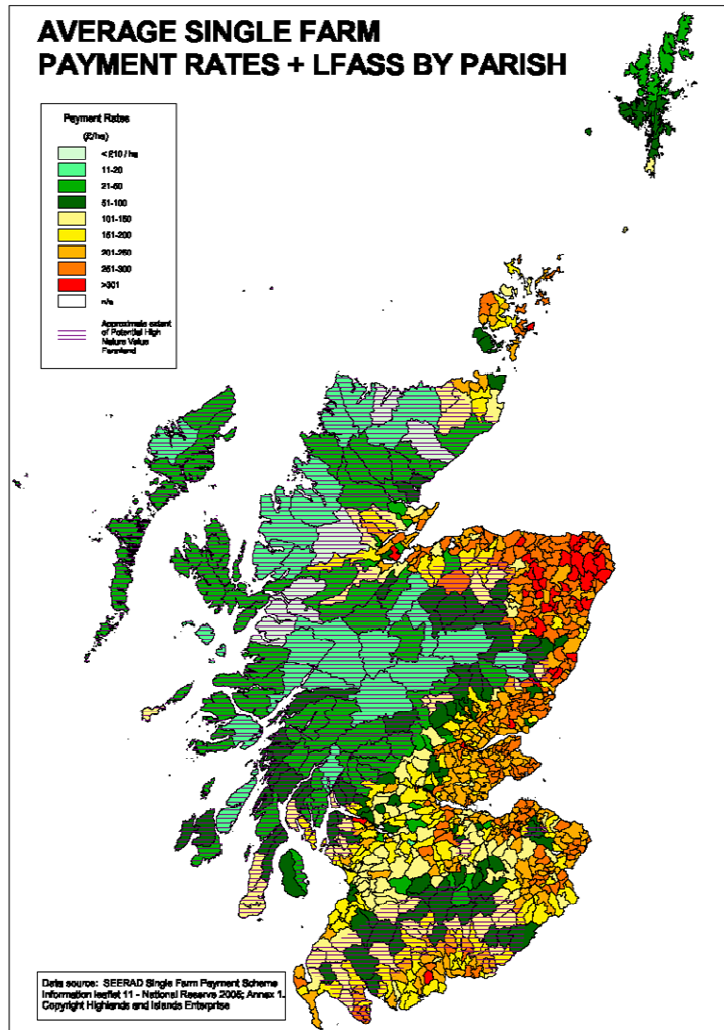
Note: There is no separate information on crofters' employment.

Table A8: Unemployment in the Highlands and Islands, 2001-09.

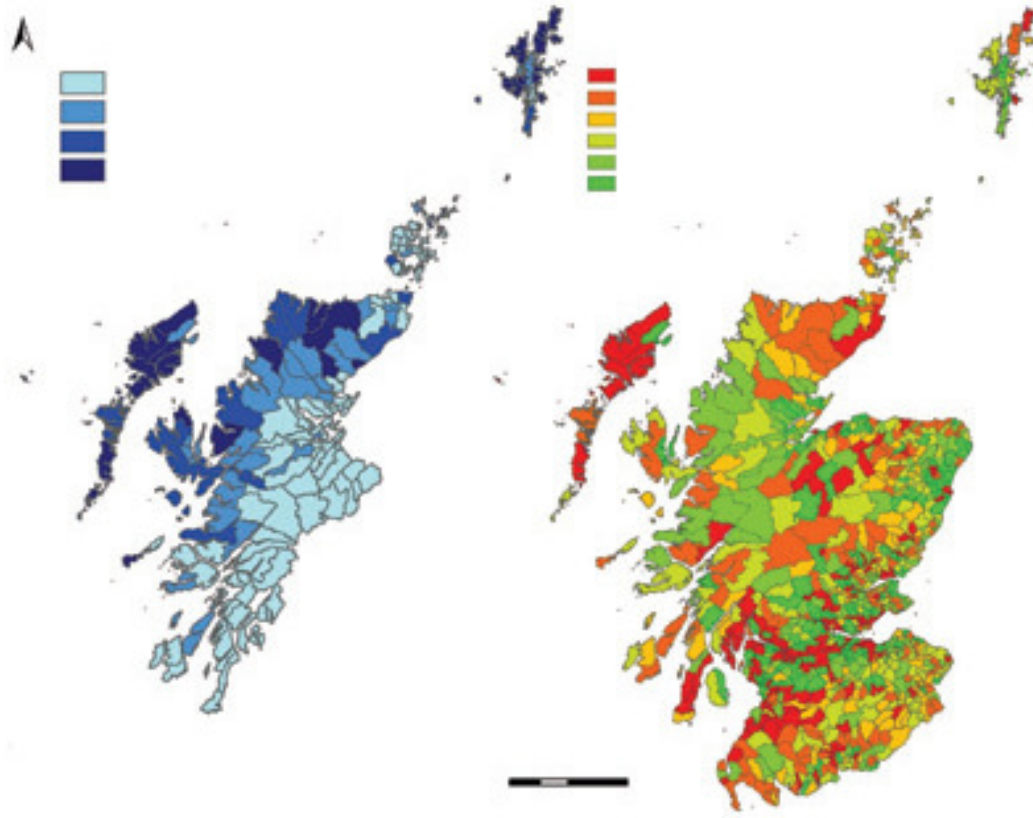
Source: Claimant Count (NOMIS)

Figure A9: Targeting of SFP + LFASS beside areas of high nature value

Figure A10: Main crofting areas

- proportions of crofts by parish (left) and population change (right)

Source: Crofting Inquiry (2008)

